POLIROM

Cristian FULAŞ

Celan

Am trăit, da

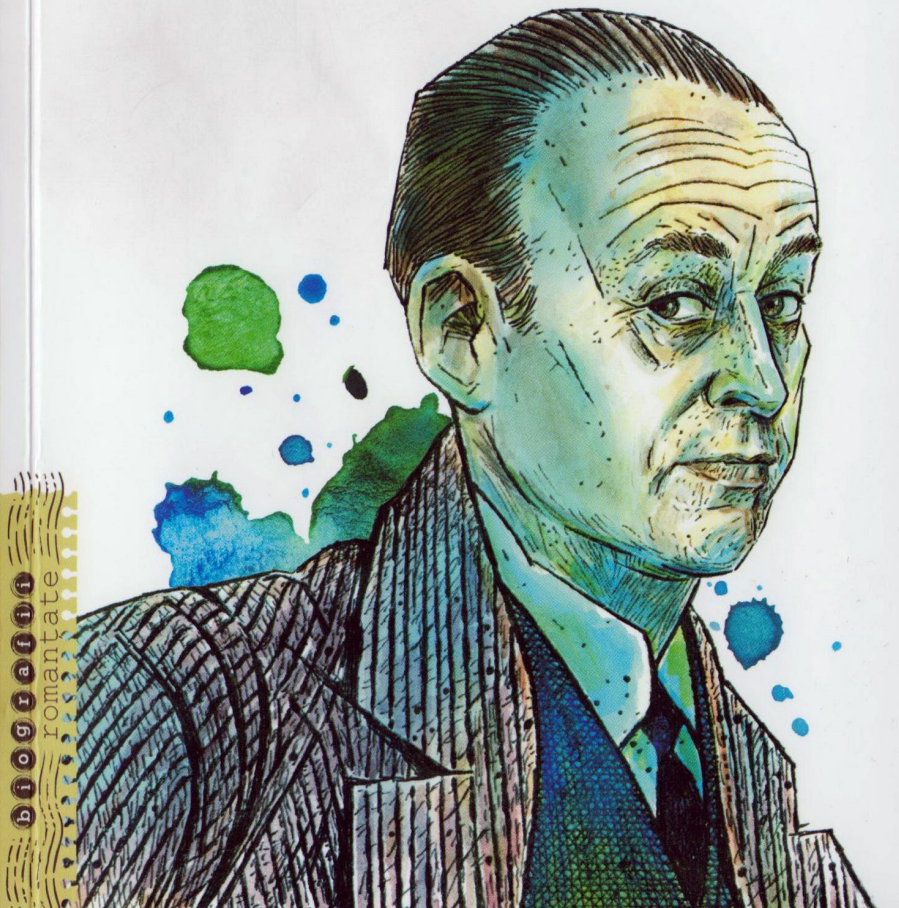

biografii romantate

CRISTIAN FULAŞ (n. 1978) a absolvit Facultatea de Litere din Baia Mare şi a făcut studii aprofundate de teoria literaturii la Universitatea din Bucureşti. A debutat în 2015 cu *Fâşii de ruşine* (Gestalt Books; Premiul *Observator cultural* pentru debut, Premiul Colocviilor „Liviu Rebreanu", Premiul revistei *Accente*). Tot în 2015 a publicat *Jurnal de debutant* (Tracus Arte), iar în 2016 *După plâns* (Casa de Editură Max Blecher & Gestalt Books). A tradus aproximativ cincizeci de volume din engleză, italiană şi franceză, printre care: *Visul lui Machiavelli* (Christophe Bataille), *Vorbeşte-le despre bătălii, regi şi elefanţi* (Mathias Énard), *Mituri clasice* (Jenny March), *Igitur. O aruncare de zaruri* (Stéphane Mallarmé). De acelaşi autor, la Editura Polirom au mai apărut volumul de proză scurtă *Cei frumoşi şi cei buni* (2017) şi romanele *Fâşii de ruşine* (2018), *După plâns* (2019) şi *Ioşca* (2021; Romanul Anului la Premiile RSS Reloaded, cartea anului pe site-ul omiedesemne.ro, nominalizat la Premiul Naţional de Proză al *Ziarului de Iaşi* 2022). În 2018 a publicat *Povestea lui Dosoftei* la Editura Muzeelor Literare Iaşi, în cadrul unui proiect FILIT. Din 2019 traduce Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut*.

biografii
romanțate

Seria „Biografii romanțate" este coordonată de Adrian Botez.

© 2022 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: ilustrație de Radu Răileanu

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

FULAȘ, CRISTIAN

Celan: Am trăit, da / Cristian Fulaș. – Iași: Polirom, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-46-8991-1

929

Printed in ROMANIA

Cristian FULAŞ

Celan

Am trăit, da

POLIROM
2022

„Unde s-a mers, dacă nicăieri nu s-a mers?“

Roza nimănui

Întoarsă către ușă, partea dreaptă a feței îmi arde. Simt cum din ochi îmi izvorăsc lacrimi, urechea parcă mi-a luat foc, buzele mi-au amorțit, mâinile-mi atârnă pe lângă corp și pumnii mei strânși ar vrea să lovească ceva, să se răzbune, îmi vine să țip, aș vrea să devin tot un țipăt și nu fac decât să rămân tăcere, să privesc printre lacrimi și să vreau să fug. Nu fug. Privesc farfuria în care au mai rămas câteva linguri de mâncare, vocea lui îmi spune: „Mănâncă tot, sau". Ridic lingura, scormonesc atent în farfurie, mestec încet, înghit cu noduri, înghit lacrimi, înghit tăcere. Ochii lui mă fixează, știu că nu va renunța până când nu mănânc tot și mă va lovi din nou. Mama stă plânsă la locul ei, aș vrea să mă duc să o îmbrățișez, să o sărut, aș vrea să mă țină în brațe, nu îndrăznesc. Mătușile mele mă privesc și ele, ar vrea să zică ceva, nu îndrăznesc. Nimeni nu îndrăznește să miște în fața lui, e Tata. Și spune că îmi vrea binele, spune că vrea să mă vadă un om realizat și asta nu se poate face fără disciplină.

Cu noi au locuit de la început mulți oameni, în casa de pe Wassilkogasse erau bunicul Teitler, mătușile Minna și Regina, verișoarele Emma și Klara și sora mamei, mătușa Blanca. Spațiul meu era limitat, nu aveam voie să ies din casă fără să fiu însoțit de un adult și granițele erau gardul, rezerva de lemne pentru iarnă și ușa de la intrare. Dincolo de castani era lumea.

Printre acele zile, după ele și înainte de ele, printre acele zile în care atât de des eram pedepsit mama mi-a dat prima mea carte de literatură. Nu am înțeles mare lucru din ea atunci, dar pentru mine acea carte a fost sprijinul întregii copilării. O țineam la capătul patului, legătura ei din piele îmi era cel mai bun prieten, paginile ei gălbui, scrise cu atât de frumoasele caractere germane de tipăritură îmi erau cei mai buni prieteni. Încă de la început limba germană mi-a fost un soi de limbă maternă, spun „un soi de" pentru că am învățat în același timp ebraica și româna, pe aceasta din urmă aproape obligat. Am citit în limba germană și am citit în limba ebraică și am citit în limba română și firește că foarte mulți ani nici nu am bănuit că tocmai germana, limba poeziei mele, avea să-mi devină dușman, nu am știut că limba germană avea să devină limba călăilor mei și eu aveam să continui să scriu în ea pentru că în ea am gândit, celelalte limbi fiind pentru mine – totuși – limbi străine, învățate mai târziu. Germana a fost dintotdeauna limba în care visez, limba

sufletului meu, singura limbă în care mă pot exprima poetic și-n același timp limba în care am scris mereu despre catastrofa cea mai recentă, da, are dreptate îndepărtatul meu prieten, singurul lucru despre care *merită să scrii poezie*.

M-am născut la Cernăuți, parte pe atunci din România. Părinții mei, Leo Antschel-Teitler, agent comercial în industria lemnului, și Friedericke Schrager (zisă Fritzi), născută la Sadagora, se căsătoriseră în același an. La început, au locuit pe strada Wassilkogasse numărul 5, am mai spus asta, și acolo m-am născut eu. Numele meu evreiesc a fost Pessach, chiar dacă nu a figurat niciodată în actele de identitate, iar mai târziu, mult mai târziu, când fiul meu Eric m-a întrebat cu privire la prenumele mele, i-am răspuns: „Mă cheamă Paul Paul Paul". Am fost înscris la grădinița Meisler; și acolo, de la început, am vorbit germana și româna și pe atunci am început să învăț ebraica. În Cernăuți, vechi oraș al Imperiului Austro-Ungar, se vorbeau româna, ucraineana, germana și idiș. La noi în casă mama ținea neapărat să vorbim germana cultă, era într-un fel limba noastră de acasă. După grădiniță am intrat la Meisler Schule, o școală privată. Spre 1930 (nu-mi amintesc exact) eram deja înscris și la Ssafa-Ijriwa, școală evreiască sionistă. Dar tot pe atunci, româna devenind limbă oficială obligatorie, am început să o învăț serios.

Mai târziu părinții m-au înscris la Liceul Ortodox de Băieți – numit pe vremea Imperiului Griechisch-Orientalisches Oberrealgymnasium –, școala la care mergeau cei mai buni elevi, dar și un refugiu al naționalismului românesc, în care evreii erau totuși primiți. Am devenit pasionat de franceză, una dintre limbile mele de mai târziu, și de botanică.

Dar tot pe atunci, iată, încep să uit lucruri atât de importante pentru aceste însemnări pe care voiesc să le las în urmă, tot pe atunci, straniu, doar puțin mai târziu, chiar când eu începeam școala ebraică și intram în lumea învățăturii, tot pe atunci, când îmi iubeam părinții chiar și când nu aveam niciun motiv să-i iubesc, mai ales pe tata, s-a întâmplat un lucru despre care trebuie să scriu aici. La Iași, nu atât de departe de Cernăuți, nu atât de departe de locul în care copilul care eram făcea primii pași în lume și începea să înțeleagă că limba, deși nu pare, e corp și călău, fără să știe că mai târziu tocmai limba aceea avea să fie blestemul și binecuvântarea lui, la Iași, deci, Corneliu Zelea Codreanu înființa Legiunea Arhanghelul Mihail, urmând să devină apoi Garda de Fier. Pe urmele lui Hitler, care avea să acapareze puterea în Germania, acest om fondase în România o mișcare naționalistă și antisemită care, așa cum vom vedea, avea să însemne foarte mult în viața mea de mai târziu.

Dar anticipez și poate că lucrurile trebuie povestite în ordinea în care s-au petrecut. Poate că trebuie

să îți las spre lectură nu atât un rezumat al vieții mele, cât o cronologie a faptelor care s-au întâmplat și în care eu, de multe ori fără să vreau, am jucat un rol sau altul. Aici, pe strada Zola numărul 6, așezat la masa mea de lucru, vreau să îți las scrise evenimentele în urma cărora se va întâmpla ce se va întâmpla. Eu la un moment dat voi merge pe podul Mirabeau și acolo știu ce am de făcut. Asemeni atâtor altora. Dar să nu anticipăm, sunt multe lucruri de povestit și vom ajunge și la ce urmează să se întâmple în noaptea de 19 aprilie. Am în buzunar biletele pentru spectacolul atât de așteptat după piesa lui Beckett, însă m-am întâlnit cu Eric și l-am anunțat că nu mai merg, lucruri presante mă împiedică să merg – de fapt, am greșit, lucrul cel mai presant mă împiedică să merg să văd piesa împreună cu el.

Să revenim la poveste: Zelea Codreanu a înființat Legiunea Arhanghelul Mihail, repet asta, e o dată importantă, iar câțiva ani mai încolo numele acestei Legiuni avea să devină Garda de Fier. Numele lor e Legiune, așa e, și încă cum! În Germania, Hitler deja o luase razna, pregătea Legile antisemite de la Nürnberg încă de pe atunci, iadul avea să se dezlănțuie asupra întregii lumi și nimeni nu părea să bănuiască nimic. Când eu aveam 10 ani, ba chiar până când am împlinit 13 ani, toți marii conducători ai lumii îl tratau pe Hitler cu mănuși și încercau să nu-l provoace. I-au lăsat cale liberă deși ar fi putut

fi învins foarte ușor, ar fi putut să-l dea la o parte și lumea ar fi arătat altfel. Nu au făcut-o și pentru asta, pentru că ei l-au lăsat în pace, au murit zeci de milioane de oameni. Istoria e o bestie care uneori ia față umană, Hitler, Zelea Codreanu, Mussolini, alții, alții, alții sunt exemple. Și întotdeauna m-am gândit la un lucru despre care azi nu se mai vorbește decât în treacăt, în cărți stufoase de istorie pe care nu le citește mai nimeni și în universități, dar nicidecum în lumea largă: Bine-bine, hai să zicem că Hitler, Zelea Codreanu, alții, alții, alții, generalii și miniștrii din jurul lor, cei puternici, aveau un scop. Dar nu ei ne-au omorât. Ne-au omorât oameni ca noi. Oameni simpli ne-au omorât, oameni cu care cu câțiva ani înainte ne-am fi salutat respectuos și am fi schimbat o vorbă pe stradă, oameni cu care am fi mâncat la aceeași masă și cu care poate ne-am fi împrietenit, oameni ca noi. S-au transformat în ucigași și ne-au deportat și ne-au pus la muncă silnică și ne-au schingiuit și ne-au omorât și erau oameni ca noi, unii încă trăiesc liberi în lume și poate că nimeni nu i-a întrebat niciodată de ce. Nimeni nu i-a pedepsit, niciodată. Și dacă au fost antisemiți, ei bine, să nu crezi că s-a schimbat ceva în sufletul lor în ziua când Hitler a fost în sfârșit învins și s-a sinucis împreună cu proaspăta lui soție sau în ziua când Goebbels s-a sinucis împreună cu toată familia sau în ziua când prea puținii oameni condamnați la Nürnberg au fost spânzurați ori, cum

bine știm, s-au sinucis, nu, au rămas antisemiți și vor fi antisemiți și îi vor învăța și pe alții să fie așa și povestea asta îngrozitoare nu se va termina niciodată. Cert e că în 1933 eram din ce în ce mai conștienți de antisemitismul din Cernăuți și unchiul meu David Teitler, refugiat din Germania lui Hitler și venit să stea la noi câteva săptămâni înainte de a pleca să se stabilească la București, ne-a povestit ce se întâmpla în Germania. Nenorocirea urma să vină și peste noi, doar că nu știam.

În aceiași ani am mers pentru prima dată la București, tocmai la acest unchi. Am vizitat orașul, mi-a plăcut Micul Paris și am început să-mi doresc să trăiesc și eu acolo. Când m-am întors acasă însă, m-am lovit de realitate și visurile mele n-au mai fost atât de importante. Din cauza antisemitismului, am fost nevoit să abandonez școala foarte bună la care învățam. Am fost mutat la Liceul Marele Voievod Mihai, mai liberal, unde parcă nu eram atât de năpăstuit. Ca toată lumea, am încercat să-mi văd de viață. Să uit, deși știam. Profesorul meu de română a fost poetul Aurel Vasiliu, cu care puteam totuși să discut și chestiuni literare independente de cursurile obligatorii de la școală. Studiam intens latina, franceza, italiana, greaca veche. Sub presiunea revendicărilor, ministrul a permis ca elevii care aveau ca limbă maternă germana – și printre care mă număram – să urmeze vechea programă de învățământ austriacă.

Tot atunci a început să mă pasioneze desenul. Printre alte lucruri care trebuiau învățate pentru a putea transpune lumea pe o coală de hârtie, pentru a face ca o imagine să treacă din ceea ce e viu în ceea ce rămâne și poate că nu doar rămâne, ci se face altceva, eu desenam lumânări care ardeau. Desenam lumânări care ardeau, desenam arderea, combustia, într-un fel desenam moartea, chiar dacă nu știam. Și, chiar dacă la școală eram îndemnat să învăț altceva, începeam să mă pasionez de poeți, de frații mei poeți, de oamenii cu care dintotdeauna am vorbit aceeași limbă, limba poeziei. Pentru că, vezi tu, poezia nu se scrie în mai multe limbi, așa cum s-ar putea crede. Poezia are o limbă universală în care se scrie și pe toate meridianele ea se spune la fel, de aceea poate fi tradusă. Altfel nu s-ar putea. Îi citeam cu pasiune pe Rimbaud, Verlaine, Hölderlin și Rilke și aveam să-i citesc cu pasiune întotdeauna, pentru că ei au fost primii poeți a căror limbă cu adevărat am iubit-o.

Câțiva ani mai târziu ne-am mutat, părinții mei au cumpărat un apartament pe strada Masaryk numărul 10, aproape de liceu. Influențat de unchiul meu Ezriel Schrager, am început să mă interesez de mediile socialiste și chiar să manifest un oarecare interes pentru ideile de stânga. Nu e întâmplător deci că în vara aceluiași an am participat la o reuniune clandestină a Tinerilor Antifasciști. Am citit pe atunci și primele scrieri politice: *Capitalul* lui

Karl Marx și *Manifestul Partidului Comunist* de Karl Marx și Friedrich Engels, dar m-am pasionat mai ales de scrierile prințului anarhist Piotr Kropotkin. Tot în același an, vara, au fost promulgate Legile rasiale de la Nürnberg, despre care ți-am mai vorbit. Coșmarul începea.

Uit să scriu aici despre prietenia mea cu Edith Horowitz. Uit și mă tem să nu închei acest mic capitol fără să spun că în casa tatălui ei l-am descoperit pe Trakl, geamănul meu în poezie. Într-un fel ciudat, erau vremuri frumoase. Nu știam ce avea să se abată asupra mea. Acasă la familia Horowitz, în biblioteca uriașă, atât de bogată și impresionantă a tatălui ei, Ilse Goldmann conducea un mic cerc de discuții economice și politice. Citeam poezie în limba germană și discutam politică. La ei acasă i-am citit cu voce tare pe Karl Marx și Rosa Luxemburg. Eu îi preferam pe Gustav Landauer și Piotr Kropotkin. Acolo discutam, cântam cântece revoluționare și un cântec medieval despre ciuma din Flandra, „Flandern in Not/ In Flandern reitet der Tod“[1].

În aceeași iarnă am învățat engleza aproape de unul singur pentru a-l citi pe Shakespeare, l-am descoperit pe Nietzsche, mi-am făcut curaj și le-am citit prietenilor mei primele poeme scrise de mine. Pentru Ilse Goldmann am jucat scena nebuniei Ofeliei

1. În traducere aproximativă în limba română, „Flandra-n primejdie, moartea călare-o străbate“

și scena Julietei la balcon. Viața era frumoasă și eu eram Ofelia și Julieta.

Înainte, dar și după ce am dat bacalaureatul, în casa noastră au avut loc tot felul de ședințe cu privire la viitorul meu. Eu eram înclinat spre biologie și științele naturii, dar natura mai practică a tatălui meu susținea să merg totuși la o școală de medicină, așa mi-aș fi asigurat un viitor mai bun, căci un cabinet medical era, desigur, mai bănos decât orice post aș fi putut ocupa după studiile de biologie. Am cedat până la urmă, tata avea dreptate, medic însemna altceva. Aș fi devenit cineva, poate că viitorul ar fi fost mai simplu cu o diplomă de medicină în buzunar. Cum în Cernăuți nu era facultate de medicină, iar la București, în Austria sau în Germania, evreu fiind, nu aveam voie să studiez la facultate, privirile noastre s-au îndreptat către Franța. Nu Paris, căci viața acolo părea scumpă, dar Școala de Medicină din Tours era cât se poate de atrăgătoare pentru un venetic venit din îndepărtata Bucovină. Sigur că în paralel citeam și începusem să scriu poeme, dar trebuia neapărat să mă ocup și de partea practică a vieții.

Am scris deci în Franța și am fost acceptat în anul preparator. Emoționat peste măsură, am luat drumul Europei. Coincidență sau nu, dar aș înclina să cred că nu, am trecut prin Berlin în Noaptea de Cristal. Nu am știut atunci ce se întâmpla, nu aș

fi avut de unde să știu, dar am aflat imediat ce am ajuns la Paris. Sinagogi arse, distruse, oameni bătuți sau chiar omorâți pe străzi și în case, o lume care se destrăma sub ochii noștri și nimeni nu părea dispus să facă aproape nimic. Sigur că mă gândeam cu frică la toate acele lucruri, oricând îmi putea veni rândul, ne putea veni rândul tuturor, nimeni dintre ai noștri nu mai era în siguranță, și nu doar în Germania, așa cum aveam să vedem în foarte scurt timp. Cu toate acestea, mi-am vizitat unchiul din Paris și am profitat de ultimele zile de vacanță pentru a mă plimba prin Cartierul Latin, Montmartre, Montparnasse, pentru a vizita Luvrul și Muzeul Rodin. Poate că din Luvru n-am înțeles mare lucru atunci, nu e un loc pe care să îl vizitezi într-o zi sau în câteva ore, deși mai toți oamenii așa fac, dar pot spune că l-am văzut și mi-a plăcut. Mai mult m-a impresionat Muzeul Rodin, ca să spun drept. Și poate nu atât muzeul în sine, cât personalitatea lui Rodin și sculptura care tronează parcă în centrul vilei, Catedrala. Și azi văd în ea un soi de perfecțiune greu de atins, un fel de a spune esența cu alte instrumente decât cuvintele, un fel de a atinge absolutul. Întotdeauna când mă refer la absolut îmi amintesc și de acea Catedrală în fața căreia am stat și am tăcut prea puțină vreme, dar se pare că ceva din ea a rămas și m-a marcat. Arta există sub toate formele ei. Accesul la absolut, la esențele tari nu e rezervat vreuneia, chiar dacă omului nu

cred că îi va fi îngăduit vreodată pe de-a-ntregul. Rămân însă cei care-l zăresc, care-l intuiesc, care-l văd într-un mic sau mare eveniment și îl transpun în opera de artă, îl datează și prin asta ei înșiși devin nemuritori.

Dar vizita la Paris a fost scurtă și a trebuit să mă îndrept spre Tours, oraș anost de provincie, asemănător celui din care veneam, poate prea asemănător, nu atât prin arhitectură și peisagistică – dealurile din jurul orașului meu natal sunt cele mai frumoase din lume și așa vor rămâne întotdeauna –, cât prin monotonia vieții, prin senzația că niciodată nu se va întâmpla ceva important, că timpul s-a oprit în loc chiar acolo și nu mai vrea să se clintească. Am mai făcut o scurtă vizită la Paris, reținând că am văzut două spectacole de teatru, n-aș putea spune exact care, dar în general mi-am împărțit anul între studiile de medicină și lecturi din Heine, La Rochefoucauld, Thomas Mann, Montaigne, Pascal, Péguy, bineînțeles Rilke, alții, alții, alții.

Când am primit certificatul de absolvire a primului an nu bănuiam că viața mea avea să se schimbe definitiv în foarte scurtă vreme. De Paște fusesem la Londra în vizită la mătușa mea Berta Anschel, apoi mă întorsesem și-mi continuasem pregătirile pentru examene. După ele am pornit spre casă printr-o Europă care, în ciuda amenințării războiului, părea destul de liniștită și am ajuns într-un Cernăuți în care lucrurile acestea, tensiunile dintre state, fricțiunile,

negocierile, tot ce s-a întâmplat înainte de al Doilea Război, aproape că nici nu se simțeau. Am schimbat monotonia din Tours pe monotonia de acasă și într-un fel viața mea era aceeași, doar că scenele ei se desfășurau la două mii cinci sute de kilometri distanță unele de altele. Citeam, învățam, mă pregăteam să devin medic și poate, într-o zi, poet.

Și apoi s-a întâmplat. Dar nu, ar fi prea ușor să zic „s-a întâmplat" și în aceste câteva cuvinte să pun ce s-a petrecut. S-a întâmplat, dar s-a întâmplat în timp ce viața încetinea până când uneori părea să se oprească, viața abia zvâcnea și doar din când în când câte un eveniment o făcea să o ia din loc vertiginos pentru ca după câteva clipe să se oprească din nou, câte o decizie cu totul străină de voința oamenilor obișnuiți ne schimba în întregime și aflam abia mai târziu; aflam când circuitul birocratic care e lumea binevoia să ne anunțe și pe noi despre deciziile celorlalți, uneori prea târziu, uneori prea devreme, parcă niciodată chiar la timp. Atunci am început să bănuiesc ceea ce mai târziu avea să-mi devină crez, anume faptul că poemul e întotdeauna legat de o dată, de un eveniment, de ceva cât se poate de palpabil, de lucruri fizice și de întâmplări ale lumii reale. Că nu poți scrie poezie în afara datei și în afara evenimentului și că de fiecare dată, măcar în cazul meu, catastrofa cea mai recentă despre care acum încerc să îți povestesc avea să joace un rol

mai mare sau mai mic în poem. Numește-mă obsedat sau visător, însă asta cred, asta trebuie să cred.

Dar divaghez. Poate că și azi îmi e frică să scriu despre lucrurile care s-au întâmplat, poate că undeva în mintea mea un văl al uitării joacă un rol mai important decât aș vrea să cred sau, pur și simplu, mi-e greu să scriu despre aceste lucruri.

După un revelion cât se poate de normal, după un an în care am mers la școală și am scris poeme și am început să traduc și am început să iubesc cu adevărat, într-o lume pentru noi normală deci, războiul s-a dezlănțuit cu adevărat. Dar nu în modul în care te-ai aștepta, nu cu gloanțe, baionete, obuze, tancuri, măcel, nu cu morți și lupte pe străzi, nu cu victorii și înfrângeri. Pentru că în altă parte armatele se luptau între ele, Cernăuțiul a ieșit de sub tutela României și a trecut sub cea a Uniunii Sovietice. Pur și simplu. Nimeni nu ne-a întrebat, peste noapte am devenit – toți cei care locuiam într-un anume areal desenat pe o hartă de puternicii lumii – cetățeni ai URSS. În acea vară am învățat rusa și – nici azi nu pot să spun exact de ce – am devenit interpret pentru trupele sovietice. Nu pentru multă vreme, doar preț de câteva zile, dar am lucrat pentru trupele sovietice și cred, nu sunt foarte sigur, că m-au și plătit.

Sigur că nu am scris întâmplător rândurile de mai sus. Într-un fel, viața era normală. Cât se poate de normală în condițiile date, atât de normală,

într-un fel, încât m-am îndrăgostit de o actriță de la teatrul idiș și îi scriam poeme, ba chiar purtam cu ea discuții despre – îmi aduc aminte foarte precis – atât de numeroasele mele lecturi. Despre Andersen, Céline (mai târziu, când am aflat că fusese un atât de înfocat antisemit, în inima mea s-a rupt ceva), Dostoievski, Gogol, dar și despre Joyce, Kafka, Proust, Trakl, mai ales despre Shakespeare. Pentru că lumea e un loc ciudat și niciodată pe de-a-ntregul explicabil, eu în acea perioadă, în acei ani, îmi formam o cultură și deveneam ceea ce sunt și azi, un îndrăgostit de lectură și de literatură. De ce? N-aș putea să-ți spun, poate că nu totul trebuie explicat, poate că noi oamenii suntem în așa fel făcuți încât nenorocirea care se abate asupra semenilor trece pe lângă noi și nu știm, nu vrem să aflăm ce ni se va întâmpla decât în clipa în care chiar ni se întâmplă și nouă, când destinul ne smulge din obișnuință și ne transformă în jucărele lipsite de orice putere cu care va face ce vrea. Poate că asta ar fi o explicație pentru faptul că eu și atâția alții ne trăiam viețile în moduri cât se poate de obișnuite în Cernăuți sau aiurea în timp ce în alte părți, poate nu atât de departe de noi, în timp ce știam, dar, cum spuneam mai sus, alegeam să nu știm, oamenii mureau cum aveam să murim și noi nu mult mai târziu, dar nu chiar atunci, nu chiar în acea clipă. Poate ne era suficient să știm asta, poate atunci când am aflat că în România intraseră în vigoare legile antisemite am știut în sufletul

nostru că avea să ni se întâmple și nouă, dar ce puteam face? Întotdeauna m-am întrebat ce puteam face, dacă am fi putut cu adevărat să facem ceva sau era deja scris în destinul nostru nu numai să nu putem face nimic pentru ceilalți, dar și să ajungem în situația în care să nu putem face nimic pentru noi înșine. Dintotdeauna jucării ale unui copil distrat care e istoria, priveam lumea și nu puteam face nimic. Eu îmi continuam cursurile la universitate, studiam obligatoriu limba și literatura rusă și încă puteam să-mi apăr un prieten, pe David Seidmann, reușind să-l scap de deportarea în Siberia la care ar fi putut fi supus dacă acuzațiile privind trecutul lui sionist s-ar fi concretizat.

Și iubeam. Atunci am cunoscut-o pe Rosa, Rosa Leibovici, frumoasa Rosa de care m-am îndrăgostit până peste cap și împreună cu care am trăit – chiar și de la distanță, dar totul la un moment dat s-a mutat la distanță – ceea ce avea să se întâmple. Devenise un tipar în viața mea, mă îndrăgosteam, scriam poeme, îmi trăiam viața mea izolată și atât de literară cu fetele și femeile de care mă îndrăgosteam. Ca să uit războiul, mă îndrăgosteam. Ca să nu mă învinovățesc, mă îndrăgosteam. Dragostea e un bun mijloc de a trece peste istorie, ar trebui să scriu asta pe o pagină separată.

Dacă acum îți povestesc viața mea, nu înseamnă că știu tot ce s-a întâmplat. Poate tu știi alte lucruri

mai bine decât mine, poate că vezi lucrurile altfel, nu-ți port pică. Eu îți spun lucrurile așa cum mi le amintesc acum, poate uit, poate îmi scapă anumite aspecte pe care le vei considera cât se poate de importante, ba chiar cruciale pentru lume, esențiale. Eu îți povestesc ceea ce știu în momentul ăsta, poate adăugând de la mine, poate uitând, dar încercând să mă țin de firul aproape cronologic al întâmplărilor și să nu divaghez prea mult.

Dar să reluăm, timpul e scurt și povestea e încă înainte, suntem abia la început. În viețile noastre (dar poate ar trebui să spun „în viața mea", da, de acum înainte voi încerca să spun doar „în viața mea", chiar dacă greșesc, tu să citești așa, oricum), lucrurile aveau să se precipite în continuare. Chiar dacă eu eram încă student, chiar dacă în general toți încercam să ne trăim viețile cât mai feriți, cât mai în siguranță, războiul mergea înainte. Mașinăriile de război nu aveau să se oprească foarte curând, nici gând. Au început deportările. Știu, în cărțile de istorie se poate să fi citit că deportările le făceau numai germanii sau aliații lor, dar la noi la Cernăuți deportările le-au făcut mai întâi rușii. Înainte de celelalte deportări, mii de oameni, majoritatea evrei, din Cernăuți și din împrejurimi au fost trimiși în Siberia. Iar după aceea, parcă imediat după aceea (în memoria mea, cel puțin), a început adevăratul coșmar. Am intrat cu toții dintr-odată în hora istoriei și ne pregăteam fără să știm de fuga morții, dar încă nu e timpul

să-ți vorbesc despre asta, anticipez, să lăsăm pentru mai târziu fuga morții.

Când Germania a atacat pe neașteptate URSS, lucrurile au căpătat o viteză extraordinară. România s-a aliat imediat cu Reich-ul german și ce s-a întâmplat la Iași în acele zile e de nedescris, e de neînchipuit, de nevăzut chiar și cu ochii minții. Ce avea să se întâmple peste tot încă nu e de înțeles, iată, au trecut atâția ani și nimic nu pare de înțeles, iar întrebarea „De ce?" încă planează asupra tuturor acelor lucruri. Uite, divaghez puțin pentru a-ți povesti ceva ce am aflat mai târziu, ceva ce nu credeam să aflu vreodată și nu pare să facă parte din umanitate. Puțin mai târziu, la București, un număr de evrei au fost ridicați de pe străzi și închiși. Ce nu s-a aflat, ce poate nu s-a vrut să se afle, ceea ce atâția ani a rămas oarecum ascuns e că acești oameni au fost hăcuiți cu topoarele. Semeni de-ai lor, oameni de-aceeași limbă și același neam au ales să execute ordinele și să-i taie în bucăți cu topoarele într-o noapte când erau de gardă în închisoarea în care lucrau. Aceste lucruri nu pot fi explicate. Îmi pot imagina de ce Hitler și Goebbels și Heydrich și atâția alții au făcut ceea ce au făcut, îmi pot imagina și-mi pot înfățișa destul de clar de ce au încercat și aproape au reușit să extermine rasa evreiască în Europa, dar îmi va rămâne pentru totdeauna de neînțeles motivul pentru care oameni obișnuiți au luat într-o noapte topoarele și i-au tăiat și i-au sfârtecat

și i-au dezmembrat pe niște semeni de-ai lor care nu le făcuseră absolut nimic, singura lor vină fiind aceea că existau.

Sigur că și la Cernăuți am văzut cu ochii noștri lucrurile care se întâmplau la Iași, la București și în aproape toată Europa ocupată. Sigur că atunci am început cu adevărat să știm și să ne temem pentru viețile noastre și alor noștri, sigur că istoria a venit și peste noi – privind azi, la atâția ani distanță, pare inevitabil. În acel an, mai bine de două mii de evrei din Cernăuți au fost masacrați la ordinele generalului Ohlendorf. Asta s-a întâmplat, stă scris în cărțile de istorie, iar eu și ai mei am fost acolo și am asistat. Ni s-a luat cetățenia, brusc am devenit ai nimănui în locul în care trăiserăm dintotdeauna. Rușinea rușinii și frica fricii, ne-au obligat să ne coasem pe haine steaua galbenă și să o purtăm tot timpul, ne-au însemnat, au făcut din noi ceva ce se vedea cu ochiul liber și prin asta ne-au anunțat că urma să murim. Au construit apoi ghetoul din Cernăuți. Un primar mai milos a reușit să oprească deportările, în schimb ne-au pus la muncă silnică; am reparat drumurile și podurile, dar cel puțin n-am murit. Am trăit, da. Am trăit cu steaua galbenă în piept și am muncit și am iubit și unii dintre noi s-au rugat și am sperat până în ultima clipă că aveam să rămânem acolo și într-o bună zi aveam să fim liberi din nou. Poate îndoliați, dar liberi. Poate marcați,

dar liberi. Poate răniți și vindecați. Liberi, însă, n-am mai reușit să fim niciodată. Poate pentru că într-un 20 ianuarie ca orice alt 20 ianuarie din istorie, doar puțin diferit, dar întâmplător în data de 20 ianuarie, la Wannsee niște oameni au hotărât că trebuia totuși să murim toți. Au numit asta „Soluția finală". Noi o numim *Shoah*, „Catastrofa" E o chestiune de nume, e o glumă amară a istoriei, nu toți numim lucrurile cu aceleași cuvinte, unii, de partea ucigașilor, le spun într-un fel, alții, cei uciși, le spun într-un alt fel. E același lucru? E oare același lucru să spui „Soluția finală" sau „Catastrofa", numim cu toții același lucru? Mă îndoiesc. Iată, de asta chiar mă îndoiesc. Am evocat această zi și în *Meridianul.* Am evocat-o întotdeauna, e o dată pe care trebuie să ne-o amintim, e data care poate în mod esențial mi-a schimbat viața, o anumită zi din istorie mi-a schimbat destinul și ea trebuie întotdeauna evocată, căci poate că atunci s-a decis ce avea să se întâmple în anii următori.

Negru lapte-al zorilor îl bem seara
îl bem la amiază și dimineața noi îl bem noaptea
bem și tot bem
săpăm o groapă-n văzduh acolo se zace nu strâmt
Un bărbat locuiește în casă el se joacă cu șerpii el scrie
El scrie când beznă se face peste Țara Germană de aur al tău păr Margarete

o scrie și-n fața casei pășește și fulgeră stelele își
fluieră dulăii aici
își fluieră iudeii în față săpați o groapă-n pământ
poruncă ne dă cântați acum pentru dans,

am scris mai apoi, am scris cu sângele meu și cu corpul meu și niciodată altfel decât în vederea acelei date, dar anticipez, iar anticipez și mă tem ca nu cumva să mi-o iei în nume de rău, să crezi că intenționat încurc cronologia ca să te încurc pe tine, cel care citești.

În nopțile de la sfârșit de săptămână loveau cu bocancii în uși și intrau în case. Luau pe toată lumea, bărbați, femei, copii, bătrâni, nu mai aveam sex, vârstă, nu mai aveam nimic, eram evrei și ei ne deportau în lagăre de muncă. Au procedat la fel în toată Europa: ne puneau să ne luăm bagaje cu noi, strictul necesar, iar noi aproape că ne doream să-i credem că ne duc la muncă și într-o zi aveam să ne întoarcem acasă.

În orice caz, la sfârșitul lui iunie, în acel an fatidic au lovit cu bocancii și în ușa casei noastre. Eu nu eram, dintr-un motiv oarecare nu eram acasă, și i-au luat doar pe mama și pe tata. Nu am mai povestit niciodată aceste lucruri, am încercat mereu să le țin sub tăcere și să nu rostesc nici măcar un cuvânt despre cele ce s-au întâmplat atunci. Doar Gisèlei i-am povestit câte ceva, doar ei i-am spus cum a fost, cum am văzut eu lucrurile. O fac acum, în aceste

zile ultime, nu pentru că vreau să se știe, poate că ce vreau eu nu contează, nu mai contează, ci pentru că trebuie să se știe. În fond, ceea ce scapă Istoriei e faptul că acea Catastrofă despre care întotdeauna se vorbește a fost, da, cea mai mare nedreptate din istorie, dar în același timp ea a fost compusă din peste șase milioane de catastrofe cât se poate de personale și de reale. Sigur că ar fi aproape imposibil să le notăm pe toate, înțeleg asta, dar pot să scriu despre ce mi s-a întâmplat mie și în felul acesta las în lume o urmă, o urmă scrisă a suferinței unei familii și a unui om.

La început părinții mei au fost deportați împreună într-un lagăr de muncă fără nume, Cariera de Piatră, cariera. O carieră pe care și sovieticii o folosiseră drept lagăr, un loc oarecare de pe Bug. La scurt timp după aceea au fost mutați la Ladezin, în apropiere. Nici eu n-am scăpat, la câteva zile de la arestarea lor am fost deportat și eu, mai întâi la Rădăzani. Aș fi vrut să pot să-mi iau la revedere. În ziua când au fost deportați am plecat de acasă ca de obicei și când m-am întors nu mai erau. Lucruri răscolite, în rest aproape nicio urmă, era ca și cum ar fi plecat într-o vizită sau într-o călătorie, casa era de fapt în bună ordine și doar în dreptul dulapului din dormitorul lor erau niște haine care rămăseseră pe jos. Și eu, așezat lângă ele, știind ce se întâmplase și dorindu-mi să fi fost acolo, să fi plecat împreună cu ei, să fi rămas uniți chiar și când. Dar n-a fost

să fie, așa s-a întâmplat. Iar când m-au ridicat și pe mine deja îmi închipuiam cum tata spărgea pietre și mama le căra în coșuri, desculță, cu picioarele sângerându-i în pietrișul carierei. Îmi închipuiam, niciodată n-am putut face altceva decât să-mi imaginez acele lucruri. Când eu însumi am plecat spre Rădăzani, am aflat. Vagonul de vite în care am stat zile întregi înghesuiți ca animalele, doar cu apă, doar cu valizele pe care le luaserăm cu noi și pe care ne așezam pe rând, cu schimbul. Cerul albastru al verii printre scândurile vagonului. Uruitul și trăncănitul care aveau să mă însoțească toată viața. Ca-n imaginea clasică a sosirii la Auschwitz, pe noi ne-au coborât într-o gară și trenul a mers mai departe. Ne-au încolonat și ne-au mânat ca pe vite între țevile puștilor.

Negru lapte-al zorilor noi te bem noaptea
te bem dimineața și la amiază noi te bem seara
bem și tot bem
Un bărbat locuiește în casă el se joacă cu șerpii el scrie
el scrie când beznă se face peste Țara Germană al tău păr Margarete
De cenușă-al tău păr Sulamith noi săpăm o groapă-n văzduh acolo se zace nu strâmt

Vagonul de vite în care și ei au stat înghesuiți ca animalele, doar cu apă, doar cu valizele pe care le luaseră cu ei. Într-un fel, la câteva zile distanță,

eu și ei am făcut același drum. Doar că separați și spre locuri diferite, dar același drum. Tu citește ca și cum am fi făcut același drum, ca și cum până la un punct ceea ce mi s-a întâmplat mie li s-a întâmplat și lor și ceea ce li s-a întâmplat lor mi s-a întâmplat și mie, ca și cum am fi plecat împreună, ca și cum distanța de la carieră la locul în care mă aflam eu n-ar fi existat niciodată. Pentru că un lagăr e un lagăr, niciodată nu va fi altceva, iar istoria e plină de lagăre. Pentru cei care au fost în lagăr lumea va fi întotdeauna un lagăr, chiar dacă ceilalți nu-și dau seama. Pentru mine istoria e un lagăr. Lagărul e o stare de spirit, iar cel din lagăr e identic întotdeauna cu acea stare de spirit. Am muncit. Dincolo de sârma ghimpată a gardului era lumea și lumii nu-i păsa de noi, eram ca și morți. Câțiva soldați ne păzeau pe noi, cei care munceam. Săpam, săpam, săpam, unii dintre noi curățau camerele și latrinele, mai târziu colibele de pământ în care eram ținuți, cum s-ar spune ne întrețineam singuri, orice o mai însemna și asta. Ne trezeau dimineața devreme, ne scoteau afară, ne aliniau în curte și ne puneau să ne numărăm. Dacă lipsea vreunul, alegeau câțiva și îi băteau sau îi împușcau de față cu noi – spre luare aminte. Mâncam terci. Dimineața, la prânz și seara mâncam un terci de cereale și atât. Poate și o coajă de pâine, câteodată. Îmi imaginez că viața părinților mei va fi fost la fel, din scrisorile pe care le primeam

clandestin din partea mamei ea nu lăsa să se vadă nimic, încerca să mă protejeze chiar și acolo, chiar și în lagărul în care eram amândoi, deși despărțiți. N-o să-ți vină să crezi, dar din acel lagăr eu chiar reușeam să îmi scriu cu Ruth Kraft, pe care o iubeam pe atunci, reușeam să-i trimit cărți poștale și poeme. Viața de lagăr era o ciudățenie. Cu totul închiși, cu totul separați de lume, reușeam totuși să comunicăm.

Mama și tata au fost apoi mutați în Ucraina, în lagărul german Mihailovka, lângă Haisîn. Firește că nu știam pe atunci unde se aflau, doar îmi închipuiam, și niciodată nu am fost să văd locurile. Lagărul e o stare de spirit, lagărele sunt toate la fel, ce aș fi avut de văzut? Probabil aceleași barăci așezate în paralel ca peste tot unde m-au mutat și pe mine, din nou în vagonul de vite, din nou cu valiza mea – viața mea –, din nou în semiîntuneric, zărind lumina soarelui prin crăpăturile dintre scânduri, la Fălticeni și apoi la Tăbărăști, lângă Buzău. Atât de aproape de Bucureștiul în care îmi doream să ajung, și totuși atât de departe, la un gard de sârmă ghimpată distanță, aceeași distanță care separă orice lagăr de restul lumii.

El strigă înfigeți mai adânc în pământ voi unii voi ceilalți cântați și jucați
caută fierul la brâu îl avântă ochii săi sunt albaștri
mai adânc cazmalele-nfigeți voi unii voi ceilalți mai departe cântați pentru dans

Negru lapte-al zorilor noi te bem noaptea
te bem la amiază și dimineața noi te bem seara
bem și tot bem
un bărbat locuiește în casă de aur al tău păr
Margarete
de cenușă-al tău păr Sulamith el se joacă cu șerpii

Dintr-o altă scrisoare clandestină a mamei am aflat de moartea tatei. De tifos, nu de glonț. Tata s-a îmbolnăvit în lagăr și a murit, noi trei am murit atunci pentru prima dată și am rămas doi. În baraca întunecată, pe un prici din lemn ca orice alt prici din lemn din orice alt lagăr, încă un fiu, eu de astă dată, afla că tatăl lui murise. Că tatăl lui murise și asta se întâmplase fără ca el să apuce să își ia la revedere, fără să apuce măcar să-l privească, fără o strângere de mână, fără o îmbrățișare. Izolat de lume printr-un gard de sârmă ghimpată, am aflat că tata murise izolat de lume printr-un gard de sârmă ghimpată. Tot ce mai aveam erau amintirile și plânsul. Deznădăjduit, parcă cineva încerca să îmi fure și deznădejdea. Simțeam cum lumea mi se destrăma și nu puteam face absolut nimic, nu puteam nici măcar privi, dincoace de gardul meu de sârmă ghimpată absențele se făceau și mai absențe și totul se începeța, lumea își pierdea consistența și se preschimba în înstrăinare, în ruptură deplină de orice. N-am putut face nimic, am îngăimat două vorbe pe

o coală de hârtie care speram să ajungă la mama și a doua zi am ieșit din nou la apelul de dimineață și la corvezi, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, eu și doliul meu am ieșit la muncă și am muncit și am sperat ca scrisoarea mea să ajungă la mama și atât.

Nu mai aveam speranțe, nu mai vedeam niciun viitor pentru mine. Una dintre trăsăturile principale ale lagărului e tocmai asta, capacitatea de a șterge timpul, de a-l transforma în ceva static și a anula posibilitatea oricărui viitor. Sigur că eram om, sigur că în sinea mea speram, dar acolo, atunci, în acele împrejurări nu mai vedeam niciun viitor. Mă vedeam mort de vreo boală sau în vreun accident sau cu un glonte în ceafă și asta avea să fie tot, așa avea să arate sfârșitul, sfârșitul lui Paul Antschel. În zori mă trezeam gata mort, mă pipăiam și mă ciupeam ca să-mi dau seama dacă mai trăiam și în acea zi, dacă încă mai eram.

Negru lapte-al zorilor noi te bem noaptea
te bem la amiază moartea-i un meșter din Țara Germană
te bem seara și dimineața noi bem și tot bem
moartea-i un meșter din Țara Germană ochiul său e albastru-deschis
te lovește cu glonte de plumb te lovește precis
un bărbat locuiește în casă de aur al tău păr Margarete

el și-asmute dulăii pe noi ne dăruie-o groapă-n
văzduh
se joacă cu șerpi și visează moartea-i un meșter din
Țara Germană

de aur al tău păr Margarete
de cenușă-al tău păr Sulamith

Vărul meu Benno Teitler mi-a povestit. De fapt, nu mi-a povestit, niciun cuvânt nu a trecut vreodată de o parte sau de alta a sârmei ghimpate, dar prin același sistem de scrisori clandestine mi-a dat de știre și odată cu asta mi-a ars inima și a îngropat-o într-un colț al încăperii în care citeam. Mama a murit în lagărul de la Mihailovka. Noi trei am murit atunci pentru a doua oară și am rămas singur în aerul prăfuit al unei barăci cu ferestrele murdare. Poate că locul fusese înainte un grajd. Poate fusese o magazie, poate altceva. Ca un animal hăituit, m-am ghemuit pe prici și am încercat să nu mai respir, să nu mai fiu. Pentru prima dată cineva îmi înfigea un cuțit drept în inimă și nu mai eram, murisem împreună cu ea.

Mi s-a povestit. Se pare că îi încolonau și le puneau muzică, de preferință tango. Uneori îi puneau să cânte. Șefului lagărului îi plăceau tangourile și pentru el asta era încă o distracție macabră, să îi încoloneze pe muzică, să îi pună să-și sape o groapă comună,

să îi alinieze la marginea ei și să pună să fie pe rând împușcați în ceafă și apoi aruncați de-a valma, unul peste altul, bărbați și femei, în șanțul de pământ. Un buldozer venea apoi și împingea taluzul peste ei, atât. Niciun semn, nicio rugăciune, nici măcar vreun gând bun din partea cuiva. Lagărul e în felul lui un abator de oameni, să notez asta undeva.

Când am aflat de soarta mamei, puținele mele speranțe s-au împuținat și ele, am murit împreună cu ea, m-am oprit din a mai trăi. Eram doar un automat care se încolona pentru numărătoare, muncea, dormea. Redus la cele mai simple funcții ale omului care fusesem, încercam să nici nu gândesc măcar, încercam să mă șterg din lume și să nu scot niciun cuvânt, să fiu, în puținele clipe când îmi mai permiteam să fiu, doar copilul pe care ea îl strângea cândva la piept și îl apăra de orice rele. Eram doar Paul, un Paul împuținat și pierdut în sine. Din ființa mea de dinainte parcă nu rămăsese nimic, doar lecturile, cărțile și sentimentul că îmi era tot timpul dor de mama și nu mai puteam suporta.

Poate că atunci a început totul, poate că toate aceste tristeți, toată melancolia de care doctorul Starobinski spune că sufăr acolo au început, dincolo de gardul de sârmă ghimpată, în lagăr, nicăieri. Poate că din acea tristețe nu mi-am mai revenit niciodată, chiar dacă de cele mai multe ori reușesc să mă comport normal și să nu le dau nimic de bănuit celor

din jur. Nu voi ști niciodată adevărul. Adevărul nu poate fi cunoscut: nici despre tine, nici despre ceilalți, nici despre cel mai simplu obiect înconjurător. Poți cunoaște adevărul unui om sau al unui obiect implicat într-un eveniment anume, îl poți scrie, îl poți data, dar nu poți cunoaște tot adevărul unui om sau unui eveniment, asta rămâne pentru totdeauna imposibil.

Dacă am plâns în acele zile? Nu știu. Plânsul e și el o stare de spirit, poate că plâng mai intens cei care în realitate nu par să plângă, poate că aceia care suferă în tăcere și aparent netulburați sunt adevăratele victime ale plânsului, căci pe ei asta îi schimbă definitiv, îi transformă în alți oameni. Mai târziu, mult mai târziu, când de mult îmi revenise darul vorbirii și deja eram pe drumul poeziei, am scris:

Sufletul mamei tale plutește-naintea-ți.
Sufletul mamei tale te-ajută pe apă să-nconjuri
noaptea, recif cu recif.

Și într-o zi totul s-a terminat. Într-o zi, mereu într-o zi, o etapă din viața noastră se termină și începe alta. Istoria nu ne explică nimic, suntem invitați să mergem mai departe. O dată oarecare pare să schimbe totul și ceva continuă, sclipirea care e viața își găsește un alt drum și noi suntem invitații ei la marea masă a destinului. S-a terminat

și din lagăr am plecat înapoi la Cernăuți. Aveam în buzunar o hârtie pe care erau mâzgălite câteva cuvinte, pasămite îmi ispășisem pedeapsa pentru ceva ce nu comisesem niciodată, oricum nu fusesem acuzat de nimic, iar acum? Acum mă îndreptam spre orașul meu. Noi zece cântând duceam pe umeri sicriul, doar că sicriul, sicriele nu existau. Trăiam de doi ani un doliu care niciodată nu se întrupase în nimic, un soi de doliu imaginar în care nu credeam și pe care mi-l asumam doar pentru că așa mi se spusese că arăta realitatea, dar eu îl trăiam ca pe o realitate cât se poate de palpabilă chiar și în lipsă. Sigur, undeva în sufletul meu se ascundea speranța că odată ajuns acasă aveam să descopăr că nimic din toate acele lucruri pe care le aflasem nu era adevărat, că părinții mei fuseseră eliberați ca și mine, că viața putea continua și totul nu fusese decât un vis urât. Nu-i poți lua omului speranța, știm asta încă de la clasicii greci și e poate singura explicație pentru faptul că noi, câțiva, am supraviețuit. Nu-i poți lua omului speranța, căci ea apare doar în momentul când i se întâmplă o nenorocire. Rupți de tot ce fusese viața noastră dinainte, înstrăinați, deportați (ce cuvânt odios!), aflând de la unii și de la alții prin cele mai stranii mijloace că ai noștri mureau, că viețile noastre nu mai puteau fi ceea ce fuseseră, continuam să sperăm. De parcă un demon ne stăpânea mințile și nu puteam accepta realitatea – dar cine ar fi fost dispus să accepte o

asemenea realitate, mai ales fără niciun fel de dovadă palpabilă că lucrurile se petrecuseră într-un fel sau în altul? Când morții noștri pur și simplu nu existau, nu aveau morminte, nicăieri în lume nu era scris deasupra unei bucățele de pământ numele lor, cum am fi acceptat pe deplin realitatea? Una e dispariția, alta e moartea. Una e speranța, alta e siguranța care ucide orice speranță.

Și totuși m-am întors în Cernăuți, iar realitatea nu părea să fie cea din speranțele mele. Ba chiar părea să fie una destul de rea, la început n-am avut voie să locuiesc acasă și am stat la bunicul, abia după câteva luni mi s-a permis să mă stabilesc din nou în apartamentul de pe strada Masaryk. Acolo, în acea perioadă, ajutat de Jacob și Hersch, am pus la punct o primă selecție de poeme. N-aveam un titlu pentru ele, nu mi se părea că ar fi fost nevoie de un titlu, *Poeme* era suficient.

Și totuși, ce stranie e viața! Trăiam ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Neexistând morminte, un loc al doliului, nici în mintea mea nu existau. O plângeam pe mama ca pe o ființă care pe jumătate dispăruse și pe jumătate murise și multă vreme nu am putut cu niciun chip să-i accept moartea pe de-a-ntregul. Mama devenise în mintea mea o prezență diafană a cărei întoarcere totuși o așteptam, cu care conversam în momentele triste, cu care din când în când chiar mă întâlneam, deși numai imaginar. Și poate că așa e, iată, după douăzeci și cinci

de ani încă pot spune că poate că așa e: unii oameni nu ne părăsesc niciodată, dispariția lor fizică nu e pentru noi un motiv să încetăm să îi iubim și să fim împreună cu ei, subliniez, simpla lor dispariție fizică nu e un motiv să nu mai fie. Dialogul nostru cu ei e așa de profund, în așa de mare măsură face parte din ceea ce suntem în mod esențial, încât nimic, absolut nimic din lumea asta n-ar putea să-i facă să nu mai fie. Nu am putea să ne comportăm ca și cum ei ar fi absenți, eu nu mă puteam comporta ca și cum mama sau tata n-ar mai fi existat, ei – într-un mod desigur straniu – încă erau și catastrofa care era scrisă în acte devenea uneori numai închipuire, o istorie alternativă pe care mintea mea o refuza. Sigur, doar pentru a o recunoaște în secunda următoare ca pe o realitate cu atât mai apăsătoare, dar există în lume secunde și secunde și nu toate sunt la fel.

Mi-am continuat drumul prin literatură, am trăit, da. Am tradus în acea perioadă chiar și din ebraică, am continuat să-mi scriu poemele și, chiar când în același an evenimentele au luat-o din nou razna, eu am continuat să trăiesc oarecum normal. De ce? Pentru că deja mă omorâseră, ne omorâseră nu o dată, ci de două ori, și poate că nu mai aveau ce să-mi facă. Dacă peste casa mea sau peste strada pe care mergeam ar fi căzut dintr-odată o bombă, asta n-ar fi făcut decât să consfințească o realitate pe care deja o trăiam, eu deja fusesem parțial șters

din lume, deja fusesem deportat, înstrăinat, tot timpul la un pas de moarte, ce-mi mai puteau face? Sigur, puteam muri, dar putem muri oricând și în atâtea feluri.

Am fost recrutat pentru o vreme ca sanitar într-o clinică de psihiatrie, am muncit acolo, aș fi putut munci oriunde și aș fi putut face orice, decizia mea era luată, urma să plec din Cernăuți spre Occident, oricât de greu ar fi fost să fac asta. O iubisem o vreme pe Ruth Kraft, apoi n-am mai iubit-o. Nu pot să spun cum acest sine absent al meu se îndrăgostea de femei și apoi tot el se răcea în relațiile cu ele, lucrurile pur și simplu așa se întâmplau, nu aveam explicații, nu le am nici acum. Când s-a deschis din nou Universitatea, mi-am reluat studiile. Învățam engleza, ca să mă întrețin făceam traduceri pentru ziarul local, dar sigur că am făcut primele demersuri în vederea plecării la Viena. Locul lui Ruth Kraft a fost luat de Rosa Leibovici. O iubeam oare? N-aș ști să spun. Totul s-a terminat repede, prea repede ca să apuc să-mi dau seama.

Iarăși s-a terminat. De astă dată viața mea la Cernăuți s-a terminat. Am primit autorizația de a pleca la București, deși drumul meu se îndrepta spre Viena. Fără pașaport, în camioane militare de-ale rușilor, am străbătut distanța de la Cernăuți la București ca pe distanța dintre o casă și un lagăr. Nu se schimba nimic, deportările încă existau, doar

că eu – dintr-o întâmplare, poate, din capriciul vreunui ofițer sau funcționar căruia-i eram simpatic –, în loc să fiu deportat în Siberia sau cine știe unde, primisem permisiunea să mă duc la București și să-mi continui viața. A fost a doua oară când soarta – care atât de crunt mă lovise în anii din urmă – mi se arăta binevoitoare și mă lăsa să trăiesc, ba chiar să-mi fac oarece speranțe cu privire la posibilitatea unui viitor încă îndepărtat, încă începețoșat, încă departe de a lua vreo formă palpabilă pe care să mă sprijin și de care să pot să mă agăț în momentele mele de deznădejde care, ar trebui poate s-o spun, nu erau puține.

Și totuși, în ciuda gândurilor negre pe care avusesem timp să mi le fac în camionul ce mă ducea spre București ca un vagon de marfă printre ale cărui scânduri se vedea cerul – doar că de data asta cerul se vedea prin praful stârnit de goana mașinii –, la București am fost primit cu căldură. M-am simțit acasă, orice ar putea însemna acest cuvânt. Încă de la sosire Alfred Margul-Sperber, el însuși venit din altă parte la București din 1940, m-a primit cu brațele deschise și o vreme chiar m-a găzduit în casa lui. Am locuit din nou într-o casă de oameni, sigur, cu fantomele mele cât se poate de reale, cu coșmarurile mele, cu îndoielile și fricile mele, dar am locuit înconjurat de oameni care în măsura în care mă lăsam iubit mă iubeau, în măsura în care mă lăsam protejat mă protejau, care-mi erau alături ca

o familie pe care în realitate nu o mai aveam. Soției lui Alfred îi datorez numele sub care mă cunoști. Inversând în joacă și simplificând în limba română silabele numelui meu, tschel-an, ea a obținut numele Celan. Numele meu. Numele pe care îl port de atunci și sub care tu îmi cunoști opera.

La București am avut o viață adevărată. Am devenit artist, am continuat să-mi desăvârșesc cultura, m-am împrietenit cu atâția oameni, cu care am rămas în legătură. Chiar dacă avusese de suferit de pe urma războiului, orașul își păstra ceva din farmecul interbelic care-l făcuse vestit în toată Europa, era frumos și elegant, cu Calea Victoriei străjuită de vile care de care mai somptuoase, cu parcurile și grădinile lui de vară, cu restaurantele și cafenelele atât de vesele, cu viața lui culturală înfloritoare chiar și în condițiile în care, așa cum știm, România se pregătea să intre pe orbita sovietică și viața se schimba imperceptibil, îndreptându-se către ani și ani de întuneric.

După o perioadă petrecută la soții Margul-Sperber, m-am instalat într-o cameră de pe strada Roma, într-un minunat cartier de vile din centru. Pentru că vorbeam și scriam în rusă, din întâmplare aveam drumul deschis spre tot felul de slujbe utile politicii de atunci. Mai întâi am fost recrutat la ziarul *Scânteia*, unde pe o sumă oarecare făceam revista presei sovietice. Pentru că mă descurcam mulțumitor și în același timp eram sprijinit de atâția oameni

de cultură, am primit apoi o slujbă la Editura Cartea Rusă. Eram redactor și mai apoi am devenit traducător, primele cărți pe care le-am tradus vreodată au fost din limba rusă în limba română, zâmbește, sunt limbi pe care probabil nu le vei ști niciodată, dar pe care eu le cunoșteam pe atunci destul de bine încât să pot face traduceri și să mă întrețin. Prima carte care a apărut în traducerea mea a fost o culegere de nuvele de Cehov ce purta titlul *Țăranii. Schițe*. A doua carte care mi-a apărut a fost traducerea după Lermontov, *Un erou al timpului nostru*: Așa a început lungul șir de cărți pe care le-am tradus, așa a început o călătorie prin operele altora care, n-am s-o ascund niciodată, m-a ajutat enorm în drumul meu de scriitor. Știu, poate părea un truism, dar cărțile de cele mai multe ori se fac din cărți și e foarte greu să devii om de cultură dacă nu-ți vei fi format o cultură. Se poate să fie adevărat că geniul există, nu contest asta. Se poate să existe oameni (eu nu i-am întâlnit, dar poate asta e doar problema mea) care să scrie frumos și să poată imagina un drum al culturii fără să aibă cunoștință de ce au făcut ceilalți oameni de cultură, dar eu mă îndoiesc. Ca să poți continua un drum trebuie să știi pe unde a trecut el înainte, nu poți pleca de la zero, istoria e într-un anume sens inevitabilă. Eu mi-am format o cultură citind și traducând, fiind mereu atent la ceilalți, încercând să înțeleg ce au făcut ei și să-mi croiesc printre lucrurile făcute de

ei un drum al meu și numai al meu pe care să pot continua lucruri care s-au făcut înainte. Nu am descțelenit nimic, pământul era deja pregătit pentru ceea ce am semănat și am cules, așa funcționează cultura, după părerea mea.

Atunci, la București, i-am citit pe clasicii ruși. Dostoievski, Tolstoi, Cehov, Turgheniev, alții. Iar printre aceste lecturi (și altele) am continuat să scriu eu însumi poeme, poeme dintre care unele aveau să facă parte din primul meu volum, dar să nu anticipăm.

Acolo am trăit în lume. Am fost, cum să spun, boem, monden, poet. O listă de nume ale oamenilor pe care i-am cunoscut, citit și prețuit e aproape imposibil de făcut, dar am să încerc, e bine ca istoria aceasta să poarte urma lor, ea a fost mai apoi foarte importantă pentru drumul meu prin poezie. În primul rând Gellu Naum, Nina Cassian, Margareta Dorian. Acasă la Nina Cassian și la soțul ei, Vladimir Colin, mergeam la adevărate serate muzicale, unde-mi aduceam prietenele. Printre ele, Lia Fingerhut, pe care am iubit-o mult. Important, foarte important printre aceștia a fost Petre Solomon, venit de curând din Palestina, poet bun el însuși, traducătorul în limba română al poemului *Todesfuge*, scris în luna mai a acelui an. Virgil Teodorescu, Paul Păun, Dolfi Trost, Gherasim Luca, alții, alții, alții: în București am trăit înconjurat de o lume întreagă de poeți și

scriitori și artiști și a fost, știu, sună ciudat, cu adevărat o viață minunată.

Trebuie să înțelegi că, deși mă străduiesc să păstrez o ordine cronologică pentru lucrurile pe care le scriu aici, există în ele o ordine afectivă care e poate mai importantă. Ordinea aceasta afectivă o mai putem numi și atenție, punctul focal spre care se îndreaptă povestirea ghidată de memorie. Vei ierta deci faptul că unele lucruri par a le trece sub tăcere, este posibil ca pur și simplu, în fuga aceasta smintită care e scrisul meu, să nu mi le amintesc. Și apoi trec mai departe și chiar dacă mi le amintesc și aș vrea să le scriu mă abțin, căci ar însemna să ne întoarcem prea des din drum în povestirea aceasta și ea s-ar transforma dintr-o spunere ordonată a lucrurilor (chiar și cu lipsuri) într-un șuvoi dezordonat de gânduri fără cap și fără coadă în care, te asigur, te-ai pierde foarte repede. Scrisul e memorie și prin aceasta el nu se supune cu totul legilor timpului, dar, în măsura în care pot, eu încerc să îmblânzesc timpul și să îl așez în forma lui cea mai recognoscibilă, anume cea a ordinii așa-zis adevărate a întâmplărilor, ordinea dată de calendar, cronologia. Sigur că aș fi putut face altfel, aș fi putut, de exemplu, să îți descriu aceste lucruri pe teme și subteme, în capitole care să respecte la rândul lor o cronologie separată a temei. Aș fi putut să scriu despre dragoste (nu că n-o fac sau nu o voi face mai departe).

Aș fi putut să mă limitez la câteva rânduri lăsate pe colțul acestui birou, poate ar fi fost cea mai bună alegere. Dar am decis așa și așa voi face, am decis ca totul să fie ordonat cronologic sub forma unei fugi care reia temele principale și le adaugă motive, am decis asta fără să mă întreb de ce, sub imperiul unui impuls de moment, poate nici nu-i așa de important cum mi-am luat decizia, pentru că oricum sfârșitul e cunoscut și poate fi unul singur. Și pentru că, iată, în povestea mea a apărut cuvântul „fugă", trebuie să spun aici că la București am publicat primul poem din viața mea.

Am spus poate mai sus că scrisesem *Todesfuge*. Scrisesem *Todesfuge* în germană, blestemul vieții mele era deja în desfășurare, scriam în limba călăilor. Pentru că încă din copilărie limba mea maternă era totuși germana, pentru că era limba mamei mele, pentru că în limba germană vorbeam cu ea și, într-un fel, puteam vorbi și cu mine, pentru o mie de alte motive, soarta a vrut ca eu, deși cunoșteam atâtea alte limbi, deși traduceam uneori din alte limbi către alte limbi, să devin un poet de limba germană. Iar primul poem publicat vreodată mi-a apărut în traducere, sub titlul *Tangoul morții*. Îi povestisem lui Petre Solomon ce știam despre muzica pe care deținuții din lagăre mergeau la moarte, el a înțeles foarte bine ce voiam să spun cu acel titlu și în loc de *Fuga morții*, cum avea să fie numit mai târziu, am ales împreună pentru titlu tânguirea tangoului, brusca

ruptură de ritm care implică dansul și moartea. E pentru mine un moment important, atunci am devenit poet publicat.

Dar iată că memoria afectivă a acestor rânduri, nu, nicidecum a mea, ea aparține aproape în totalitate textului și în orice caz deloc mie, mă poartă în excursiile pe care în acei ani le-am făcut prin România. Am văzut munții și am văzut marea, am văzut câmpurile și am văzut podișurile înconjurate de dealuri atât de asemănătoare celor din jurul Cernăuțiului, pentru prima dată, poate, oarecum liniștit, am stat și am admirat creste muntoase și în rupturile lor atât de contraintuitive și totuși atât de armonioase am început să văd anumite ritmuri care aveau să mă urmărească o viață și care, într-un mod oarecum similar structurii de fugă pe care am scris poemul redat mai devreme în întregime, am întrevăzut structura esențială a Poemului, a unicului poem care nu se poate scrie, dar care tocmai prin absența lui generează toate celelalte poeme. Cât despre poeme, același Margul-Sperber se îngrijise ca o selecție din ele să ajungă la Viena înaintea mea și, într-un fel, să-mi anunțe sosirea. Mă pregăteam să plec, planul meu de a ajunge în Occident nu dispăruse nicicum și Bucureștiul nu fusese decât o etapă în drumul pe care aveam să-l parcurg.

Dar nu vreau să închei încă acest mic capitol. Nu vreau până nu spun că păstrez și azi din București, din România, poate nu atât amintiri precise ale

lucrurilor, memoria e cu putință să mă trădeze, cât o stare de spirit. Starea de spirit a celui care, deși mort, e încă viu. Chiar dacă nu cu mulți ani în urmă ne uciseseră, eu în București am început din nou să trăiesc și am intrat hotărât pe drumul poeziei, iar asta nu e puțin lucru. Doar că mă pregăteam în continuare de plecare. Știam în sinea mea că toate acele zile frumoase, toate acele prietenii, tot tumultul artistic, toate iubirile mele nu erau decât un interludiu și eu aveam să ajung în Occident și aveam să trăiesc acolo, acolo era locul meu și nimic nu mă putea opri să fac asta. Nimic. Nici durerea prietenilor care dintr-odată aveau să afle de dispariția mea, pentru ei cu totul neașteptată, nici suferințele iubitei pe care într-un moment oarecare o lăsam în urmă, nimic. Urma să plec și nimic nu putea opri asta.

Și avea să se termine. În același an în care am publicat *Fuga* (sau *Tangoul*, spune-i cum vrei, e același lucru, același poem), după mai multe tentative ratate de a trece granița cu Ungaria, după ce de mai multe ori grănicerii ne întorseseră din drum privindu-ne cu milă – eram în ochii lor încă niște studenți care încercau să ajungă în Occident –, am reușit. Câți după aceea, ca mine, nu aveau să facă același lucru? În urma războiului, România nu devenise o țară liberă, din contra, intrase în sfera de influență sovietică și lucrurile mergeau din rău în

mai rău. Ministerul de Externe era condus de Ana Pauker, o figură sinistră a stalinismului, libertatea exista în măsura în care te supuneai regimului deja comunist. Aveam să aflu mai târziu că acea estetică în care credeau cu tărie oamenii pe care îi cunoscusem și alții și sub semnul căreia își publică până și azi cărțile este de fapt metoda prin care regimul comunist îi face să nu se opună. Totul e un troc acolo, așa-zisa autonomie a esteticului e de fapt tot un soi de politică, politica pumnului în gură, politica unei literaturi în care nu ai voie să te revolți. Dar divaghez, iarăși divaghez, și iată cum memoria se așază – nici eu nu mă așteptam la asta – direct în prezent, devenind judecată a lumii înconjurătoare. Eu am fost acolo, am trăit, da, am trăit și împreună cu cei care azi sunt scriitori în Lagărul Comunist și îi cunosc, dar în același timp știu că poate operele lor ar însemna cu totul altceva dacă ar fi liberi să scrie ce vor. Pe de altă parte, iată cum mă întreb zâmbind: dacă ar fi liberi să scrie ce vor, atunci n-ar însemna că dictatura nu mai există și toată revolta lor pur și simplu nu ar exista? Sigur că mă întreb cum ar arăta operele lor în afara acestei autonomii a esteticului, dar în același timp nu pot să nu mă întreb exact opusul: cum am spus, dacă ar fi liberi, cu adevărat liberi, cum ar mai putea scrie o literatură a protestului și a strigătului de libertate? Nimeni nu va putea vreodată să răspundă

acestei întrebări. Se pare că oricum se scrie despre libertate, doar că regimul refuză să publice cărțile. Ce vedem, istoria, arată așa cum vedem.

Dar am divagat destul și timpul e scurt, timpul mă grăbește, se apropie seara și iată că eu mai am de povestit și trebuie să continuăm. Într-un sfârșit am reușit să trec granița în Ungaria. Se terminase. Pe de o parte am răsuflat ușurat, scăpasem, pe de alta eram trist. Un ochi plângea și unul râdea, cum se spune în română.

Drumul meu spre Viena a trecut prin Budapesta, loc nicidecum lipsit de pericole. Pe scurt, dacă mă găsea poliția, aș fi fost trimis înapoi în România. Printr-un noroc l-am întâlnit pe Isac Chiva și acesta m-a ajutat să mă ascund o vreme, dar felul în care m-a ajutat mă face și azi să zâmbesc. Ciudat, cel mai bun loc în care să mă ascund i s-a părut a fi cartierul prostituatelor. Ajunsesem în Ungaria la sfârșitul lui noiembrie și până la jumătatea lui decembrie am stat cu chirie într-un hotel din cartierul acela, într-unul din hotelurile în care se petreceau acele lucruri, și iată cum simt nevoia să inventez și să îți spun că și eu m-am bucurat de serviciile lor, dar nu o voi face, pentru că nu e adevărat. Dar tot nu mă puteam opri să mă gândesc că în același an scrisesem un poem în limba română care suna așa: „PARTIZAN AL ABSOLUTISMULUI EROTIC, megaloman reticent chiar și între scafandri, mesager, totodată, al haloului Paul Celan...", era ceva umor

amar în toată povestea, poate că nu era nimic întâmplător în faptul că mă ascundeam tocmai într-un hotel din cartierul prostituatelor, printre ele, confirmând destinul unui poem. Însă eu doar am stat două săptămâni în acea cameră de hotel și am așteptat o ocazie potrivită pentru a trece granița austriacă, am stat și am gândit și am scris, și nu pot spune că închis în acea cameră am fost cu totul nefericit, pentru că undeva dincolo de ea era speranța mea de a ajunge într-o lume mai bună și asta mă entuziasma de-a dreptul.

Iar în 17 decembrie mi-am văzut visul cu ochii, am ajuns la Viena. Pentru a doua oară, căci mai fusesem. Mă îndreptam spre viața mea de student, aveam să continui ceea ce începusem, exista o speranță reală în sufletul meu, aveam un scop. După o scurtă ședere într-o tabără de refugiați (înțeleg că acele tabere există și azi și printre emigranții din Europa de Est sunt numite „lagăre"), am devenit din nou liber. Nu mai fusesem asta, liber, de la începutul războiului. Mi-am petrecut șase ani din viață nefiind nicio clipă liber, în mare parte din această perioadă nu am avut voie să am pașaport. Spun aceste lucruri mai ales pentru tine, Eric, știu că vei citi rândurile pe care le las azi în urmă și vreau ca și tu să știi ce s-a întâmplat.

Și aș vrea să-ți mai spun ceva, Eric, numai ție, chiar dacă vor citi și alții. Am scris cândva un vers în *Ce s-a întâmplat*, poate că știi poemul. L-am scris

și el, într-un anume sens, e un credo pentru mine, ce s-a întâmplat e important, e nespus de important, ceea ce nu înseamnă totuși că prin asta putem găsi un sens lucrurilor, Sensul. Am scris și-n *Roza vânturilor*: „Unde s-a mers, dacă nicăieri nu s-a mers?". Eric. Cu câtă tristețe și cu câtă bucurie îți scriu numele, tu mâine încă vei fi. Iată, ție mă adresez acum, ție încerc să îți spun. Poate că în afara acelei date care pentru mine e 20 ianuarie nu trebuie căutat niciun sens, poate că viața în sine nu are sens și doar nouă ni se pare că ar avea, nouă, fiecare cu micile lui întâmplări care prin faptul că sunt ale noastre devin centrul lumii, fiecare cu micile lui îngrijorări, cu bucuriile și fricile lui, nouă ni se pare uneori că viața are sens, dar, repet, poate că Sensul, sensul ultim, nu e nicăieri. Poate că ne naștem, trăim și murim fără niciun scop. Poate că așa ar suna adevărul, dacă vreodată am avea curajul să-l privim drept în față și să-i spunem pe nume.

Dar să ne oprim acum, nu vreau să spun mai mult, nu am voie să spun mai mult. Am ajuns în Viena, încă o dată se terminase. Poate pentru ultima dată, poate pentru penultima dată, de fapt. Nu am stat mult în orașul de pe Dunăre, doar cât să-mi adun puterile și să pornesc mai departe spre Paris, unde voiam să mă stabilesc pentru totdeauna și de unde scriu de altfel aceste rânduri. Găzduit mai întâi de niște prieteni ai părinților mei, mi-am găsit

mai pe urmă diverse camere în care am stat cu chirie. În Viena am avut o adevărată viață de artist. I-am cunoscut pe Ingeborg Bachmann și Edgar Jené, am devenit prieten cu ei și Edgar chiar m-a invitat la o lectură publică în cadrul unei expoziții organizate de el și de prietenii lui suprarealiști. Îmi apăruseră în revista *Der Plan* cele șaptesprezece poeme trimise de Margul-Sperber și eram – în felul meu – destul de încântat. Am citit mult în cele șase-șapte luni cât am stat în Viena, de acolo mi-am cumpărat operele complete ale lui Jean-Paul, care m-au însoțit peste tot pe unde am locuit mai apoi. Cu Ingeborg m-am iubit, era un suflet sensibil și nu aveam cum să nu o iubesc, ar fi fost imposibil. Dar să tăcem despre asta, poate, așa cum am scris mai sus, despre unele lucruri trebuie să tac.

Era cât pe ce să uit poate cel mai important lucru care s-a întâmplat în acel an. În drum spre Paris, la Innsbruck, în așteptarea vizei pentru Franța, l-am vizitat. Cu un buchet de flori în mâinile-mi tremurânde, cu *Poemele* lui tunându-mi în urechi, scandând la fiecare pas versul lui liniștitor: „Ce mult e de când ai murit!", amintindu-mi atâtea și-atâtea versuri, atâtea poeme, am ajuns la mormântul lui Trakl. Pe lespedea de piatră, cufundat într-un gând trist pentru tânărul mort atât de curând, am citit:

Blândul cântă în havuz. Albi nori
Cu gratii stau în clar albastru.

Știu cât de ciudat sună pentru tine, îmi apăruseră pentru prima dată poeme în limba germană, pornisem spre Parisul în care voiam să redevin student și să-mi iau viața de la capăt, dar pentru mine faptul de a fi vizitat acel mormânt a rămas și azi cel mai important, faptul de a mă fi aflat (chiar și pentru câteva fulgurante clipe) în preajma locului unde se afla trupul lui a însemnat enorm. Stând acolo, mi-a răsărit în minte versul lui Rilke, celălalt erou al orizontului meu poetic: „Cel care n-a avut casă..." Am stat acolo drept și tăcut și în tăcerea mea am pus toată admirația pentru versurile lui Trakl. Geamănul meu în poem, am mai spus, sufletul cel mai apropiat de mine. Pot vedea cu ochii lui și pot scrie cu mâna lui și sunt el și el este eu și eu suntem și el sunt și eu e și toate aceste lucruri contează nespus și trebuie spuse, căci poezia, ca și cultura întreagă, e de multe ori făcută din admirația pentru alți artiști dinaintea noastră, cărora le închinăm versul nostru ca pe un prea tăcut omagiu.

Într-o scrisoare adresată în acel an unei rude din Israel am scris: „Sunt poate unul dintre ultimii oameni care trebuie să trăiască până la capăt destinul spiritualității evreiești în Europa". Rătăcitor, așadar, pentru totdeauna, porneam spre Parisul visurilor mele.

Lăsasem la Viena manuscrisul primului meu volum de poeme. Întunericul din sufletul meu era din când în când străbătut de o rază de speranță, de gânduri

luminoase și mai ales de sentimentul că într-o zi putea să fie bine, că într-o zi aveam să pot zâmbi din nou cu adevărat, că aveam să redevin om. Căci întrebarea care mă chinuia și poate ne chinuia pe toți în acele vremi de adevărată rătăcire, de rătăcire în sensul cel mai adânc al cuvântului, era: mai puteam noi deveni oameni? În lumina celor întâmplate – mai degrabă, aș spune azi, în întunericul celor întâmplate –, mai exista pentru noi posibilitatea de a deveni oameni? Câți rămăseserăm? Câți mai eram în Europa? În ce măsură planul naziștilor funcționase și eram exterminați?

Ajuns în Paris, sigur că mi-am continuat drumul literar. Dar aveam o viață. Într-un mod cu totul straniu, ca și la București, tristețile și melancoliile mele nu mă opreau să încerc să trăiesc, nu mă împiedicau să-mi imaginez ziua de mâine. Pe atunci încă nu luam în calcul ceea ce acum a devenit aproape o necesitate, aproape o obligație, ceea ce trebuie să fac. Eram împreună cu Isac Chiva și Serge Moscovici și alții, iar când spun „eram împreună" cuvântul nu trebuie luat cu ușurință, căci viața ne obliga să petrecem foarte mult timp împreună. Ca toți dezrădăcinații Europei care ajunseseră în Paris, și noi fuseserăm forțați să ne căutăm locuințe, dar ce zic eu locuințe, încăperile în care locuiam noi erau abia un zâmbet amar, camere de hotel închiriate cu luna. Nu erau mici: erau îngrozitor de mici. Eu locuiam într-o cameră mobilată a cărei suprafață nu cred că

depășea șase metri pătrați: un pat de o persoană, o comodă, un scaun și o măsuță minusculă înghesuită nu se știe cum în colțul dinspre fereastră. La etajul întâi al hotelului se închiriau camere cu ora, era locul micilor amoruri clandestine și al promiscuității, dar în promiscuitate trăiam toți. La celelalte etaje, pe rând, se închiriau camere cu ziua, cu săptămâna, cu luna – cum era și cazul meu. Lenjeriile în care dormeam, îngălbenite, mă făceau întotdeauna să mă întreb dacă erau cu adevărat spălate sau erau doar netezite cu un fier de călcat și rotite între camere ori pur și simplu puse la loc în patul din care fuseseră luate. În acea cameră unde locuiam eu la Paris îmi petreceam multele seri în care mă prăbușeam în tristețe și evitam să-mi întâlnesc prietenii, i-aș fi întristat prea mult cu stările mele care, ca-n Vechiul Testament, confirmau parcă vorba conform căreia opusul bucuriei nu e tristețea, ci furia. Mă înfuriam parcă din nimic pe atunci, ca și acum, și vedeam pe fețele lor nu doar tristețea prietenului care nu știe ce să facă, ci și frica de reacțiile mele.

Eram teribil de sărac; bogat n-am fost oricum niciodată, dar parcă atunci, în acea perioadă, sărăcia mi-era zugrăvită în cu totul alte nuanțe. Ziua lucram la un atelier industrial de electricitate, așa aș traduce cuvântul *Laboratoire* din numele locului în care lucram pe strada Émile Zola numărul 41, nu foarte departe de aici. Straniu cum se închide cercul, straniu cum lucrurile au tendința să revină la starea lor

inițială și să se întoarcă în aceleași locuri; cum ți-am mai spus, scriu acest text tot pe strada Émile Zola, de astă dată într-un apartament cu trei camere care mi-a fost cumpărat ca să stau izolat și, pasămite, să nu rănesc pe nimeni. Dar să nu anticipăm, vom ajunge și aici, deocamdată strada Émile Zola e locul în care muncesc ca să am ce risipi serile în Cartierul Latin.

Veniți de la slujbele noastre de muncitori, cum spuneam, eram aproape obligați să nu stăm în camerele sordide în care locuiam, dacă pot numi așa cele câteva ceasuri de somn în care ne prăbușeam spre dimineață. Dar ne aflam totuși în Saint-Germain-des-Prés: Boris Vian și Léo Ferré cântau la La Fontaine des Quatre-Saisons, Sidney Bechet la Vieux-Colombier, uriașii Miles Davis și Duke Ellington introduseseră jazzul New Orleans și be-bopul la Clubul Saint Germain. Pe atunci debuta și Georges Brassens. Cartierul Latin era un furnicar de oameni cât se poate de diferiți, o faună aparte formată din avangardiști, pușlamale, filosofi, aventurieri, învățați pe cale de a deveni vagabonzi, vagabonzi pe cale de a deveni erudiți, ca să-i lăsăm deoparte pe anarhiști și pe cei aflați pur și simplu în căutarea norocului – în orice caz, oameni mult mai apropiați de noi, mult mai din lumea noastră decât parizienii. Lumea noastră. Ce era lumea noastră? N-aș putea să spun exact, nimeni nu cred că ar putea să spună exact ce eram. Noi, grupul nostru de prieteni, refugiați aşkenazi,

eram o lume în sine. Tocmai descoperiserăm că rămăseserăm ultimii evrei din Europa. Eram ultimii oameni dintr-o lume. Mai erau ici-colo evrei, câțiva, dar un popor evreu? Nu mai exista. Chiar dacă eram săraci, cheltuiam totul în ieșirile noastre. Viața nu era scumpă, totul era ieftin, dar, oricum, nu ne îngrijeam să facem economii. Învățaserăm la modul foarte dur că viața, oricum ar fi fost ea, trebuia trăită. Și trebuia trăită la maximum, în așa măsură încât, am mai spus asta, aproape că nici nu dormeam.

Pe la începutul acelei perioade mi-a apărut și primul volum de poeme. Conținea și două litografii de Edgar Jené, dar când l-am primit, lumea mea – în măsura în care era o lume – s-a prăbușit. Era atât de plin de greșeli, atât de prost lucrat, atât de înfiorător, încât uneori cuvintele își schimbau sensul și deveneau altceva, poemele mele parcă nu mai erau poemele mele, ci o adunătură de cuvinte aruncate în pagină la întâmplare.

Doar dincolo de castani e lumea,

spunea primul vers. Adult acum, spre treizeci de ani, primul meu vers publicat în volum trimitea înapoi la prima copilărie, la casa în care trăiam atunci, la lumea mea care se termina la limita casei și a curții în care locuiam. Nu pot nici azi să descriu emoția cu care am citit volumul. Oare am plâns? Oare amintirea pusă în texte m-a zguduit până la

lacrimi? Nu știu. Ce știu e că prima emoție s-a disipat pe măsură ce citeam, iar când am închis cartea mai exista o singură soluție: volumul trebuia distrus. Cărțile trebuiau să dispară, trebuiau arse, topite, date afară din lume. Nu puteam trăi cu gândul că poemele mele ar fi început să circule în halul în care fuseseră tipărite, îmi venea să urlu, să zgârii, să mușc, să fac orice, numai să mă asigur că acea carte nu avea să ajungă la cititori. Cu mâini tremurânde – nu, nu e o figură de stil, cu siguranță mâinile îmi tremurau ceva de groază –, am luat condeiul și i-am cerut editorului vienez să scoată volumul din circulație, lucru care s-a întâmplat foarte repede. Câteva zile nu am îndrăznit să ies din cameră, eram atât de furios, atât de abătut, atât de terminat, încât probabil aș fi reușit să mă cert cu toată lumea și să rămân cu totul singur într-un Paris în care oricum eram un dezrădăcinat. Furia mea nu cunoștea margini. Învinovățeam tot universul, toți oamenii, toți, toți, conspiraseră pentru a-mi distruge volumul de poeme. De câte ori, oare, l-am aruncat în coșul de gunoi sau în colțul camerei și apoi l-am adunat de acolo, când urându-l, când părându-mi rău de el? Nu mai știu. Ce știu e că după câteva zile de mers la muncă și stat închis în sicriul meu și al volumului meu am ieșit din nou, am trecut dincolo de castani și am încercat, pe cât posibil, să-mi reiau obișnuințele. Alături de lume, alături de prietenii mei.

Dar cine erau aceștia? Îmi dau seama acum că nu ți i-am prezentat, nici eu nu știu de ce. Ar trebui să-i cunoști pe câțiva, în felul lor erau adevărate figuri. În lumea noastră stranie de dezrădăcinați, ei erau lumea. Isac și Serge. Doi mucaliți, intelectuali până la rădăcina părului, cei mai buni prieteni ai mei din acea vreme. Lucien Goldmann, cel care reușise la București să-și provoace propria excludere din Uniunea Tineretului Comunist din România pentru – și acum mă înfioară formularea – „deviaționism trotkist" Trecuse mai întâi prin Elveția, unde fusese asistentul lui Jean Piaget – pe care și noi l-am citit datorită lui. Discipol convins al lui Georg Lukács, își dorea cu disperare reînnoirea unui marxism care trecea prin ceea ce el numea o „profundă criză". Era o figură controversată, pe Malul Stâng al Senei avea mulți adepți, dar și mulți dușmani. E adevărat că avea un adevărat talent când era vorba să-și facă dușmani, un talent aș zice natural, iar asta cred că într-un fel îi apără și pe dușmanii lui. Era îndrăgostit de două lucruri pe lume: citea și seducea. Scund, cu burtică, mergea de multe ori pe bicicletă. Părea a căuta tot timpul pe cineva. În timp se cocoșase și își târa puțin picioarele, dar asta nu-l împiedica să umble toată ziua prin Cartierul Latin și prin cafenele. Purta mereu asupra lui un capitol din cartea la care scria, dar noi știam că marele motiv pentru care făcea asta nu era acela de a discuta cu prietenii sau dușmanii ideilor lui, ci acela de a cuceri încă o

femeie. Era incorigibil în sensul ăsta. Când la vreo terasă vedea o fată sau o femeie care-i plăcea, se îndrepta spre ea certând-o: „Ați auzit de Dumnezeul ascuns? Eu sunt Dumnezeul ascuns!". Era un fel de amestec între Sancho Panza, Don Quijote și Don Juan, dar în felul lui era un om fermecător și extrem, extrem de inteligent.

Guy Flandre. Intrat în cercul nostru pentru că îi plăcuse de el lui Jeannine, soția lui Goldmann, la fel de liberă în apucături ca și soțul ei. Tatăl lui Guy, membru al Rezistenței, fusese împușcat de naziști. Din acest motiv, Guy se simțea foarte apropiat de noi, unul de-al nostru. Nici el parizian, venise de curând la Paris de la Montpellier pentru a-și continua studiile de engleză și a se alătura mișcării post-suprarealiste. Guy era mai degrabă prietenul meu, aveam afinități, scriam amândoi mult, discutam mult, dar s-a alăturat de fapt grupului nostru în întregimea lui. Cu un chip prelung, cu o față extrem de slabă, era omul zâmbitor care mereu visa cu ochii deschiși. Poezia lui era un zâmbet cu ochii deschiși. Când Jeannine și el au format un cuplu dintre cele mai ciudate, ea-l aducea acasă și Lucien nu protesta niciodată.

André Schwarz-Bart. L-am cunoscut cu toții la cantina de pe strada Claude Bernard, locuia pe vremea aceea în sud, spre Sceaux. Era născut la Metz într-o familie de evrei, idișul era prima lui limbă. Își schimbase primul prenume, Abraham, cu mai

franțuzescul André. Nu foarte înalt, brunet, sever până și cu propriile sentimente, își pierduse mare parte din familie, tatăl, mama și doi frați, în deportare. Luptase în Rezistență. La 16 ani fusese arestat și torturat. Cum bursa de luptător în Rezistență nu-i ajungea ca să trăiască, student la Sorbona fiind, fie muncea pe rupte într-un atelier de confecții, fie bătea talciocurile vânzând ciorapi. Moștenise îndeletnicirea asta de la tatăl lui, care renunțase la școala rabinică pentru a deveni vânzător ambulant. La fel cum Goldmann îi citea lui Guy Flandre capitole din cartea sa când Jeannine îl aducea acasă pe acesta din urmă, André îl teroriza pe Chiva cu capitole din romanul lui. Eram cu toții convinși că-n multe seri pierdea trenul spre Sceaux în mod intenționat și atunci, mai apropiat de Chiva, înnopta în camera de hotel a acestuia, practic dormind pe jos, acoperit cu o cuvertură. Îi citea la infinit pasaje din romanul lui *Le Dernier des Justes*, pe care l-a scris și rescris de vreo patru-cinci ori. Ceva-ceva din roman am ascultat și eu mai târziu, prin '57, cred, când eram plecați cu toții într-o vacanță de Paștele evreiesc în Sud. Ca o curiozitate, romanul lui chiar a fost publicat la Seuil în '59, a avut un imens succes de public și a primit, cum probabil știi, Premiul Goncourt. Mai mult decât atât, s-a vândut în peste un milion de exemplare. Cred că nimeni, dar absolut nimeni n-a fost mai surprins de acest succes decât însuși André.

Dar anii aceia se amestecă, eu îi percep acum ca pe un tot, aproape că nu există cronologie în ei. Au fost ani buni, poate cei mai buni pe care i-am trăit vreodată. Între petreceri și crizele mele de melancolie și furie, trăiam oarecum normal. Sigur că era greu, sigur că uneori totul îmi devenea insuportabil, că durerea propriilor sentimente de multe ori mă dobora și mă transforma într-un om de-a dreptul bolnav, dar am trăit, da. Am trăit până la limită, uneori chiar am băut, uneori chiar m-am distrat. Și am învățat să iubesc cu adevărat, dar despre asta nu acum, nu acum, nu încă.

În acea perioadă chiar m-am înscris la Sorbona și am devenit din nou student, nu-mi uitasem drumul, nicio clipă nu mi-am uitat drumul. Invitat, am mers la fundația Abației Royaumont din Val d'Oise ca să mă întâlnesc cu Marie Luise Kaschnitz, aflată acolo într-un sejur. I-am citit poetei, membră în redacția revistei *Die Wandlung*, *Fuga Morții* și alte câteva poeme din viitorul volum *Mohn und Gedächtnis*. Ca urmare a acestei întâlniri mi-au fost publicate primele poeme în Germania, mulțumită Mariei, în revista la care lucra. Tot atunci am publicat cele *17 Aforisme* în ziarul *Die Tat* din Zürich. L-am cunoscut pe Yves Bonnefoy la coadă la un restaurant. La terasa unei cafenele de pe bulevardul Saint-Michel am făcut cunoștință cu Diet Kloos-Barendregt, o tânără cântăreață olandeză al cărei soț fusese asasinat de naziști.

Și tot atunci, poate de aceea fac acest mic ocol întrerupând povestirea, tot atunci, din întâmplare, datorită unei scrisori de recomandare din partea lui Alfred Margul-Sperber care-l cunoscuse în anii '20, l-am întâlnit pe Yvan Goll. Aveam deci o legătură oarecare când l-am văzut pentru prima dată acasă la Yves Bonnefoy, pe cheiul Saint-Michel. Aflând că eram deja un traducător destul de apreciat în lumea literelor franco-germane, m-a rugat să-i citesc poemele și să traduc ceva din ele în germană. Îi dedicasem și un exemplar din *Der Sand aus den Urnen,* într-un fel ne-am împrietenit, era un bărbat sensibil și bolnav, atins de leucemie. Soția lui, pe de altă parte, era o femeie ambițioasă și pe atunci foarte atentă cu mine. Serge chiar m-a avertizat, pe vremea când începusem să-i vizitez, că doamna Goll era cam înamorată de mine, și nici eu nu eram străin de asta, nu eram atât de străin de lume încât să nu-mi dau seama de atâta lucru. Îi vizitam des pe soții Goll, ce-i drept. Lui i-am tradus câteva poeme din franceză în germană din volumele de versuri *Élégie d'Ihpétonga suivie de Masques de cendre* și *Les Géorgiques parisiennes.* Nimic mai natural, din punctul meu de vedere, decât să traduc câteva poeme pentru un prieten pe care-l prețuiam. Tradusesem din franceză în germană și poeți mai mari, Breton, Césaire, Pastoureau, Péret, dar și pe românii Naum și Teodorescu, pe care nu-i puteam traduce direct din română, dar iată că îi puteam traduce din limba

franceză. Ultimele vizite pe care i le-am făcut lui Yvan Goll au fost la spitalul american din Neuilly, unde era internat în ultima fază a bolii. Alături de soția lui, am stat la căpătâiul său când a murit și am asistat la înmormântarea lui la Père-Lachaise. La puțin timp după aceea, Claire Goll mi-a comandat, promițând să mă și plătească, să traduc cele trei volume de poezie ale soțului ei. La cele două din care deja tradusesem și publicasem se adăuga un al treilea, *Chansons malaises*. O vreme, tocmai în vederea acestor traduceri, m-am întâlnit cu Claire Goll destul de des. Și-apoi, dintr-odată, ca din senin, aceeași Claire Goll care mă curtase și păruse să se poarte foarte frumos cu mine m-a acuzat că-i furasem poeziile soțului ei, că eram un falsificator în propria poezie, că plagiam! Cum aveam să-mi dau seama mai târziu, n-a fost chiar întâmplător.

Poate faptul că începusem o relație cu Ingeborg la Viena a fost o greșeală. Poate și faptul că am continuat la Paris a fost o greșeală. Dar să explic, deși voi reveni pe parcurs. La un moment dat, prin Ingeborg, desigur, am fost invitat la o lectură de poezie în cadrul Grupului 47, o mișcare literară influentă în câmpul literelor germane în care Ingeborg era un fel de Primă Doamnă și cu membrii căreia Claire Goll în mod evident avea legături. Ar fi fost greu ca fără sprijinul acestui grup ea să poată revărsa ura pe care a revărsat-o asupra mea mai târziu. Grupul nu avea nici statut, nici consiliu de administrație.

Șeful lui era un anume Hans Werner Richter, un soi de monarh absolut care dicta discreționar în mediul literar. Îl asculta toată lumea. În grup erau o ordine și o disciplină foarte germanice. Domnea o atmosferă cât se poate de tensionată. Poate că, vrând să se răzbune pe mine pentru talentul meu, au ajutat-o pe Claire.

Dacă mai ții minte, Gisèle, chiar atunci ți-am scris o scrisoare, chiar după acea lectură, în care ți-am povestit ce s-a întâmplat. Eu țin minte foarte bine, lectura, de fapt nu atât lectura, cât atitudinea acelor oameni, m-a marcat. Notez aici din nou cum am descris publicul, am reținut tot, lucrul mă obsedează, iată, de optsprezece ani: „Vreo cincizeci de persoane instalate în holul mare al hotelului care ne găzduia, în fotolii adânci – totul avea aerul unei reuniuni de persoane reconciliate în manieră burgheză cu o lume ale cărei zguduiri le simțiseră totuși". Când am citit eu, efectul a fost vizibil. Chiar am scris atunci: „Efectul a fost vizibil. Dar Hans Werner Richter, șeful grupului, promotorul unui realism care nici măcar nu este de primă mână, s-a revoltat. [...] Vocea aceea, în cazul de față, vocea mea [...], trebuia dezavuată, pentru ca urechile cititorilor de ziare să nu păstreze nicio amintire despre ea". Când a avut loc votul, la sfârșitul întâlnirii, doar șase persoane au ridicat mâna pentru mine. Iată, poate că am greșit începând atunci o relație

cu Ingeborg. Dar anticipez prea mult, voi reveni la momentul potrivit asupra acestor lucruri.

Preț de vreo patru ani, eu, Serge, Isac, Schwarz-Bart, Guy și Nicole Eizner am fost aproape nedespărțiți. Privind acum înapoi, ce ciudat pare contrastul dintre viața noastră de noapte și sărăcia în care trăiam toți! Dar, cum spuneam, era un stil de viață care nu avea cum să fie altfel, pentru că practic nu aveam case, iar în camerele de hotel închiriate cu luna în care – în lipsa altui cuvânt – locuiam nu se putea trăi. Poate că în poezia mea nu am subliniat destul acest lucru, nu am vorbit despre starea aceea de provizorat în care îmi duceam zilele. Dar cred că e în esența oricărui apatrid să nu aibă un loc al lui. În ceea ce mă privește, mereu am aparținut unui ținut afectiv, lucrurile despre care am vorbit până aici, amintirile care-mi bântuiau zilele și nopțile și care, deși amintiri, în sufletul meu erau o formă a prezentului. Lucrurile care se întâmplaseră nu erau încheiate, nu țineau de un trecut anume nici măcar în cazurile în care erau asociate unei date, ele erau cât se poate de prezente, Prezentul, și în orizontul lor îmi trăiam și însingurarea, care mereu a fost pentru mine un stil de viață, și atât de strania mea viață socială, extrem de activă uneori. La aceste două vieți se mai adăuga una, despre care încă ezit să vorbesc, despre care știu că odată pusă în joc va

crea, dacă nu o adevărată surpriză, atunci măcar o oarecare mirare. Începeam să am un oarecare succes în literele franceze și germane, îmi apăreau poeme, iar pe de altă parte traduceam, începeam să cunosc oameni. Cum prietenii din cercul meu nu se ocupau cu literatura, pot spune că duceam o viață socială dublă, una în boema cercului de prieteni de care niciodată nu aveam să mă despart, măcar afectiv, și una în lumea literelor. Dar despre aceasta din urmă poate că îți voi vorbi mai târziu, acum firul povestirii trebuie să rămână într-un anumit orizont al faptelor. Încerc să spun faptele, încerc, atât cât mă pricep, să spun o istorie, o istorie făcută din oameni morți și oamenii vii – dar care e diferența, există vreo diferență? – împreună cu care am trăit și am gândit.

Cafeneaua Mahieu, de pe bulevardul Saint-Michel, era preferata mea. Doar că începând cu anul 1949 – un an ca oricare altul, firește, dar cam atunci a început – locul a fost pur și simplu colonizat de românii din exil. Scriitori care nu scriau și poate că nu aveau nicio operă, pictori care nu pictau, studenți care nu studiau nimic. Era un exil al mimilor, aproape toți se prefăceau a fi intelectuali și oricum nimeni nu-i întreba nimic, iar noi îi evitam instinctiv, ca pe o ciumă. Ne-am mutat la Dupont, un local imens care ocupa tot locul dintre străzile Écoles și Cluny. Ne-am tot dus până când neinspiratul de Chiva a descoperit că în timpul Ocupației proprietarul

afișase o pancartă pe care stătea scris „Interzis pentru evrei". Sigur că am părăsit locul, măcar atât, dacă trecutul nu-l puteam șterge. Ne-am mutat la Le Bucco, pe-aceeași stradă Écoles, dar puțin mai încolo, la intersecția cu Saint-Michel. Deloc surprinzător – dar ce scandalizați am plecat atunci! –, aici proprietarul agățase o pancartă pe care scria: „Interzis pentru evrei și câini". Am plecat la Le Bar Vert, într-o atmosferă mai destinsă. O inscripție de la recepție ruga: „Comandați arsenic cu mentă pentru a vă dovedi setea de eternitate". Acolo îl puteai vedea pe Roger Vailland. Mai era Mabillon, un loc plăcut în care totuși nu am rămas. Unul dintre cartierele noastre generale preferate a devenit Le Royal Saint-Germain, la colțul străzii Rennes cu piața Saint-Germain-des-Prés. Aici era o adevărată braserie, cu o atmosferă caldă, ca la Saint-Benoît sau, de ce nu, La Pergola de pe strada Four. La Café du Cadran de pe strada Écoles era un pic diferit, un amestec de vagabonzi, gură-cască și alte specii stranii, toți străduindu-se s-o ia razna. Când vreunul dintre noi primea ceva bani, în loc să încercăm să-i punem deoparte și să ne asigurăm măcar o vagă siguranță a zilei de mâine, cinam fastuos la restaurantul Table d'Hôtes de pe strada Montmartre. Când eram lefteri, adică mai tot timpul, mergeam la un mic restaurant pentru străini, Wajda, pe strada La Grande-Chaumière, sau la o bodegă rusească – Le Coq D'Or – pierdută în capătul unei curți de pe strada Malebranche.

Mai frecventam Prince și La Source de pe bulevardul Saint-Michel, dar și Méphisto, pe bulevardul Saint-Germain. Alteori mergeam la Chez Moineau, un alt loc preferat. În grupul nostru începuseră să intre și străini: psihiatrul Philippe Cujo, un Pierrot visător. Jean-Pierre Biondi, al cărui tată fusese deportat pentru că luptase în Rezistență. Andrée Burgue, o ființă stranie de care Cujo era îndrăgostit până peste urechi și despre care niciodată n-am înțeles ce făcea printre noi. De asemenea, Anne-Lise Stern. Părinții ei fiind psihanaliști, o botezaseră Anne-Lise pornind de la cuvântul *analyse*. Supraviețuise lagărului de la Auschwitz, își păstrase numărul tatuat pe braț și juca un rol de seducătoare, dar fără îndoială era doar un rol.

Și, aproape că uit, mai erau și pivnițele și cabaretele. Ne plăcea mult – eu, în orice caz, mă dădeam în vânt după asta – să ne pierdem în mulțimea de la Caveau de la Bolée; ascultam jazz la L'Abbaye și la Deux Américains. Mergeam des la cinema și la teatru, mereu pe locurile cele mai ieftine, dar și la music-hallurile unde cântau pe vremea aceea Line Renaud, Mouloudji, Charles Aznavour, Moustaki și atâția alții. Ghidul nostru în aceste peregrinări era Chiva, un adevărat magician care știa toate evenimentele posibile. Serge, care recunoștea deschis că până atunci nu fusese decât o dată la un concert de muzică clasică, ne-a povestit la un moment dat și întâmplarea cu acel concert. Se afla la București,

în '46. Yehudi Menuhin venise să-și omagieze maestrul, pe George Enescu. Unul era tânăr și foarte înalt, celălalt, Enescu, deja în vârstă și îndoit de șale. Evreul și românul, spunea el, și-au strâns mâinile îndelung. În timpul concertului, exact în timpul acelui concert la care asistau generali sovietici și aliați în uniforme de gală împreună cu soțiile lor, în pauza lui, mai precis, a început să se răspândească zvonul că Antonescu fusese executat. S-a confirmat. A fost o paranteză, să revenim la cabaretele pariziene. Les Noctambules, de pe strada Champollion, unde cânta și o orchestră de gospel. La Rose Rouge, ceva între cabaret și teatru nocturn. Cu o scenă minusculă pe care *Exercițiile de stil* ale lui Queneau atrăgeau o mulțime de oameni. Și de nebuni. Era de neevitat, pur și simplu de neevitat L'Échelle de Jacob, un local care s-a deschis în acea perioadă, chiar dacă arhitectul uitase să prevadă o scară între parter și pivniță. De unde și scara exterioară, care pur și simplu dădea numele localului. La Tabou, un refugiu pentru când eram dați afară din alte părți, rămânea deschis până foarte târziu. Nu era deloc un local elegant, iar fumul de țigară era atât de gros că puteai efectiv să te pierzi prin el. La Tabou se stătea pe niște băncuțe de lemn înșirate de-a lungul pereților. În fața lor erau mese și tabu-rete, iar în centru era ringul de dans pentru care Serge, înnebunit de plăcerea de a dansa, de multe ori ne târa acolo.

Cum poate am mai spus, eu mă mișcam deja în două lumi: în lumea acestor nebuni cu care am fost și am rămas prieten, dar și în anumite cercuri literare. Editurile mă solicitau, ziarele îmi cereau deja interviuri, în presă se publicau recenzii despre scrierile mele. Dar despre toate acestea încă nu-ți povestesc, nu e timpul.

Iar Iacov ieșind din Beer-Șeba, s-a dus în Haran. Ajungând însă la un loc, a rămas să doarmă acolo, căci asfințise soarele. Și luând una din pietrele locului aceluia și punându-și-o căpătâi, s-a culcat în locul acela. Și a visat că era o scară, sprijinită pe pământ, iar cu vârful atingea cerul; iar îngerii lui Dumnezeu se suiau și se pogorau pe ea. Apoi S-a arătat Domnul în capul scării și i-a zis: „Eu sunt Domnul, Dumnezeul lui Avraam, tatăl tău, și Dumnezeul lui Isaac. Nu te teme! Pământul pe care dormi ți-l voi da ție și urmașilor tăi. Urmașii tăi vor fi mulți ca pulberea pământului și tu te vei întinde la apus și la răsărit, la miazănoapte și la miazăzi, și se vor binecuvânta întru tine și întru urmașii tăi toate neamurile pământului. Iată, Eu sunt cu tine și te voi păzi în orice cale vei merge; te voi întoarce în pământul acesta și nu te voi lăsa până nu voi împlini toate câte ți-am spus". Iar când s-a deșteptat din somnul său, Iacov a zis: „Domnul este cu adevărat în locul acesta și eu n-am știut!". Și, spăimântându-se Iacov, a zis: „Cât de înfricoșător este locul acesta! Aceasta nu e

alta fără numai casa lui Dumnezeu, aceasta e poarta cerului!"[1].

Te vei fi întrebat, încă te întrebi, poate, de ce am scris atât de îndelung despre locurile în care am trăit în vremea aceea. Sigur că într-un fel am făcut-o pentru ca să știi, pentru ca să înțelegi că drumul meu solitar nu a fost chiar atât de solitar cum poate în mod greșit se va înțelege mai târziu. Am trăit în lume și locurile pomenite mai sus sunt părți importante din lumea mea, oamenii amintiți aici – uneori poate prea în treacăt, dar timpul se grăbește – au fost și încă sunt prietenii mei. Lumea mea. Prietenii mei. Dar lumea nu e a nimănui și prietenii nu ți-i alegi, nu sunt ai tăi, e greșit să spunem asta, prietenii sunt destinul – și, într-un anume sens, vocația – și important în prietenie e cuvântul „împreună", nu cuvântul „eu", așa cum poate ai înțeles. Acum timpul mă presează, dar nu aș încheia partea aceasta a povestirii fără a-ți destăinui marele meu secret, lucrul pe care eu și prietenii mei l-am ținut ascuns, iată, douăzeci de ani și despre care poate că ar trebui să țin legământul făcut atunci și să nu vorbesc nici acum, să îl las să rămână ascuns pentru totdeauna în cuvântul acesta teribil, „prietenie". Căci așa cum prietenii își spun toate lucrurile între ei, tot așa ei înțeleg și aleg să

1. Facerea 28:10-17.

ascundă lucruri împreună, ascunderea-împreună, secretul, fiind cimentul care leagă prietenia și o ține împreună.

Pentru că am stabilit între noi să nu vorbim. Să nu spunem decât dacă vreodată aveam să reușim să facem acel lucru despre care de atâtea ori am vorbit, acel lucru care avea să fie semnătura noastră, semnătura împreună, un soi de sigiliu al prieteniei noastre. Și un lucru la care, oricât de ciudat ar părea acum când îți povestesc, chiar munceam foarte mult. Secretul nostru ne ocupa foarte mult timp, dar timp aveam, tocmai el nu ne lipsea, chiar dacă azi s-ar putea crede tocmai opusul. Era o muncă de documentare imensă, febrilă uneori, era în lucrul pe care-l făceam o stare de surescitare, dacă nu chiar o anumită urgență, dacă nu chiar – și aș sublinia acest cuvânt – o stare de panică, sentimentul că dacă nu ne grăbeam să-l punem în practică undeva pe drum avea să se întâmple ceva și aveam să ratăm, aveam să pierdem șirul și nu aveam să ducem la bun sfârșit ceea ce începuserăm să facem. O scară, așa cum poate bănuiești după ce am început acest mic segment de text cu parabola lui Iacov din Biblie, o scară atât de puțin înclinată, încât nicicând nu aveam senzația că urcam pe ea, ba de multe ori pașii noștri parcă ne duceau în jos, din ce în ce mai în jos, spre genuni din care când scoteam capul lumea ne apărea murdară, năclăită, într-un cuvânt, *pătată*, o lume pătată de propriile păcate pe care

nu noi o puteam salva, oricât de convinși am fi fost că eram chemați să facem asta. Dar poate nu o scară, spusese Serge într-o seară, ci un plan înclinat, atât de puțin înclinat, încât urcarea pe el friza infinitul, iar ideea de a ajunge în vârful lui și a privi lumea de deasupra era pur și simplu o imposibilitate. În fond, îi răspunsese Lucien într-o seară când, înconjurați de prea multe sticle de vin, ne eternizaserăm într-un loc care ne putea adăposti până în zori, poate nici măcar o scară, poate nici măcar un plan înclinat, poate nimic care să aibă legătură cu posibilitatea de a urca sau de a coborî, ci mai degrabă un platou întins – fără început și fără sfârșit – pe care singurul mod posibil de a ne deplasa era rătăcirea.

Nu-ți pot povesti acum câte lupte s-au dus în cafenele și în baruri și în cabarete, în vuietul muzicii sau, dimpotrivă, în tăcerea parcă de rău augur a dimineților, cu privire la titlul acestui lucru pe care îl plănuiam.

Căci, iată, îmi dau seama că am început deja să vorbesc despre esența lui și despre scări și platouri și urcușuri și coborâșuri și despre inerenta rătăcire care e viața, dar nu ți-am spus secretul nostru și e foarte posibil să vrei să afli despre ce era vorba. Iată: nu-mi amintesc foarte bine cum a apărut ideea, nu pot spune cu exactitate cine dintre noi a vorbit primul despre asta – dacă va fi existat o primă replică, dacă nu cumva totul va fi început de la sine, fără ca un om anume să rostească vreo formulă magică în

urma căreia să putem stabili că de acolo a început –, nu-mi amintesc nici măcar când acest lucru despre care vorbesc aici a început să devină realitate și nici, abia asta e foarte ciudat, dacă nu cumva dintr-odată, ca la un semn de nimeni știut, ca atunci când un poem deja scris se așterne singur pe hârtie și devine glăsuire, părți și fragmente din ceea ce făceam, din ceea ce mai apoi ne-am apucat să facem și chiar am făcut, au apărut gata făcute din ceea ce noi deja făceam fără să ne dăm seama. Poate că cercetările de teren ale lui Isac, munca de laborator a lui Serge, poemele mele, totul era menit să existe în acel lucru pe care ne pregăteam să îl facem și nu a fost nevoie decât de un semn pentru ca neantul să se transforme în realitate și tăcerea să se preschimbe în cuvânt scris. Pentru că un anume eveniment, pus în cadrul mai larg al lumii, va schimba lumea și poate că la un moment dat va genera o cu totul altă lume. Pentru că un eveniment odată spus, odată datat, gravat în memorie, fixat în timp, poate că e imposibil de șters. Pentru că istoria poate fi deformată, ciuntită, uneori de-a binelea și în mod grosolan rescrisă și reinterpretată, dar rămân faptele. Și acestea nu rămân oricum, nu rămân în mod întâmplător, ci stau scrise în ceea ce pentru totdeauna va fi puterea noastră de a vorbi, de a comunica între noi și uneori, foarte rar, de a scrie.

Dar simt că ocolesc prea mult și te-am fiert destul. Cum spuneam, cândva în nopțile noastre de

rătăcitori prin Parisul de la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, cu niciun chip nu aș putea spune când, am ajuns cu toții, împreună, da, să scriem o carte, un posibil roman al vieților noastre și în același timp al vieților tuturor celor ca noi. Să scriem împreună, să scriem în numele celor șase milioane de evrei deportați, torturați, uciși în numele puterii. Să scriem – asemeni rabinilor din vechime – un nou capitol din Tora, un capitol dens, greu și infinit al atrocităților care se petrecuseră. Efectiv să propunem ca în Carte să fie introdusă o nouă carte, a noastră, a celor năpăstuiți. Cum aveam să semnăm așa ceva? Existau în esență câteva posibilități: cea egoistă, deci inadmisibilă, cum s-a stabilit în cursul câtorva ședințe de lucru, ar fi fost să semnăm cu numele noastre, ale celor – nu puțini – care aveam să contribuim la scrierea cărții. Numele noastre, poate mai puțin de zece – „noi zece, cântând, ducem pe umeri sicriul", spusesem eu cândva –, poate douăzeci, poate o sută, toate numele noastre puse în capătul acestui roman fără început și fără sfârșit. O idee mai bună, o idee cu adevărat sclipitoare, una dintre acele idei care se nasc o dată la un secol sau la un mileniu sau o singură dată în istorie, a fost să începem romanul nostru infinit scriind numele tuturor celor care muriseră. Toate cele șase milioane de nume tipărite la rând, poate în ordine alfabetică, poate nu, poate pur și simplu în ordinea cronologică a morții, a dispariției din

lume, a crimei, toate cele șase milioane de nume înainte de a fi scris un singur cuvânt din carte. Doar că pragmatica ne-a scos din această idee de altfel minunată, niciun editor nu avea să accepte să publice o carte care înainte de a începe risca să acopere atâtea mii de pagini. Discutând despre asta, ne-am dat seama că impedimentele de ordin practic riscau să ne ucidă cartea din fașă, să ucidă cartea despre ucidere chiar înainte ca ea să se poată produce, deci cu toată părerea de rău pentru sclipitoarea idee de a semna cu numele tuturor a trebuit să renunțăm la acel proiect. Firește, următoarea variantă pusă în discuție a fost să nu existe nicio semnătură limpede, să eliminăm semnătura și în haosul produs de lipsa oricărui nume pe copertă să implicăm tocmai prezența celor șase milioane de nume pe care le luaserăm în calcul, doar că și aici exista riscul de a cădea într-o situație la fel de neplăcută ca și în primul caz. Oare avea să accepte cineva să publice un roman, dar poate e prea mult să spun un roman, nesemnat, un roman anonim care să implice semnăturile atâtor oameni, dar în același timp să implice lipsa oricărei semnături, deci și asumarea oricărei vinovății a celor care supraviețuiseră și a oricărei nevinovății a călăilor? Se ridicau două probleme și aici. Pe prima am povestit-o eu, mi-am asumat-o, am subliniat-o, am scris-o chiar, dar imediat după lectură am distrus pagina, anume vinovăția pe care o resimțeam pentru moartea părinților mei. Mă

simțeam vinovat pentru că nu murisem în locul lor. Am distrus acea pagină, deși azi cred că ea ar fi trebuit păstrată. A doua, și mai atroce și în același timp mai subtilă, era lipsa recunoașterii vinovăției. Știam bine toți, știam și asta durea nespus, că oamenii care efectiv comiseseră crimele încercau să scape, să se ascundă, să dea vina pe alții, să se transforme pe ei înșiși în simpli executanți ai unor ordine, să se victimizeze – cu alte cuvinte, să scape nepedepsiți. Astfel a apărut încă o posibilitate de a semna cartea noastră: urma să semnăm cu numele tuturor călăilor. Să cercetăm în toată Europa și în toată lumea și să-i enumerăm pe toți cei care participaseră într-un fel sau altul la ceea ce se întâmplase. Ne-am dat seama că și acesta era un demers imposibil, în primul rând pentru că sigur aveau să ne scape nume (dar poate că vom reuși să completăm lista, poate nu e totul pierdut dacă la început ne mai scapă un nume, o mie de nume, zece mii de nume), în al doilea rând pentru că demersul în sine părea imposibil (cum aveam să reușim să strângem numele tuturor celor implicați?). Am exclus deci și această listă de nume de autori, o vreme asupra cărții planând titlul *Noi, Călăii*.

Într-un final am renunțat cu toții de bunăvoie la aceste opțiuni, însăși ideea de a semna cartea cu atâtea nume ne părea o imposibilitate. Și, bineînțeles, următoarea idee pusă în discuție a fost aceea de a nu semna. De a pune un gol în dreptul autorului

sau autorilor cărții noastre, tocmai prin aceasta, ni se părea, implicând ambele tipuri de semnătură inițiale, atât lista cu toți cei uciși, cât și lista cu toți călăii. Trebuie să mărturisesc că a fost cea mai bună idee pe care a avut-o cineva – nici măcar nu știu cine, nu-mi amintesc – în legătură cu această carte. Cu mica observație că eu am propus totuși ca semnătură o dată: după părerea mea, cartea putea să fie semnată cu data de 20 ianuarie – dar nu am făcut eu asta mai târziu, când am stabilit această dată ca eveniment declanșator al poeziei mele? Să nu anticipăm, trebuie să-ți povestesc despre cartea aceasta, nu neapărat despre mine.

Dar titlul? Titlul cărții? Sigur că ți-am povestit doar o mică parte din posibilitățile pe care le aveam în vedere în privința semnăturii, numai că atunci când începeau discuțiile despre titlul cărții problema semnăturii părea o joacă de copii și discuțiile noastre se transformau în adevărate bătălii. Prima propunere a fost, cum probabil ți-ai dat seama citind parabola cu care am început această povestire a peregrinărilor noastre prin proiectul cărții, această mai degrabă non-povestire a unui proiect, *Scara*. O vreme ni s-a părut tuturor un titlu care spunea totul despre ceea ce încercam să facem și în capătul teancului de hârtii care se tot adunau trona o pagină pe care era scris doar acest cuvânt, *L'Échelle*. Doar că în timp am reușit să începem să ne certăm și asupra titlului, scara nu ni s-a mai părut o metaforă suficient de

puternică pentru încercarea noastră. Sigur că am recurs la titlul *Shoah*, era pur și simplu inevitabil ca la un moment dat să ajungem, prin adăugări și eliminări, prin aproximări și fixări, la o formulă în același timp simplă și atât de cuprinzătoare. Poate *Cartea Shoahului*, a subliniat cineva la un moment dat, împlinind sensul. Sigur că și aici s-a ivit posibilitatea să renunțăm la orice fel de titlu, adăugând lipsei semnăturii și lipsa unui nume și împlinind oarecum soarta Cărții, dar a existat, există oare vreo carte care să nu poarte semnătura nimănui și să nu aibă măcar o încercare de titlu, să nu poarte înainte măcar o schiță de genul alăturării *Fără titlu*, ceva, orice care să semnifice că e o carte despre ceva? Nu știu. Ce știu e că și alte propuneri au fost vânturate și la rândul lor aruncate la coșul de gunoi al istoriei acesteia. De exemplu, *Eu, victima*. Sau *Noi, victimele*. *Cei uciși. Povestea morții*. Altele, altele, altele, am fi putut scrie o întreagă carte doar din posibilitățile de titluri care într-un moment sau altul au fost luate în discuție. De fapt, asta era marea problemă a cărții: de fiecare dată când vorbeam despre ea, de fiecare dată când ne puneam pe masă ideile și însemnările, ea friza infinitul. Nu puteam spune despre ea decât că era o carte infinită și la un moment dat chiar așa s-a și numit: *Cartea Infinitului*. Te vei întreba dacă a rămas ceva din toate aceste propuneri de titlu și dacă o clipă, măcar o clipă (așa s-a și numit la un moment dat: *O clipă*),

am reușit să ne fixăm asupra unui nume, a unui titlu pentru carte, stabilind un soi de început al ei. Nu cred. Întotdeauna erau în discuție mai multe posibilități și niciodată (după eșecul inițial cu *Scara*) nu am mai reușit să reducem lista la un număr măcar rezonabil, să zicem cinci, zece, douăzeci de variante de titlu dactilografiate pe o coală de hârtie și păstrate pentru o ulterioară decizie. În fond, problemele pe care ți le-am expus în privința semnăturii și titlului reflectau problemele generale ale întregii cărți.

Iată cum: inițial, proiectul nostru fusese unul simplu. Intenționam să scriem noi, cei câțiva oameni din grupul pe care-l formam, o carte despre temele descrise deja și asupra cărora voi mai reveni. Părea un lucru simplu, dar anumite impedimente de ordin moral l-au complicat și pe acesta. Sigur că puteam scrie doar noi, dar nu însemna asta (mai ales în lumina posibilității de a semna cu numele tuturor celor uciși sau de a nu semna deloc) să le răpim celorlalți dreptul de a vorbi despre tragedia lor cu propria voce? Nu era o impietate să luăm cuiva, oricui, dreptul de a vorbi pentru sine în cartea aceasta comună a victimelor? Sigur că era, și abia în acel moment cu totul imprecis al discuției am început cu toții să întrezărim dimensiunile reale ale cărții: cel puțin șase milioane de povești disparate. Cel puțin șase milioane de voci separate care să povestească, cu infinite variațiuni stilistice și narative,

moartea. Cel puțin șase milioane de capitole sau simple fraze, s-ar fi adunat milioane și milioane de pagini, ar fi devenit cu adevărat o carte infinită a vocilor care spuneau moartea.

Dar se iveau și alte probleme: în lumina cercetărilor din ultimii ani, se părea că românii nu acceptau să recunoască faptul că și ei participaseră la Holocaust, că bulgarii nici ei nu voiau să-și asume asta, rușii nici atât, ca să nu mai vorbim despre unguri sau polonezi și fără să mai punem la socoteală miile de cazuri în care germanii înșiși se delimitau de anihilarea rasei evreiești. Iată un exemplu: după deportare, când puținii supraviețuitori polonezi se întorseseră acasă, unii fuseseră uciși de cei care primiseră casele lor. Scăpați de la Auschwitz sau din alte lagăre, muriseră în pragul propriei case. Sigur că și aceste povești personale își aveau locul în cartea noastră, din ea nu putea lipsi nimic, nu aveam dreptul să excludem nicio poveste de viață sau de moarte și orice mică lipsă din ea ar fi echivalat cu o atroce profanare. Cum să răpești cuiva dreptul de a-și spune povestea? Cum să cenzurezi – da, ăsta e cuvântul, oricât de brutal ar suna – vocea unui om care își spune propria poveste sau spune povestea altuia pe care l-a cunoscut? Ni se părea imposibil să tăiem ceva, cartea aceasta trebuia scrisă – dacă „a scrie" e cuvântul potrivit – fără a tăia sau schimba ceva, fără a modifica vreo literă, fără a trece sub uitare nimic, era cu adevărat o carte

infinită și abia atunci, puși în fața imposibilității morale de a o scrie, am început să ezităm.

În fond, proiectul acestei cărți era unul infinit. Mi-am, ne-am dat seama treptat că nu plănuiam să scriem un roman, dar nici o istorie, nu plănuiam să scriem o biografie, dar nici o serie de autobiografii legate. Nu construiam un dialog, dar în afara dialogului cartea era imposibilă. Nu era nicicum o serie de solilocvii întretăiate, dar nici o poveste scrisă din exterior nu puteam crea. Cartea noastră era poate o arhivă. O imensă arhivă structurată ca o bibliotecă labirintică în care pe rafturi ar fi stat așezate viețile oamenilor. Milioane și milioane de vieți, una după alta, una înaintea alteia, simultane și în același timp consecutive, vieți care urlau și zgâriau timpanul istoriei și zugrăveau o altă lume, cea despre care de la un punct încolo trebuia vorbit în mod obligatoriu.

Pe măsură ce ne dădeam seama, însă, că europenii nu erau foarte dispuși să vorbească despre Holocaust și colaborationismul – chiar dacă oficial incriminat – devenea o crimă în cele mai multe cazuri nepedepsită, proiectul nostru a început să pară și mai iluzoriu. Pentru cine scriam această carte, la urma urmelor? Într-o seară, Serge ne-a povestit că la un moment dat îl întrebase pe un intelectual francez: „Războaiele îndurate nu se văd oare?". „Știam", îi răspunsese acesta, „dar nu vedeam de ce ar fi trebuit să răscolim *toate astea*". În această

atmosferă am fi încercat să ne publicăm cartea. Oamenii preferau să uite războiul și crimele, să nu răscolească cenușa. Să o lase să se așeze și într-un final să se sedimenteze, să se cimenteze și poate să fie cercetată mai târziu, mult mai târziu, când ultimii supraviețuitori ai acelui război nu aveau să mai fie. Nu scrisese Sartre în 1946, în *Existențialismul este un umanism*, „noi nicicând nu am fost mai liberi decât sub Ocupație"? Ba da. Și-n același loc al scrisului său nicio vorbă despre Holocaust, nici măcar o șoaptă, nimic, tăcere.

Dar nu e locul judecății aici. Poate, așa cum destul de bine se vede, locul judecății nu e nicăieri. Rămânea, desigur, soluția arhivei despre care am vorbit. Soluția unei cărți care, neîmbrăcând nicio formă, să ia toate formele posibile. O carte hibridă, poate Cartea, dar în celălalt sens, acela al infinitului poveștilor din ea. Să pui toate vocile să vorbească, să creezi un cor al umanității trecute și prezente și viitoare și-n același timp – asta ni se părea partea cea mai atractivă a planului nostru – să scrii o carte fără final și în fiecare zi, în fiecare oră, în fiecare secundă să lași deschisă posibilitatea, chiar să impui ca alți și alți oameni să adauge în cartea aceasta care nu se încheie încă un text, încă un document, încă un mic sertar al arhivei. Nu ar fi devenit ea tocmai cartea absolută a prezentului, a datei în desfășurare, o carte în care toate întâmplările puteau fi localizate și datate, descrise exact, o cartografie a

întregii lumi? Și încă una atât de exactă, încât putea schimba soarta lumii.

Oricum va fi fost, oricât de deosebit va fi fost proiectul nostru, oricât vom fi discutat despre el, cert e că la un moment dat chiar ne-am apucat de lucru și, încet-încet, am început să strângem o adevărată arhivă formată din coli destul de disparate pe care nu reușeam cu niciun chip să ne dăm seama cum să le ordonăm. Săptămânal, poate mai des, fiecare adăuga câteva coli în geanta pe care unul dintre noi – prin rotație – o purta cu el în peregrinările noastre nocturne și o păzea ca pe ochii din cap. Și atât de bine a fost păzită acea geantă, încât după o noapte prelungită până în zori de zi am descoperit că noi ajunseserăm poate în ultimul local care ne primea și așteptam să se deschidă cafenelele, dar geanta cu colile nu mai ajunsese cu noi. Arhiva noastră, începutul sau nici măcar începutul, acea parte a cărții pur și simplu se evaporase împreună cu geanta în care se afla.

Sigur că am încercat să o recuperăm, sigur că o vreme ne-am transformat în adevărați detectivi ai Cartierului Latin și am întrebat inclusiv necunoscuți dacă nu cumva văzuseră o geantă așa-și-pe-dincolo în care erau niște coli sau dacă nu cumva auziseră de o geantă găsită de cineva, sigur că am încercat cu orice preț să o recuperăm, dar treptat ne-am dat seama că poate era în destinul acelei cărți să nu fie scrisă, să nu rămână în lume, să fie doar un proiect

al unor tineri nebuni din Parisul anilor '50. Dacă am fost trist când documentele strânse au dispărut? Sigur că da, în fond mă atașasem și eu de acel proiect, dar în același timp m-am simțit ușurat. Păruse întotdeauna atât de irealizabil, atât de himeric, atât de, de, nu am cuvântul cu care să descriu cum percepeam acel plan. Poate că grecul are dreptate în felul lui, frumusețea care nu se sfârșește nu e frumusețe. Poate că de fapt acea carte nici n-a fost vreodată sortită să existe, ea a fost doar semnul care ni s-a oferit pentru a înțelege altceva. Dar de ce spun asta la plural? Nu, nu știu cum au perceput ceilalți această întâmplare. Poate a fost semnul care mi-a spus că dacă voiam să las ceva în urmă trebuia să scriu, să fac asta la nivel individual și la un moment dat arhiva avea să se constituie singură, fără un plan concret și fără efortul de a o pune laolaltă în mod intenționat, efort care, îmi dau seama acum, nici măcar n-ar fi dus la vreun rezultat cât de cât mulțumitor.

Dar viața continua și noi toți ne îndreptam spre ieșirea din acei ani nebuni în care locuiserăm în camere de hotel închiriate cu luna. Nomadismul nostru urma să se încheie. Treptat, pe măsură ce Franța ne asimila, frumoșii ani ai rătăcirii noastre au devenit abur al memoriei, uneori regret, motiv de zâmbete inexplicabile, nostalgie. Era frumos pe atunci. Iar eu la fiecare 1 decembrie, nesmintit, notam în agendă cuvântul „Mama" Subliniat. Spre aducere aminte.

În acei ani l-am cunoscut pe Brâncuși. O primă întâlnire stranie. Invitat de Jean-Dominique Rey împreună cu zece sau doisprezece alți artiști, printre care Nani Maier, Klaus Demus, pictorița Traute Wolsegger, sculptorul Josef Pillhofer, pe alții nu mi-i amintesc acum și oricum nu e foarte important, am mers în atelierul unui Brâncuși a cărui glorie încă nu răsărise. Pe tot timpul vizitei noastre, bătrânul cu barbă albă n-a scos o vorbă, poate cu excepția câtorva complimente adresate tinerelor care ne însoțeau. N-am reușit să vorbesc cu el. Am încercat să amintesc de România, dar am avut senzația că nu îl interesa subiectul. Mereu tăcut, Brâncuși rotea statuile pe soclurile lor și din când în când ne privea cu ochii lui pătrunzători. Am mai încercat să-i vorbesc și despre Coloana fără sfârșit, același răspuns, nimic. Brâncuși era deja Brâncuși.

Dar tot în acei ani am cunoscut-o și pe cea care avea să-mi schimbe viața și alături de care sunt și acum. Poate, Gisèle, ar trebui să spun că în acei ani te-am cunoscut. Și de fapt nu, nu în acei ani, căci de data asta știu exact când și unde ne-am cunoscut și știu ce ne-am spus și știu ce am gândit și știu ce am simțit și voi ști întotdeauna. Poate ar trebui să mă adresez ție, iată: Gisèle, îți amintești ziua aceea dinainte de 7 noiembrie '51, când Isac Chiva ne-a prezentat la Royal Saint-Germain și tu ai zâmbit și eu am zâmbit, pentru că și victimele căsăpite zâmbesc, și ne-am privit și în spațiul dintre privirile

noastre s-a născut o lume? Îți amintești? Cafeaua aburindă pe colțul mesei, pe care, într-un moment de stânjeneală a tocmai îndrăgostitului, am răsturnat-o cu totul, țigările care fumegau prin tot locul, vocile celorlalți, cuvinte fără sens care nu încăpeau în privirile noastre, privirile celorlalți, care nu ne atingeau? Îți amintești cum lumea întreagă s-a făcut absentă și eram doar noi doi în tot Parisul și în toată lumea și în tot universul?

Dar nu mă voi adresa ție, poate că nici nu vei citi aceste rânduri, poate că într-un final am să distrug aceste coli și nu voi lăsa nimic în urmă, niciun semn al acestei călătorii prin viața mea pe care nici măcar nu știu de ce o fac, poate în așteptarea clipei prielnice, poate pentru că în realitate și eu mă tem, deși mi-am spus de atâtea ori că nu există nimic de care să mă tem.

În orice caz, am cunoscut-o pe Gisèle prin intermediul lui Isac și în acele câteva clipe, în primele șase secunde ale unei întâlniri care sunt necesare pentru ca doi oameni să-și dea seama ce simt unul pentru altul, în acele câteva fulgerări ale timpului, amândoi ne-am îndrăgostit iremediabil. Oricât de poetic ar suna și oricât de mult aș vrea să nu sune așa, a fost dragoste la prima vedere. Din primele clipe ne-am spus „Tu", și în acel cuvânt nu era libertatea acelor vremuri, în acel cuvânt „Tu" stătea de fapt un Eu-Tu care avea să ne lege întotdeauna. Când mi-a scris adresa ei pe un șervețel cules de

pe masă, am avut și confirmarea că nu mă înșelam, că inima mea nu mă înșela. Aveam din nou inimă. Undeva în pieptul meu renăscuse o inimă și inima aceea se oglindea perfect în ochii ei. Undeva în pieptul ei era o inimă și eu o simțeam în privire. Am iubit-o de la început. Ea m-a iubit de la început.

Dragostea noastră a început nu ca un biet foc care fumegă undeva neștiut în lume, ci ca un incendiu în toată regula. La sfârșitul acelei luni deja formam un cuplu și nu a fost decât o chestiune de timp până când am început să ne facem planuri de căsătorie. Atunci am fost invitat pentru prima dată în Germania, la acea reuniune a Grupului 47 despre care ți-am mai vorbit. Poate a fost doar în mintea mea, mi-am spus pe moment, dar în timp m-am convins că reacțiile acelor oameni erau de fapt antisemitism, nu neapărat o respingere fățișă a poeziei mele. Nu negau poezia, pur și simplu evitau să aibă de-a face cu omul care eram. Dar poate că atunci nu am luat în seamă acele lucruri care s-au întâmplat pentru că eram teribil de îndrăgostit și mai era puțin, doar foarte puțin până la călătoria mea împreună cu Gisèle în Carintia. În Austria am trăit pentru prima dată împreună cu adevărat. Cu Klaus Demus și viitoarea lui soție, Nani Maier, am bătut munții și am vorbit și am glumit și uneori am râs și am zăbovit în minunate hanuri cocoțate pe versanți și a fost atât de frumos. Chiar dacă, totuși, îmi dădeam seama din ce în ce mai acut că nu stăpâneam aproape deloc limba

germană vorbită. Nu neapărat dialectul din Carintia, hai să spunem că acela era mai dificil chiar și pentru un german, dar eu aproape că nu mă descurcam în conversațiile de zi cu zi, eram aproape mut în limba în care totuși îmi scriam poezia. O ciudățenie pe care țin să o notez aici, eu întotdeauna am vorbit germana cultă și sunt aproape sigur că pe cealaltă nu am reușit să o învăț niciodată.

În orice caz, relația mea cu Gisèle, începută atât de furtunos și continuată ca un uragan, a mers înainte și imediat am început să ne facem planuri de căsătorie. Nu vedeam de ce am fi amânat, tineri amândoi, nu găseam niciun motiv pentru care nu am fi devenit soț și soție. Chiar dacă eu încă nu eram naturalizat francez, chiar dacă membrii familiei ei – mari burghezi francezi – erau pur și simplu oripilați de ideea că ea urma să se mărite cu „un evreu apatrid de limbă germană" (de altfel, descrierea aceasta era cumplit de exactă). Am cerut-o de soție oficial și în același an ne-am și căsătorit. Familia ei nu a participat la ceremonie, am avut doar două martore, două prietene de-ale Gisèlei. Îmi luasem și eu doi martori, dar tocmai atunci nu au fost disponibili și ne-am lipsit de ei.

Gisèle a primit din partea familiei un apartament cu două camere în care ne-am mutat împreună. Am plecat în luna de miere în Provence, am vizitat Avignon, iar platanii și zidurile acelui oraș au rămas pentru totdeauna un soi de garanție a legăturii dintre

noi. Îmi amintesc perfect. O zi de iarnă nu neapărat rece, imediat după Crăciun, vizitaserăm Palatul Papal. Am coborât treptele, am pornit să traversăm platoul din fața palatului, ne-am întors amândoi și am privit strada principală, care continua direct de la baza treptelor. Peste drum era o cafenea, poate încă mai e acolo. Ne-am așezat la o masă, în afară de noi nu mai era nimeni. Am învelit-o pe Gisèle cu pătura de pe spătarul scaunului, am luat încă o pătură și am înfășurat-o în ea cu mare atenție. Am sărutat-o pe frunte și m-am așezat lângă ea, mie nu-mi era frig, doar mi-am ridicat gulerul de blană al hainei. Cu două cafele în față, am privit îndelung zidurile palatului și am tăcut. Îmi aminteam sălile enorme din interior, sentimentul copleșitor pe care-l încercasem în acele încăperi uriașe, de mii de metri pătrați, care stăteau mărturie pentru o lume parcă de prea multă vreme apusă. Scările strâmte, coridoarele atât de înghesuite și apoi mereu și mereu și mereu dimensiunile inimaginabile ale sălilor de ceremonii, în care cândva erau mii de oameni și pe care noi le vizitaserăm împreună cu un ghid de cele mai multe ori prea tăcut, de la care n-am aflat mare lucru, auzindu-ne ecoul pașilor pe lespezile de piatră. Ecou care încă îmi răsuna în urechi, sunetul pașilor noștri împreună. „Vreau să facem un copil", i-am spus. „Vreau să facem un copil", mi-a spus. Era jocul nostru preferat, ne răspundeam uneori

cu aceleași cuvinte cu care vorbise celălalt, cu exact aceleași cuvinte, oglindindu-ne unul în altul.

Ne-am mutat apoi într-un alt apartament al familiei ei, cel din strada Lota. În vacanță am mers în alt loc care le aparținea, Tournebride. Era pentru mine o lume ciudată, lumea marii burghezii, lumea celor care niciodată nu trebuiseră să se gândească la ziua de mâine. Obișnuit cu sărăcia lucie în care mă zbătusem în primii patru ani de viață la Paris, mă simțeam străin în lumea aceea în care nevoile și greutățile aproape că nu existau, erau o iluzie, erau întotdeauna problema celorlalți. Nu știu dacă m-am obișnuit vreodată cu asta și nu cred să fi abuzat vreodată de averea Gisèlei. Oricum nu avea acces la ea, familia ei doar ne punea la dispoziție casa în care locuiam și diverse locuri în care să mergem în scurte vacanțe, iar ea avea o mică rentă, dar nimic spectaculos, în fond n-am fi putut trăi nici măcar relativ bine fără banii pe care eu îi încasam pe traduceri și pe diverse alte lucruri.

Cert e că la început căsnicia noastră a fost una cât se poate de armonioasă. Nu vreau să vorbesc aici despre fericire, poate că eu niciodată nu am fost capabil de un asemenea sentiment, nu cuvântul „fericire" descrie starea în care mă aflam pe atunci, dar pot spune că eram liniștit. După atâția ani de pribegie, după lagăr, după București, după cei patru ani ai începuturilor pariziene, eram uneori liniștit.

Această liniște: împreună, doi, în curând trei; împreună cu arta noastră, pentru că mereu a fost a noastră, nu doar a mea, nu doar a ei. Într-un cămin, protejat, nu al nimănui, poate că – pentru o scurtă perioadă – nu rătăcitor. Probabil liniștea înseamnă să nu vrei să-ți schimbi viața, să fii mulțumit cu ce ai. Nu să te împaci cu trecutul – asta va rămâne pentru totdeauna o imposibilitate –, dar într-o oarecare măsură să lași să se aștearnă asupra lui nu atât uitarea, cât ceața îndepărtării în timp. Să adaugi la viața ta lucruri și evenimente și clipe care să-i dea alt sens, să o îndepărteze oarecum de ceea ce oricum nu poți uita și în niciun caz nu trebuie să uiți. Sigur că mă contrazic, dar poate că au fost momente în care am fost chiar fericit. Nu exploziv, nu exuberant, dar liniștit în seri când eu și Gisèle ne mulțumeam să fim împreună, doar noi doi, fără să fie nevoie de alți oameni, de alte voci, de întâmplări care să ne coloreze viața. Ne iubeam. Și probabil asta era suficient pentru ca lumea să meargă mai departe.

Am început în acea perioadă să îl citesc pe Martin Heidegger. Lecturi intensive, cu multe adnotări în marginea paginilor și chiar pe foi separate. Am citit *Ființă și Timp* și *Holzwege* și trebuie să recunosc că m-am regăsit poate nu în toate afirmațiile lui, dar aproape fără rest în acea îngrijorare care fundamentează gândirea. Da, gândim pentru că suntem îngrijorați, pentru că undeva în sinea noastră se naște

o neliniște care devine de la un punct încolo creativă și din care putem extrage atât gândire, cât și artă. Dar e vreo diferență sesizabilă între gândire și artă? Cu alte cuvinte, există gândire care să nu poată fi convertită în artă și există artă care să nu fie în același timp rezultatul și drumul și scopul unei gândiri? Sunt întrebări valide, iar eu în acea perioadă am început să-mi teoretizez arta, să o fac să fie și în alt sens decât al poemelor așternute pe hârtie și revăzute în vederea perfecțiunii. Dacă sălășluim în limbă, asta nu înseamnă că poemul – forma absolută a limbii – nu e perfectibil. Totul e perfectibil. Iar aceste gânduri se oglindeau în mod straniu în conversațiile mele cu Gisèle, care de fiecare dată luau forma unei oglindiri. Arta ei fantomatică, imaginile ei fragmentare ce reușeau să formeze întreguri doar din rupturi, din fragmente de ceva nedefinit, îmi păreau a fi reprezentări ale acestor gânduri, dar reprezentări practice, exact în aceeași măsură în care poemul e reprezentarea practică a sălășluirii în limbă. Artele se puteau deci unifica, puteam vorbi despre un drum în fiecare dintre ele și drumul artei ducea, evident, spre artă. Originea operei de artă este arta, avea să scrie însuși Heidegger mai târziu. Nimic mai adevărat. Cu observația că arta nu poate exista în afara vieții, ea nu se poate depersonaliza și suntem obligați, tocmai pentru a o transforma mai departe în artă, să o datăm, să o circumscriem

unei date sau unui eveniment și în felul ăsta să o legăm de ceva concret, chiar dacă ea mereu e legată de inefabilul și inexprimabilul gândirii.

Nu știam atunci unele lucruri despre Heidegger. Nu le știam și mărturisesc că de multe ori mi-am spus că mai bine nu le aflam, ar fi fost ideal ca el să rămână o umbră în prezența operei lui și să nu aflu niciodată nimic despre omul real. Doar că am aflat. Iar ce am aflat m-a tulburat peste măsură, contribuind poate la ceea ce oricum se va întâmpla neîntârziat. Dar poate că trebuie să mai spun o dată: nu trebuie să existe un Sens. Poate că nimic nu are sens, poate că viața însăși nu are sens și suntem biete întâmplări care survin pe lume, poate că destinul e o invenție a minților noastre egocentrice și sfârșitul e pur și simplu aleatoriu.

Lucram frenetic. Scriam, traduceam diverse opere la comandă, mă pregăteam să devin tată și simțeam că trebuia să fiu un om cât se poate de responsabil. În fond, ce e mai frumos decât să devii responsabil, să lași în urmă rătăcirea și lipsa sensului și să te dedici altor ființe, să trăiești pentru ele?

Când Gisèle a rămas însărcinată am fost nebun de bucurie. Am cântat, am dansat, mărturisesc că mi-am pierdut mințile, am devenit alt om, mă simțeam beat și nu băusem nimic, iar starea mea de euforie a continuat o lungă perioadă, era euforie

amestecată cu sentimentul că binele putea exista și trebuia doar căutat. Trebuia doar să întind mâna și puteam să-l ating. Era acolo, în întregime disponibil, numai al meu. Ce dacă el se amesteca cu teama, cu îngrijorarea înnăscută despre care vorbeam mai sus? Esențial mi se părea că exista, că eu, Paul, puteam să privesc înainte și acolo era speranța. Urma să las ceva în urmă. Poemul suprem, un fiu, sânge din sângele meu, carne din carnea mea. Există momente în viață când nu îți poți dori nimic mai mult și acelea pe care le trăiam eu se numărau printre ele, viața mea, gândirea mea erau numai și numai speranța acelei nașteri și acelei continuări în plan fizic, pur fizic, a existenței mele. Să lași ceva în urmă. Ce-ți poți dori mai mult?

Cu câteva zile înainte de naștere am scris un poem. M-am așezat la masa de scris cu o coală în față și cuvintele au erupt pe hârtie ca un vulcan, aș putea spune – fără să greșesc prea mult – că acel poem s-a scris singur, s-a așezat în lume fără ca eu să particip altfel decât așternându-l pe coală; aproape că nu l-am gândit, el dintr-odată a devenit ceea ce era, iar când l-am privit mi s-a părut că era în mintea și în mâna mea de când lumea și doar aștepta momentul potrivit ca să se ivească. Un moment de clarviziune, poate? De rătăcire, de pierdere de sine în fața a ceea ce în genere nu poate fi spus, nu avem voie să spunem? Nu voi ști niciodată. Iată poemul:

Porțile-amândouă ale lumii
stau deschise:
deschise de tine
la crepuscul.
Noi le-auzim lovind și lovind,
și purtând incertul,
și purtând verdele într-al tău Mereu.

Când l-am scris, el era expresia speranței mele. Erau versurile unui om fericit care aude bătăile în porți ale copilului ce stă să vină.

Când am ajuns cu Gisèle la spital totul părea bine. Travaliul începuse fără mari dureri, am stat lângă ea și i-am zâmbit, din când în când fața ei umflată de sarcină îmi zâmbea și eu îi zâmbeam înapoi, așteptam împreună miracolul nașterii. Ca să fac timpul să treacă mai repede, vorbeam aproape continuu, eram ca o moară desferecată pe care nimic n-o putea opri, vorbeam despre noi, despre vreme, despre artă, despre culoarea ușii, despre doctorul care fusese atât de amabil, despre orice. Vorbeam ca să nu tac și vorbeam pentru ca ea să știe că eram acolo nu doar fizic, ci cu totul, cu toată ființa mea. Poate că inconștient voiam să-i arăt că nu era singură în acea încercare, că și eu participam și aș fi vrut să mă doară și pe mine, să transpir și eu, să îmi simt corpul chinuit de aceleași lucruri care o torturau pe ea. Știu cât de straniu va suna asta, dar era ca și cum și eu eram în acel travaliu, aproape

că îl simțeam fizic. Doar că nașterea nu se producea. Orele s-au adunat, au început să fie apăsătoare. După șase ore durerile au devenit atroce – le simțeam și eu, nu știu cum, dar le simțeam și eu –, după douăsprezece ore Gisèle era deja lividă, mâinile ei se încleștau pe cearșaf și unghiile zgâriau bara de metal a patului și nu se mai termina, speranța se transformase într-un chin nesfârșit și într-o frică neomenească, în acea teamă pe care nimic n-o poate exprima și care atunci când survine în lume ia locul vieții, devine viața.

Îmi amintesc perfect: iată, când ridic privirea din această pagină pe care scriu și tot scriu, fereastra se schimbă în imaginea acelei camere. Nu mare, trei pași până la peretele din stânga, cel cu ușa, trei pași până la fereastra cu perdele până la jumătate, trei pași până la peretele din capăt. În colț, un lavoar cu un lighean alb emailat și o carafă din același material. Pe noptieră, nimic, nu apucasem nici măcar să cumpăr câteva flori pe care să le pun în ceva. Zidul vopsit în două culori separate de o linie de un centimetru grosime: verde, negru-albăstriu, alb. Patul parcă prea mare pentru puținul trup contorsionat care suferea în el, nouă zăbrele la capătul de care stătea sprijinită perna mereu udă de transpirație, nouă la capătul dinspre picioare. Pe jos, un mozaic gri cu mici pete verzui. În tavan, o lampă oarecare, cu o lumină foarte slabă care adăuga ceva încețoșat atmosferei, în loc să o limpezească. Ușa cu geam

acoperit de o pânză fixată în capete pe două șnururi. Altceva, nimic: teritoriul suferinței întotdeauna seamănă cu un deșert, cu o lume abia schițată, cu lumea strictului necesar. Îmi amintesc perfect: mi-a trecut prin minte la un moment dat că parcă era lumea gravurilor Gisèlei, o lume a fragmentelor, a petelor de culoare pe un fundal mereu nedefinit, o lume a zăbrelelor și a resturilor de viață care parcă încearcă să se recompună în altceva. Oare i-am spus asta cât timp vorbeam în neștire, ca o placă stricată pe care din motive neștiute acul sare dintr-un loc în altul și creează, dacă nu o nouă lume, atunci măcar un nou limbaj? Parcă nearticulat, parcă mereu ilogic, un limbaj în care lucrurile nu mai au nicio ordine aparentă, frazele se rup și se întretaie aleatoriu, totul e la mila cuvintelor care se așază cum vor ele, fără intervenția omului din spatele vocii. Limbajul suferinței împreună presupune haos. Lipsa oricărei ordini a vorbirii, pentru că nimic din spatele acelei vorbiri nu mai presupune ordinea.

Orele continuau să se adune. Primele douăsprezece s-au făcut douăzeci și patru și într-un final, epuizat, am tăcut până și eu. Sau, mai degrabă, perioadele de tăcere, de pauză în acea vorbire fără sens care devenisem s-au îndesit până când vorbirea neîntreruptă de la începutul travaliului s-a transformat într-o tăcere întreruptă de cuvinte răzlețe care nu mai reușeau să transmită nimic și nu aveau nicio legătură între ele și apoi în tăcere pură, îngrijorare

ce nu mai putea fi spusă în cuvinte, premoniție în care stătea diavolul unei întrebări pe care nu aveam curaj să o duc până la capăt: oare copilul nu se va? Și mai rău, această întrebare era dublată de o alta, care mă făcea să mă sufoc în tăcere și să simt, efectiv să simt cum înnebuneam, cum orice rațiune mă părăsea și deveneam doar o jucărie stricată în mâna destinului: oare Gisèle nu va? Această întrebare neterminată, acest gând întrerupt voit pentru că nu puteam rosti în minte cuvântul... Dar el era acolo și împreună cu el eu mă transformam în frică, în frica pură a celui singur, a celui care a pierdut tot. Din când în când liniștea acelei camere în care eram prizonieri, în care toți trei eram prizonieri, era sfâșiată de gemetele și țipetele ei. Ca un automat, eu însumi gemând și țipând în tăcere, smulgeam ușa din locul ei și alergam spre camera în care se aflau doctorii și asistentele. Spuneam, perfect stupid: „O doare. Geme. Țipă". Poate de milă, poate din alt motiv pe care eu nu-l cunoșteam, cineva se ridica de pe un scaun sau, aflat deja în picioare, mă însoțea înapoi în salon. O privea cu compătimire. Țesătura durerii noastre se înăsprea atunci, devenea un giulgiu supus privirii celorlalți. Un giulgiu sfâșiat. După una dintre aceste mici vizite mi-a trecut prin minte că poemul pe care-l scrisesem nu era un poem al speranței, ci unul premonitoriu, unul dintre acele poeme care izbucnesc în lume nu pentru a comemora o dată, ci pentru a o anunța, a o face să fie prezentă

înainte ca ea să se întâmple și a rupe textura timpului. Poate nu atât de ordonat ca acum, am știut atunci că eu văzusem ce avea să se întâmple și scrisesem ce avea să se întâmple fără să știu efectiv ce. În poemul meu se strecurase viitorul și nici măcar eu, cel care scrisesem, nu știusem să-l văd, nici măcar nu-l bănuisem. Sigur că poezia trebuie să fie datată, sigur că ea trebuie să se refere la un eveniment mai mult sau mai puțin important, dar nu scrie nicăieri că acel eveniment trebuie să fie unul din trecut. O clipă, într-o clipă de rătăcire ar trebui să spun, mi-a trecut prin minte să îi spun și ei lucrurile la care mă gândeam. Fără să-mi dau seama exact ce făceam, am fost la un pas să-i destăinui că eu văzusem dinainte ceea ce tocmai se întâmpla. Din fericire pentru noi toți, am tăcut. Am tăcut, mă preschimbam într-o stană de piatră, nu, într-o uriașă carieră alcătuită din pietre mute. Așezat pe marginea patului în care ea aproape că agoniza, îi țineam mâna. Când durerile deveneau de nesuportat, unghiile ei se înfigeau adânc în carnea mea și simțeam și eu puțin din acele dureri care probabil erau atroce, în fond inimaginabile. Oricât am spera să se întâmple asta, e imposibil, va rămâne întotdeauna imposibil să înțelegem pe deplin durerea celuilalt. Suferim întotdeauna singuri. Când ceva doare, ne doare. Abia atunci suntem noi cu adevărat, singuri, părăsiți de întregul univers, când ceva ne doare și nimeni nu poate să simtă durerea împreună cu noi.

După un veac, parcă, după ce poate că de zeci de ori alergasem ca un smintit către acea cameră și adusesem pe cineva la patul ei, un doctor m-a luat deoparte pe coridor. Mi-a spus – nu-mi dau seama acum dacă în vocea lui era compasiune sau doar mi s-a părut – că probabil copilul era pierdut și trebuia intervenit cât mai repede pentru a încerca să salveze mama. Pentru a încerca să salveze mama, exact așa s-a exprimat, acele cuvinte nu se pot uita. Nu am putut să îl privesc în ochi, am privit coridorul lung din spatele lui și întunericul de dincolo de ferestre, eu însumi eram doar întuneric și tăcere, am simțit o frică neomenească invadându-mă și în același timp am simțit cum mi se înmuiau picioarele. M-am sprijinit de perete nu cu mâna, ci cu umărul, lăsându-mi toată greutatea pe suprafața lui netedă, și am reușit cu greu să îngaim ceva, nu mai știu ce, poate un „Bineînțeles, faceți orice trebuie" Pe același ton liniștit, aproape în șoaptă, doctorul mi-a spus să rămân pe coridor. A chemat oameni în jurul lui. Eu m-am prăbușit pe un scaun, mi-am lăsat capul să cadă în palme și am tăcut. Am auzit de trei ori, la intervale destul de regulate: „Forceps" Hidos cuvânt!

Nu după multă vreme, doctorul a ieșit din salon. „Mama va supraviețui", a spus. „Și copilul?", am întrebat, deși știam sigur ce însemna cuvântul pe care îl rostise de trei ori. M-a privit trist, probabil știa că știam, nu a vrut să rostească niciun cuvânt,

mi-a pus o mână pe umăr și s-a îndepărtat ca un înger al morții. Încet, plutind prin privirea mea, a dispărut. Am văzut femeile ieșind cu un lighean acoperit cu o pânză. Am dat să întind mâna spre el, mâna a refuzat să mă asculte. Femeile s-au îndepărtat. Am rămas sprijinit de tocul ușii, privirile noastre s-au întâlnit. A ei, stinsă, privirea celei care a supraviețuit. A mea, stinsă, privirea celui care a supraviețuit. Am intrat în cameră, m-am așezat pe marginea patului și i-am luat mâna. Mi-a strâns mâna și a închis ochii. Niciunul nu am spus nimic.

Ca într-o carte în care niciun personaj nu scoate niciun cuvânt de la început și până la sfârșit, am plecat amândoi înspre casă. Acasă. Locul în care abia cu două zile în urmă ne închipuiam că aveam să ne întoarcem împreună cu François, cum hotărâserăm că avea să-l cheme în caz că ar fi fost băiat. Cu Louise, dacă ar fi fost fată. Acum doar noi, împreună într-o durere care nu mai putea fi exprimată, care depășea posibilitățile bietelor cuvinte și nu mai avea nici măcar puterea de a se transmite prin priviri. Eu mai încercam din când în când să o privesc și să o fac să mă privească, dar ea, zăvorâtă în mutenie, îmi evita privirile. În ciuda recomandărilor insistente ale doctorului, cel mai mult timp și l-a petrecut rezemată de un colț de fereastră și privind strada, de fapt privind nimicul pe care trebuia să-l înfrunte și nemaiașteptând nimic, poate doar trecerea

timpului, singurul remediu cât de cât acceptabil în asemenea situații.

Eu mă învârteam prin casă fără rost, uneori mă prefăceam că citeam ceva, o carte luată la întâmplare din bibliotecă; alteori că scriam, dar nu izbuteam să pun pe foaie altceva decât cuvinte fără legătură între ele care nu reușeau să se alăture, nu aveau nimic dintr-un limbaj, cu atât mai puțin din vreo vorbire, singura formă acceptabilă a literaturii. Spre norocul nostru, aș spune, lumea de dincolo de ferestrele casei se mișca în continuare și nu avea răbdare cu noi și cu suferința noastră. Încă de seara a trebuit să mă ocup – niciodată nu am să-mi dau seama de unde mi-am luat puterea – de organizarea înmormântării micului trup. Am făcut asta fără nicio tragere de inimă, am găsit un loc de veci în cimitirul Thiais și l-am plătit, ba am plătit chiar totul dinainte, ca să nu trebuiască să o târăsc pe Gisèle prin acele detalii care-mi păreau de-a dreptul îngrozitoare.

A doua zi dimineață, după încă o noapte nedormită, am pus ceva pe noi și am pornit spre spital. Îmi pusesem în gând să nu privesc nimic cu atenție, să încerc să-mi las privirea să plutească peste lucruri și să nu înregistreze detalii, să mă comport cât de cât demn. Dar am văzut. Și ea a văzut. Micul sicriu alb, nu mai mare decât lungimea unui braț, prin geamul mașinii care-l ducea spre cimitir. Doar noi doi, nu anunțaserăm pe nimeni și nici nu aveam de gând să o facem. Am urmat acel mic sicriu încet,

privind fiecare în golul lui interior. Gisèle mă ținea de braț, eu pășeam solemn și reușeam să mă împiedic de fiecare piatră ieșită din caldarâm. La cimitir l-au scos din mașină și l-au așezat pe un suport în fața mormântului deschis. Cineva a citit ceva, n-am auzit nimic, în ciuda hotărârii mele nu-mi puteam desprinde privirea de dungile prin care erau unite părțile acelei cutii din lemn. Ea stătea sprijinită de mine cu totul, își ținea ambele mâini încleștate pe brațul meu, dacă nu aș fi fost acolo, probabil ar fi căzut. Era cu adevărat bolnavă și durerea îi schimonosise fața atât de frumoasă. Plângea încet, fără hohote, plânsul ei semăna cu al unei statui.

Eu. Eu încercam să nu mă mișc. Să nu clipesc. Să nu-mi las privirea să se desprindă de acea cutie albă din lemn în care zăcea speranța mea. Fuseserăm trei și acum rămăseserăm doi. Istoria se repeta. Nu la fel, dar în același sens. Poate că nu există un sens al vieții, mi-am spus. Poate că în afară de sfârșit nu există nimic care măcar să semene a sens, poate că trăim doar pentru ca într-o zi să murim. Când au ridicat sicriul, am cuprins-o cu brațele. S-a sprijinit toată de mine și a privit drept, și-a ridicat plânsul din pământ și a privit drept înspre ceea ce se întâmpla la câțiva pași de noi. Totul se petrecea repede, prea repede, cu o viteză îngrozitoare. Mâini străine au ridicat coșciugul și l-au așezat în criptă. Omul de lângă noi a făcut un mic semn și s-a îndepărtat. Le-am făcut semn groparilor să ne lase puțin,

ne-am îmbrățișat tăcuți și am privit pentru ultima dată. Groparii s-au apropiat, au ridicat lespedea grea din ciment și au potrivit-o pe locul gol. Unul dintre ei a adus o găleată de mortar și s-a apucat să zidească marginile. Îmi priveam viața ca pe o întâmplare străină, o strângeam în brațe și mi-am lăsat lacrimile să curgă pe obraji. Am plâns încet, liniștit, fără să mi se clintească niciun mușchi pe față. Pe mormânt deja scria „François Celan". Era cioplit un singur an. Altul nu apucase. Ar fi trebuit cioplită o singură zi. Atât fusese.

Am plecat de la cimitir la fel de tăcuți, străzile se așterneau în fața noastră, sunt sigur acum că nu știam nici noi încotro mergeam. La un moment dat, fără să ne vorbim, ne-am întors la mormânt și am mai stat acolo, tăcuți ca două stane de piatră. Nu știu cât am stat, nu e important.

Zilele au început să curgă. Toate la fel, toate rănind și în același timp vindecând. Îmi amintesc și acum cu regret că la vreo săptămână după înmormântare m-a sunat Chiva și ne-a invitat pe la el. Neștiind ce sau cum să-i spun la telefon, am acceptat invitația. Când am ajuns acolo se discuta aprins, oamenii râdeau, ciocneau pahare, lumea de care ne despărțiserăm cu câteva zile înainte își continua drumul neabătută. Dar când am intrat noi totul s-a oprit și s-a lăsat o liniște cât se poate de stânjenitoare. Mi-am dat seama, ne-am dat seama că știau, ar fi fost imposibil de fapt să nu știe. Îi auziserăm

prin ușă, ei știau că îi auziserăm și probabil de asta se simțeau foarte încurcați. Fără să-mi dau seama prea bine ce făceam, poate pentru a rupe acea tăcere care atârna deasupra noastră, am spus simplu: „François a murit" Toți au tăcut, iar în clipa aceea mi-am dat seama că probabil îi pusesem într-o situație imposibilă și îi făcusem să se simtă foarte prost, cuvintele mele sunaseră ca un reproș, de parcă aș fi continuat cu „iar voi vă distrați" Gisèle a găsit puterea de a continua spunând o banalitate, s-a înnodat o conversație, într-un fel sau altul momentul stânjenitor a fost depășit. Mă simțeam vinovat față de ei toți, nu ar fi trebuit să spun acele cuvinte, ar fi trebuit să spun o banalitate sau pur și simplu să tac și să o las pe Gisèle să vorbească. Mereu mi-a părut rău de acele cuvinte care poate că pentru ei au sunat a reproș, dar niciodată nu am găsit ocazia de a provoca o explicație sau măcar de a-mi cere scuze pentru ceea ce va fi părut atunci încă una dintre inexplicabilele mele izbucniri de furie.

Ca să schimbăm atmosfera și peisajul, am plecat împreună într-o călătorie prin Italia. Ravenna, Florența, Assisi. Speram ca timpul să ne vindece rana comună, într-un fel lucrul acesta s-a și întâmplat. Mai târziu, mult mai târziu, am scris:

Negru-pământ, negru
pământ, tu a orelor
mamă,
disperare:

Unul, din palmă și-a ei
rană-ntru tine năs-
cut, îți închide
potirele.

Ai putea crede, citind aceste rânduri așternute oarecum în grabă pe hârtie, că-mi pasă prea puțin de poezia mea. Că mă aplec prea mult asupra vieții și ignor ceea ce am făcut, ceea ce încă fac, ceea ce voi face până în ultima clipă, anume destinul meu poetic. Nimic mai neadevărat. Nu ignor nimic, dar mereu mi-a fost foarte greu să vorbesc și cu atât mai mult să scriu despre acest lucru care întotdeauna se reflectă în cuvântul „operă", unul pe care nu sunt pregătit să mi-l asum pe deplin. Pentru că de fapt, dacă privesc înapoi, viața mea de după moartea lui François și nașterea lui Eric aproape că nu a fost nimic altceva decât o înverșunată călătorie a poemelor mele. Aș putea alcătui o listă cu toate locurile în care am fost. Nici nu cred că ar fi foarte greu, fiecare loc lasă o urmă în suflet și pășind pe aceste urme aș putea să-ți alcătuiesc o hartă relativ exactă a rătăcirii mele prin lume. Dar la ce ar ajuta? Sunt sigur că nici pentru alții nu e foarte greu să alcătuiască această hartă, la urma urmelor. Mereu am făcut ceva, am scris ceva, am tradus ceva, am spus ceva care s-a păstrat. Sigur, mare parte din activitatea mea reală în toți acești ani care s-au scurs s-a centrat pe traducere. Aproape că nu-mi mai pot

aminti toți scriitorii pe care i-am tradus, abia aici – în fața unui material enorm adunat în timp – memoria începe să se încețoșeze și eu însumi nu mai sunt atât de sigur ce, cum și mai ales cât am lucrat. Să amintesc despre Cioran, pe care l-am cunoscut, pe care l-am tradus în germană și care într-un final mi-a rupt inima? Când am aflat despre legăturile lui cu Legiunea am murit puțin. Îi tradusesem *Tratatul de descompunere*, se vorbea despre el, era bine. Și totuși, atunci când ne întâlneam el mă mințea, stătea în fața mea și mă privea în ochi și încerca să evite un subiect despre care știa sau nu știa că eu știam totul, niciodată nu aveam să-mi dau seama. Am rupt orice legături cu el, am decis că discuțiile dintre noi nu aveau niciun rost în absența adevărului. Acum, după toți anii care au trecut, sunt încă destul de convins că nu aveam cum să purtăm o discuție sinceră și poate de aceea ea nu s-a produs niciodată. El n-ar fi recunoscut în ruptul capului că participase – fie și indirect – la anihilarea celor ca mine. La rândul meu, și dacă ar fi recunoscut, ce aș fi făcut? M-am gândit de multe ori la asta. Ce aș fi făcut în fața acelei recunoașteri, fie ea brutală sau mai blândă? I-aș fi strâns mâna? Aș fi putut să-i zâmbesc? Aș fi putut să-i mai vorbesc altă dată? Nu știu, aș fi putut să-i scriu scrisori pe care eventual să le semnez adăugând formula „Cu prietenie", așa cum se obișnuiește între oameni care se cunosc și se prețuiesc?

Întotdeauna mă gândesc la aceste lucruri. Cum ar trebui să reacționez, să reacționăm în fața recunoașterii vinovăției? E mult mai lesne, chiar dacă de o sută, de o mie de ori mai dureros, când vina nu e recunoscută și știi că ai în fața ta un ticălos care încearcă să își ascundă trecutul. Poate că nu-i spui ce simți, dar acesta știe, acesta trebuie să știe ce e în sufletul tău. Pe de altă parte, odată recunoscută vinovăția, totul s-ar opri. Probabil nu atât într-o serie de acuzații și reproșuri, cât într-o tăcere stânjenitoare de ambele părți și o inevitabilă rupere a oricăror relații. În fața călăului sau a celui care a fost alături de el nu ai alte soluții. În fond, soluția e una singură, înstrăinarea.

Și pentru că am ajuns aici. Întotdeauna am știut că scriu în limba călăilor mei, în limba călăilor noștri, pentru că sigur că eu sunt noi și noi suntem eu, nu a existat niciodată o diferență limpede între aceste pronume. Ceea ce am evitat mult timp, ceea ce nici măcar mie nu am vrut să-mi spun, să-mi mărturisesc, e că de fapt am avut și am o relație foarte strânsă cu celălalt călău al meu, cu călăul care vorbește uneori cu de la sine putere, anume cu limba germană. Ea m-a însoțit întotdeauna și eu am fost mereu conștient, chiar dacă nu am spus-o deschis, că în fond conviețuiam cu călăul meu. Că fiecare cuvânt pe care îl scriam sau îl scriu este o afirmare a lui, o condiționare a mea de existența lui în lume. Ce s-ar întâmpla cu poemele mele, cu

mine, cu traducătorul din mine dacă dintr-odată nu aș mai scrie și nu aș mai traduce în limba germană? Ce aș mai însemna eu? Aș putea să mă reinventez într-o altă limbă din atâtea pe care le cunosc, aș putea să fac poezia să se preschimbe în limbă vie dacă aș folosi altă limbă pentru a o scrie? Nu știu și nici nu am să aflu.

Dacă mă simt vinovat? Dacă mă simt solidar cu călăii, de vreme ce scriu exact în limba lor și limba în care scriu îmi e la rândul ei dușman? Sigur că mă simt vinovat pentru moartea părinților mei, sigur că-n acea fatidică seară aș fi putut fi eu în locul lor, eu aș fi putut fi acasă și ei ar fi putut fi plecați și m-ar fi luat pe mine și ei ar fi supraviețuit în vreun lagăr în care oamenii nu erau uciși cu atâta ușurință ca acolo unde au fost ei, asta mi-e limpede și nu pot să mă simt decât vinovat, cumplit de vinovat cu privire la acele lucruri pe care le-aș fi putut împiedica. Nu am făcut-o. Există momente când sunt convins că eu însumi i-am ucis, nu, nu meșterul german din poem, ci eu însumi, eu, Paul. Mi-am ucis părinții. Iar atunci când devin convins de asta mă prăbușesc în tristețe și doar asta văd, doar asta simt, o uriașă vinovăție de care nu mai am cum să scap, pentru că totul s-a terminat demult și nu mai pot schimba nimic.

Sunt vinovat. Ei mă numesc nebun, uneori mă numesc mai fin, îmi spun că sufăr de melancolie, dar eu știu că sunt vinovat și nu am ce-mi face,

trebuie să duc povara vinovăției mele până la capăt. Tot ei îmi spun că greșesc, dar ce motive aș avea să-i cred? Sunt vinovat până și de moartea lui François, orice mi-ar spune și oricât s-ar strădui să îmi spună că nu aveam ce face și, cu acele vorbe îngrozitoare care nu ar trebui rostite niciodată, așa a fost să fie.

Sunt vinovat de faptul că da, am trăit, în timp ce în jurul meu s-a murit. Dacă îmi e greu să port această vinovăție? Aici am să zâmbesc amar, ce aș putea să-ți răspund?

Iar la toate acestea se adaugă întotdeauna umbra acelei femei. Umbra care mă urmărește de atâția ani, umbra pe care orice aș face nu aș mai putea să o șterg, o port mereu cu mine. Sigur că toate atacurile lui Claire Goll au o componentă psihică, poate că e nebună sau poate că a fost îndrăgostită de mine cu adevărat și de atunci încearcă să se răzbune cu orice preț – să nu încerci să lupți cu o inimă rănită, nu ai cum să câștigi –, dar cert e că în timp atacurile ei de-a dreptul nebunești m-au scos din minți și pe mine și m-au întristat dincolo de orice imaginație.

Încă de la apariția primei ei scrisori defăimătoare, chiar dacă nu s-a văzut pe moment, lumea mea a început să se prăbușească. Atunci când m-a acuzat că opera mea poetică era de fapt un plagiat al operei poetice a soțului ei lumea mea a început să se clatine. Publicate inițial într-o revistă de literatură, acuzațiile ei au fost rapid preluate de ziare importante

din Austria și Germania. Am devenit în același timp poet și plagiator, unii mă vedeau într-un fel, alții în celălalt, iar eu rătăceam prin lume încercând să demontez acuzațiile ei și să spun că nimic nu era adevărat. Dar sigur că nu toți mă credeau și pe la spatele meu sau după ce plecam zâmbeau atoateștiutori și își spuneau liniștiți că ei oricum *știau*, că în fond nu eram decât un plagiator care-și construise opera pe a unui german, că nu meritam recunoaștere. Sigur că au fost și mulți care au încercat să mă sprijine. În primul rând prietenii mei dintotdeauna, care mereu m-au sfătuit să uit afacerea și să nu-i dau importanță, să o las să treacă. Primeam premii importante în Germania, opera mea era recunoscută, de ce aș fi lăsat defăimările văduvei unui poet să-mi întunece zilele? Nu știam ce să le răspund.

Iar la această adevărată Afacere Dreyfus se adăuga antisemitismul celor pe care-i întâlneam în Germania, la unele dintre lecturile mele. La Bonn au râs de patosul cu care-mi recitam poemele, au râs în așa măsură încât după lectură au făcut să circule o caricatură antisemită: un sclav îndoit sub greutatea lanțurilor, spumegând și revoltându-se împotriva lor, cu o legendă pe care nici măcar nu am puterea să o scriu. La Berlin, un critic a spus că în fond poezia mea era doar luptă împotriva antisemitismului și asta mă făcea „să mă agit fără sens". Poeme ca *Fuga morții* sau *Strette* erau simple exerciții contrapunctice scrise pe un portativ. Lucruri atât de jignitoare...

Simțeam că nu aveam cum să mă apăr, că încercările mele de a mă afirma în Germania și de a purifica limba poeziei germane erau lipsite de orice șansă de succes, că efectiv mă agitam fără sens. În fond, cu câți oameni m-am întâlnit și cu câți am discutat încercând să mă disculp? De ce am făcut toate acele lucruri? Nu ar fi fost mai bine să tac? Când am primit Premiul Georg Büchner și am scris *Meridianul*, am încercat să spun lucrurilor pe nume. Poemul vorbește, am spus. Păstrează amintirea datei care-i aparține, dar în esență vorbește.

Am scris atâtea scrisori cu privire la acest subiect, am irosit atâta energie, m-am frământat atât de mult. Imediat după infama acuzație a doamnei Goll i-am scris lui Schmied. Am spus ceva de genul: toată această „chestiune" nu e una de ordin literar. Psihologia are un cuvânt prin care califică un asemenea comportament: „proiecție" De fapt există un om care a fost furat – care a fost furat în mai multe rânduri – și acel om sunt eu. I-am ajutat pe acești oameni: așa îmi mulțumesc. Sunt niște gangsteri: se dau citate false, se falsifică datele de apariție ale poemelor – de altfel, toate acestea sunt ușor de demonstrat.

În același an a apărut în revista germană *Die neue Rundschau* riposta lui Klaus Demus la acuzațiile care mi se aduceau. Deși a încercat să atragă mai mulți oameni să semneze textul împreună cu el, doar Marie Luise Kaschnitz și Ingeborg Bachmann

au semnat. În replică la această scrisoare a lui Demus, dar poate că nici măcar în replică, ci urmând strategia de umilire căreia îi eram victimă, în revista *Der Monat* a apărut o nuvelă semnată R.C. Phelan intitulată „Oare eu doar exist?". Pe scurt, povestirea pune în scenă reușita unui fermier texan care devine scriitor celebru. E vorba de fapt de un impostor ale cărui scrieri sunt opera unei mașini de scris automate, una capabilă să reproducă texte literare de orice fel la cel mai înalt nivel stilistic și tematic: așadar, la originea operei și succesului autorului nu stă nimeni; mai degrabă vorbim despre o impostură creatoare. La sfârșit, povestirea însăși se dovedește a fi încă o producție a respectivei mașini de scris automate. Sigur că am văzut în această fabulă o răsturnare a poeticii mele, o provocare în siajul Afacerii Goll. Numele autorului putea fi altceva decât o aluzie perfidă la numele meu? Câți puteam fi pe lume? Două luni mai târziu impresia aceasta avea să-mi fie întărită de o scrisoare a unui scriitor publicată la poșta redacției unei reviste. Spunea sec: „Dragă domnule Phelan, să nu-mi purtați pică. Știu că nu sunteți un plagiator. Se-ntâmplă totuși să avem toți, fără să știm, poate, precursorii noștri". Cât se poate de ciudat, după o cercetare foarte temeinică, Peter Szondi mi-a scris că R.C. Phelan exista cu adevărat, era un om de știință newyorkez care-și semna opera cu numele lui adevărat. Câți putem fi?

Între timp asistasem la prima conferință a lui Adorno la Collège de France. Prins cu alte treburi care de care mai urgente, nu am reușit să ajung și la celelalte conferințe ale lui. I-am scris totuși, încercând să mă scuz. Și-mi amintesc cuvintele cele mai importante pe care i le-am scris, pentru că la fel simt și acum, deși au trecut, iată, nouă ani. Am scris: „Mă simt foarte singur – cu mine însumi și poemele mele (în mintea mea, unul și același lucru)".

Sigur că au mai fost și alte încercări de a mă apăra de acele acuzații care mă scoteau din minți. Cu ajutorul lui Chiva, am reușit să mă întâlnesc cu Michel Leiris. Am discutat despre posibilitatea de a publica o ripostă la acuzațiile lui Claire Goll, una semnată de astă dată de scriitori francezi. Ca urmare a acelei întâlniri, m-am întâlnit și cu Rolf Schroers și i-am arătat documente legate de afacere care mă disculpau.

Toată această poveste m-a marcat atât de tare în realitate, încât stările mele de tristețe au început să se adâncească din ce în ce mai tare și pentru prima dată, în urma unor discuții nu tocmai plăcute cu Gisèle, am acceptat să mă gândesc să consult un psihiatru. Dar a consulta un psihiatru înseamnă a fi nebun, iar eu nu eram nebun, eu doar încercam să mă apăr și să-mi apăr poezia. Ce urma să fac, să merg la un psihiatru și să discut cu el despre poezie? Să fac psihanaliza unei acuzații de plagiat prin intermediul poeziei mele, căci tocmai despre

ea era vorba? Nicicum. Pentru a avea liniște, totuși, am acceptat posibilitatea de a merge la doctor și o vreme nu s-a întâmplat nimic în acest sens. Cu sau fără psihiatru, eu îmi continuam demersurile. I-am scris atunci o scrisoare lui Sartre, aceluiași Sartre care nu amintise Holocaustul în opera lui. Aceluiași Sartre, nu altuia. Pentru că nu am reușit să mă hotărăsc să o trimit, iată, am căutat-o printre hârtii și, fiindcă e un lucru deosebit de important, o citez parțial aici:

Dragă domnule Jean-Paul Sartre,

Îmi permit să vă scriu, ca atâția alții, fără să ignor preocupările dumneavoastră din prezent.
Eu scriu – scriu poezie, poezie germană. Și sunt evreu. De câțiva ani, dar mai ales de anul trecut, sunt obiectul unei campanii de defăimare a cărei amploare și ale cărei ramificații depășesc cu mult ceea ce la prima vedere am putea numi o intrigă literară. Fără îndoială, ați rămâne uimit dacă v-aș spune că e vorba în acest caz de o veritabilă Afacere Dreyfus – sui-generis, bineînțeles, dar destul de gravă și aceasta. E o adevărată oglindă a Germaniei, a căilor noi pe care nazismul știe să o apuce [...]
Știu prea bine că vă va veni greu să-l credeți pe acest necunoscut care îndrăznește să vă scrie. Permiteți-i vă rog să vină să vă expună, cu documentele doveditoare, acest caz (despre care vă rog să credeți că e relativ unic).

Îmi permit să alătur acestor rânduri o mică scriere. Aș fi cât se poate de fericit să vă ofer tot ce am publicat.
Apelez la simțul justiției și adevărului de care întotdeauna dați dovadă.
Realitatea mă obligă să vă rog să tratați această scrisoare cu cea mai mare discreție. Vă rog, de asemenea, să-mi acordați o întrevedere personală.
Acestor lucruri li se adaugă, de câteva luni, o adevărată „acțiune psihologică" al cărei scop e distrugerea mea psihică.

Le-am scris pe atunci și altora. Doamnei Marthe Robert, traducătoare a lui Kafka și specialistă în opera lui, căreia de asemenea i-am cerut să-i prezint toată povestea. Lui René Char. Nici lui Sartre, nici doamnei Robert și nici lui Char nu le-am trimis scrisorile. Văzându-mă din ce în ce mai tracasat și nervos din pricina acestor acuzații, Gisèle mi-a propus ca pentru o vreme să părăsim Parisul. Eric era mic, prea mic pentru stările și crizele mele de furie, și ea se gândea – poate pe bună dreptate, poate nu – că o perioadă petrecută la distanță de toate acele lucruri avea să mă ajute să-mi recapăt liniștea pierdută parcă definitiv.

La o sută de kilometri de Paris, la Moisville, eu și Gisèle cumpăraserăm o casă la țară. Câteva luni, cât am locuit acolo, i-am dat acelei proprietăți chiar și un nume afectuos, „La Trei Mesteceni". O vreme

chiar m-am liniștit și am lucrat susținut. Am tradus din Yeats, l-am cunoscut pe Gershom Scholem, ba chiar am făcut o scurtă călătorie la Frankfurt pentru a discuta despre apariția la editura S. Fischer a unei culegeri de poeme de-ale mele într-un format pentru uz școlar. I-am trimis Nadejdei Mandelștam selecția de poeme traduse din opera lui Osip Mandelștam. Părea să fie liniște, părea să fie bine. Păream să pot trece peste povestea cu Claire Goll și să pot merge mai departe.

Și atunci a început. O vreme lucrurile se tot terminaseră în viața mea, acum începeau. De fapt, nu alte lucruri care începeau sunt acum importante, ci Lucrul, acel lucru anume despre care până acum am ezitat să scriu și care aproape că a ajuns să mă definească. Problemele mele psihice, care o vreme au părut să se domolească și chiar să dispară, au reapărut în forță. Afacerea Goll mă bântuia, dar poate nu numai despre asta era vorba, poate că totul se ridica împotriva mea, trecutul, prezentul, viitorul. Și s-a întâmplat. În vacanța de iarnă, la Valloire, în Savoia, am făcut primele crize de delir. Nu că mi le-aș aminti, nu ai cum să-ți amintești propriul delir, abia asta e imposibil, dar mi s-a povestit despre ele și chiar dacă de cele mai multe ori am tendința să nu cred ce mi se spune despre nebunia mea, uneori sunt înclinat totuși să cred. Să-ți zic și de ce: în primul rând pentru că nu-mi amintesc

nimic din acele scurte perioade și în al doilea rând pentru că mi-au povestit oameni străini, oameni care nu aveau nicio legătură cu mine și deci nu ar fi putut avea niciun scop ascuns, așa cum de bună seamă au toți cei care mă cunosc. Nu sunt paranoic. Nu! Toată lumea are ceva cu mine, toți vor distrugerea mea și asta vor primi, am să le fac pe plac. Fie voia lor! Dar să revin: se pare că în acea vacanță, într-o criză de delir pe care eu nu o pot confirma, căci mintea mea nu a înregistrat nimic din ceea ce s-a întâmplat, am luat la bătaie un trecător urlându-i că și el era-n joc, adică era un complice al lui Claire Goll trimis să mă urmărească. Speriată de ceea ce se întâmplase, Gisèle a insistat să ne întrerupem vacanța și să ne întoarcem la Paris. Am încercat să o liniștesc, i-am spus că erau doar lucruri trecătoare și nu aveau să se repete, ne-am certat groaznic și într-un final, pentru liniștea tuturor și pentru că Eric, fără să vrea, participa la toate acestea, i-am dat dreptate. Am pornit spre Paris. Pe drum am văzut că Gisèle purta o eșarfă galbenă. Am urlat să-și dea jos steaua galbenă, i-am smuls-o de la gât și am călcat-o în picioare acolo, pe podeaua compartimentului. Sigur că tot ea mi-a povestit și asta, eu nu-mi amintesc. Dar pot deduce acum că nu doar afacerea plagiatului mă făcea să-mi pierd mințile, ci întreaga istorie. Istoria datei de 20 ianuarie își cerea tributul și îl primea.

Am stat atunci pentru prima dată într-un spital de psihiatrie, timp de optsprezece zile. Câteva zile nu mi le amintesc, am petrecut trecerea dintre ani fără mine. Am ajuns acolo chiar în ultima zi a anului. Nu știu de ce. Poate a fost doar o întâmplare, poate nici nu contează când ajungem într-un loc. Poate că nici nu ar trebui să scriu despre asta, există experiențe, porțiuni din viață care ar trebui să fie mereu sub tăcere, ascunse, păstrate în rezervă. Prea intime. Prea personale. Nu neapărat irelevante, ci mai curând prea relevante.

L-am cunoscut pe Doctorul P. în primele minute ale internării mele. Un om ca toți oamenii, aproape că n-aș putea să-l descriu; cu excepția părului cărunt și a felului extraordinar de blând de a vorbi nu îl descrie nimic. Acest om e înainte de toate vocea lui, vocea care întotdeauna avea o întrebare de pus și niciodată nu avea vreun răspuns la întrebările mele. O voce ca o oglindă care-mi reflecta amintirile și în același timp le așeza sub o lupă, scotea în evidență detaliile, le aranja în mod dacă nu cronologic, măcar cauzal, mă ajuta să-mi povestesc viața și sentimentele legate de anumite lucruri fără să intervină vreodată în fluxul memoriei efective sau afective. Foarte rar mi s-a întâmplat să cunosc oameni a căror față să nu mi-o amintesc, dar asta e senzația și acum: că dacă l-aș întâlni pe Doctorul P. și ar purta o pălărie pe cap și nu ar vorbi mi-ar fi imposibil să-l recunosc, doar l-aș saluta și aș trece mai

departe, deși e omul căruia i-am destăinuit toate lucrurile despre care nu vorbisem niciodată și toate lucrurile despre care niciodată nu aș vorbi cuiva în alte împrejurări. A fost lângă mine ani de zile. Nu-mi dau seama dacă prezența lui s-a concretizat într-un succes de ordin medical, nu așa se pune problema, dar a fost alături de mine.

După scurta noastră întâlnire din acea ultimă zi a anului – întâlnire în timpul căreia nicio secundă nu cred să-mi fi pierdut cumpătul sau să fi părut nebun –, tot el m-a condus în apartamentul rezervat ședерii mele acolo. De fapt o cameră luminoasă, chiar plăcută, cu vedere la apă printre niște copaci. Un loc care îmbia la liniște și reculegere, asemănător unui frumos hotel dintr-o pădure de șes. Gisèle se gândise chiar să-mi pună câteva cărți în bagaj, însă doctorul – îndatoritor ca întotdeauna – mi-a spus că în incinta spitalului aveau și o mică bibliotecă la care puteam apela oricând.

Așa arăta deci un spital de psihiatrie? Când m-au lăsat singur în cameră, îmi amintesc că m-am așezat pe un fotoliu din dreptul ferestrei și am rămas zâmbind peisajului de afară. Întotdeauna îmi închipuisem altfel un asemenea loc. Mi-l imaginasem populat de ființe bântuite de propria minte, străbătut de urlete neomenești care ar fi venit de nicăieri și nu s-ar fi îndreptat nicăieri, în mintea mea un spital de psihiatrie fusese dintotdeauna asociat unei forme de recluziune, de rupere din lume, de ștergere a sinelui

și proiectare a lui într-un tărâm al nimănui. Nimic asemănător aici. Doctorul chiar avusese grijă să îmi spună că puteam pleca oricând, chiar și fără aviz, aripa de clădire în care eram cazat fiind deschisă tot timpul și având acces direct la parc. Eram un nebun în libertate, mi-am spus. Subliniind chiar și în minte – ca și cum l-aș fi scris pe o coală de hârtie și l-aș fi privit îndelung – cuvântul „nebun", cuvântul care mă însoțește și azi și poate – la limită – descrie ceea ce voi face. Sigur că inițial am fost tentat să meditez asupra nebuniei limbajului. Ce-ar fi gândirea poetică dacă n-ar fi gândire îndreptată spre sine? Sigur că n-ar mai fi nimic. Doar că nimicul nu e atât de rău, nu, nu nimicul e problema când vine vorba de gândirea poetică, ci tocmai opusul lui, abundența, resturile care populează poemul și trebuie întotdeauna eliminate pentru a accede la puritatea limbii și la esența a ceea ce e scris.

Nebunie. Eram un nebun internat la psihiatrie – chiar și într-un spital privat, chiar și cu un parc la fereastră, chiar și în lipsa gratiilor pe care mereu mi le imaginasem, tot spital de psihiatrie se numea – și urma să rămân acolo pentru o perioadă nedefinită. Nebunia nu are termen, nu se desfășoară într-un interval de timp dat. Am început să înțeleg atunci – și m-am convins pe parcurs – că nu se pune problema vindecării, nu te vindeci de nebunie, așa cum nu poți să te vindeci de propria viață, iar în cazul meu suprapunerea dintre aceste două lucruri era

aproape completă. Și tot atunci am început să înțeleg că într-un anumit sens nebunia nu există, ea e doar o iluzie a celorlalți. Într-un spital ca acela în care mă aflam, bunăoară, nimeni nu părea anormal. Sau nimic nu părea mai normal decât nebunia de care cu siguranță toți eram atinși, altfel nu am fi fost acolo.

În prima seară tratamentul meu a constat în câteva picături dintr-un lichid transparent și aparent cu totul inofensiv, pe care un asistent care semăna mai degrabă cu un majordom de hotel mi le-a turnat într-un pahar de cristal în care era puțină apă. În prima seară tratamentul meu a însemnat doar somn. În acea noapte de revelion am dormit cum nu mai dormisem niciodată, un somn lung, fără vise, cel mai odihnitor somn de care am avut parte vreodată. Să fi fost primul contact cu acea substanță sau emoțiile primei mele întâlniri cu acel loc? Nu știu, cert e că în ziua de Anul Nou m-am trezit liniștit, am băut o cafea servită ireproșabil, totul s-a petrecut de parcă aș fi fost la un hotel dintr-o foarte frumoasă stațiune și chiar aș fi petrecut acea zi ca un om normal. Gisèle a venit în vizită, ne-am plimbat prin parc ținându-ne de mână și vorbind despre subiectele noastre uzuale, depănându-ne obișnuința noastră de cuplu ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Reiau: nimic nu pare mai normal decât nebunia, mai ales într-un spital de psihiatrie. Am dormit la prânz, seara am citit ceva, apoi au venit picăturile

și iarăși am dormit extraordinar de bine, un somn hrănitor care îmi aducea o liniște pe care niciodată nu o visasem măcar, dacă verbul acesta, „a visa", poate fi aplicat somnului. Putem visa că dormim, să dormim, nu e aici o încurcătură a cuvintelor, nu e ceva greșit în a visa să dormi, când e atât de evident că nu poți visa decât în somn și e ceva nepotrivit în această exprimare?

Ceva totuși se întâmpla. Nu am înțeles la început, poate că efectul medicamentului a fost prea puternic, dar atunci când mă pregăteam să adorm, gândurile mele o luau razna complet și se desfășurau cu o rapiditate înfiorătoare, săreau de la una la alta ca într-un film montat ciudat, doar din cadre fixe alăturate ca niște fotografii, amintirile erau foarte prezente și proiecțiile în viitor cât se poate de reale, mă simțeam de parcă tot ce se întâmplase vreodată și tot ce avea să se întâmple în viața mea se desfășura simultan, ca și cum dintr-odată viața nu mai era consecuție, înlănțuire de fapte, ci simultaneitate. Omul normal din timpul zilei se transforma într-o mașină a gândurilor care se pregătea să adoarmă. Cam din a treia zi am început să urăsc sincer acele clipe care se desfășurau atât de rapid, am început să mă tem de ele, dar cu cât mă temeam mai tare și cu cât încercam mai mult să le evit, cu atât viteza acelor gânduri și imagini părea să crească și să mă apese. Aveam o senzație de sufocare, înainte de somn simțeam că mă prăbușesc într-un abis fără fund și

poate că tocmai asta se întâmpla, m-am gândit mai târziu, poate că somnul acela narcoleptic nu era nimic altceva decât o prăbușire într-un loc în care mintea se golea și visele nu mai puteau ieși la suprafață. Acel medicament poate că aducea odihna totală, sigur că mă simțeam ca un nou-născut când mă trezeam – asta cu condiția să acceptăm că eu aș ști cum e să fii nou-născut, că mi-aș da seama de starea de început a gândirii, de fericirea fără margini a unei minți care încă nu a fost năclăită de umanitate sau, mai exact, de contactul cu umanitatea –, dar în același timp începeam să înțeleg că avea să îmi fie foarte greu fără el.

Când au început discuțiile mele cu Doctorul P. chiar l-am întrebat asta; a ținut să-mi spună că o reducere treptată a dozei de medicament în mod normal avea să-mi permită să pot renunța la el, că nu era nimic definitiv în tratamentul meu. Într-un fel a avut dreptate, în timp medicamentul acela n-a mai funcționat deloc, au apărut insomniile și a fost înlocuit cu substanțe din ce în ce mai tari care uneori, în loc să mă ajute să dorm, mă blocau într-o stare între veghe și vis, cu atât mai cumplită cu cât eram conștient de granița la care mă aflam și trăiam îngrozit de momentul când aveam să intru din nou acolo. Nebunia nebuniei, aș zice, să te înnebunească exact tratamentul pe care-l iei pentru a te liniști.

Sigur că întâlnirile mele cu Doctorul P. aveau un caracter psihanalitic. El spera ca din vorbăria mea

să obțină un soi de eliberare, un soi de ieșire a minții mele din stările în care uneori se prăbușea sau un soi de intrare pe un teritoriu la care stările acelea de delir nu aveau acces. Nu e nimic de înțeles în asta, firește, dar eu îmi imaginez că despre asta e vorba. Când mintea devine absentă, devine un altul, și intră în delir, nu mai știm ce se întâmplă cu noi. Rostul tratamentului ar fi acela de a opri mintea să intre acolo, în locul groaznic pe care oricum nu ni-l amintim și despre care niciodată nu vom ști dacă e o realitate sau e pur și simplu o poveste inventată de ceilalți ca să ne facă să ne simțim și mai vinovați de propria existență. Mi-a fost întotdeauna imposibil să cred că eu făceam acele lucruri până într-o zi când ceea ce am făcut chiar a avut urmări fizice cât se poate de grave, dar încă nu am ajuns în acel punct al poveștii și nu cred că vreau să anticipez atât de mult. Cert e că trăiam într-o stare de neîncredere liniștită, nu pot descrie altfel sentimentul care mă domina, o stare în care acceptam să fiu tratat pentru lucruri pe care nu mi le aminteam și de care, orice aș fi făcut, nu puteam deveni conștient. Iar faptul că ei toți insinuau că în mintea mea era un alt Paul sau o altă persoană care acționa în locul meu era nu atât îngrijorător, cât deranjant și cât se poate de enervant. Eu eram acolo, stăteam de vorbă liniștit cu ea, cu ei, iar ea și ei îmi povesteau fapte ale mele pe care nu mi le aminteam și nu aveam niciun motiv întemeiat

să le recunosc. Da, eram un om mai trist decât ceilalți, melancolic, uneori visător, dar de aici și până la nebunie e cale lungă și nu-i credeam, nu-i cred nici azi pe de-a-ntregul.

Pe Hölderlin l-au închis într-un turn, am fost acolo, știu unde e. Delirul e cea mai organizată formă de gândire, dar ei l-au închis ca să scape de rațiunea lui superioară. Trakl s-a drogat cu morfină până a murit, au scăpat ușor de el. Rilke era o fire prea melancolică și oricum părea incapabil de crize de furie, l-au considerat inofensiv și oricum în povestea cu trandafirul, dacă e adevărată, nu e nimic întâmplător. Istoria poeților e istoria nebuniei – sau așa spun ei. Pentru că sunt incapabili să ne înțeleagă, ne numesc nebuni și încearcă din răsputeri să ne izoleze, să scape de noi. La urma urmelor, e paranoia să cred că doamna Goll are ceva cu mine și-mi vrea răul, vrea anihilarea mea ca poet după ce am fost la un pas să fiu anihilat ca om? E nebunie să cred că poeții ceilalți și oamenii de cultură care mă atacă se tem pentru carierele lor și ar vrea să mă vadă șters din istorie, terminat? E nebunie să cred că Gisèle însăși are ceva cu mine și de aceea mă tot internează în spitale de nebuni care de care mai luxoase și mai atrăgătoare, de aceea îmi caută mereu noi tratamente miraculoase, de aceea încearcă, așa cum spune chiar ea, să mă salveze? Să mă salveze de ce? Care e răul acesta de care sufăr eu, gândirea? Nu-i cred. Așa cum nu-l credeam nici pe Doctorul P.,

deși stăteam de vorbă cu el ore întregi. Doar că adevăratele mele conversații despre ceea ce se întâmpla nu se desfășurau în cabinetul lui și nicidecum pe canapeaua de catifea vișinie din dreptul ferestrei pe care am petrecut atâtea ore sau pe fotoliul albastru din fața biroului său pe care alegeam uneori să mă așez, ci în singurătatea camerei mele și în lungile plimbări prin parcul din jurul spitalului. Înțelegeam perfect ce voiau de la mine. Nu înțelegeam de ce, și atunci am început să fac un plan. E în fond efortul oricărui om, acela de a părea normal în lume și între oameni. Cu cât mă comportam mai normal, cu atât ei toți aveau să mă lase în pace și discuțiile despre starea mea mentală aveau să înceteze. Poate îți închipui că era o stratagemă creată de mintea mea bolnavă, dar nu: era singurul mod în care aș fi putut să-i conving să mă lase în pace. Să nu mă mai trateze, pentru că eu nu eram bolnav de nimic, eu doar gândeam și uneori, doar uneori, mi se întâmpla să nu mai țin minte ce făcusem și atunci ei inventau lucruri îngrozitoare despre mine și mă făceau să mă simt vinovat și, iată, mă internau la psihiatrie.

Așa că din a doua săptămână a internării mele am devenit un înger. Dacă vreodată un înger a călcat pe pământ, acela a fost Paul Celan în timpul celei de-a doua săptămâni din prima lui internare la psihiatrie. Nu un înger cu aripi, ar fi fost prea ciudat

și oricum nu cred în reprezentarea biblică și nici în îngeri, dar nu am alt cuvânt cu care să descriu comportamentul meu ireproșabil din momentul când mi-am dat seama care era problema și cum puteam face ca să ies de acolo. Nicicând în atât de îndelungata istorie a bunelor maniere franceze nu a existat vreun nobil mai manierat, mai respectuos, mai curtenitor decât mine. Dacă în acea săptămână cineva m-ar fi luat și m-ar fi strămutat în vremea Regelui Soare la Versailles, aș fi devenit pe loc un model pentru generații întregi de oameni manierați. Eram maniera în sine. Îmi controlam până și mersul, micile gesturi, fiecare cuvânt pe care îl rosteam era dinainte cântărit și așezat în peisajul general al stării mele de înger. De exemplu, Gisèle nu se putea așeza pe un scaun fără ca eu să îl așez înainte și nu putea să se apropie de o ușă fără ca eu să sar să o deschid. Orice spunea era corect, nu o contraziceam în nicio privință.

Lăudat fii tu, Nimeni.
De dragul tău vrem
noi să-nflorim.
Ție
-mpotrivă.

Cu cât mai înger, cu atât mai nimeni deveneam. Nu e nicio diferență între a fi înger și a fi nimeni, oricum. Dacă îngerii nu există, atunci ei sunt nimeni.

Dacă există, oricum nu poți să-ți dai seama de starea lor, deci din punctul tău de vedere tot nimeni sunt. Și nu era în fiecare gest curtenitor al meu, în fiecare zâmbet liniștit, în fiecare concesie făcută lor în același timp o stare de înger și o stare de nimeni pe care nimeni nu-l cunoaște cu adevărat? Îmi jucam rolul atât de bine, eram un om atât de desăvârșit, încât nici acum nu pot să înțeleg cum se face că am fost ales de arta poeziei, și nu de cea a actoriei. Ceva parcă nu se leagă în toată povestea, eu parcă eram născut pentru acel rol de înger, eu voi fi înger cât de curând – sigur, cu condiția ca îngerii chiar să existe.

După conversațiile cu Doctorul P. mai rămâneam în cabinetul lui la o țigară și o cafea sau un ceai, eram cei mai buni prieteni și eu îl uram peste orice măsură. Dar cu cât îl uram mai mult, cu atât mai apropiat deveneam de el. Chiar l-am întrebat despre familia și copiii lui și ne-am promis să ne vizităm în afara întâlnirilor noastre legiuite de nevastă-mea. Dar rolul meu nu se mărginea la întâlnirile cu el sau cu Gisèle, nu, nici gând; pentru că știam că mă urmăreau tot timpul și îmi vegheau toate gesturile, a trebuit să împing identitatea mea de înger într-un spital de nebuni până la perfecțiune. Le-aș fi făcut reverențe și copacilor din curte dacă ar fi trebuit, salutam jovial pe toată lumea, vorbeam numai cu „dumneavoastră", eram, într-un cuvânt, un pacient model al cărui loc cu siguranță nu era acolo. Faptul

că fusesem internat se transforma treptat într-o monstruoasă eroare de judecată și nimic din comportamentul meu nu lăsa să se înțeleagă că eu eram în vreun fel conștient de asta, nici măcar un gest nu îmi trăda adevăratele gânduri și planul de a ieși de acolo cât mai curând. Practic, tot ce aveam de făcut era să nu neg nimic din ce spuneau ei. Eram de acord cu orice. Dacă le-ar fi venit ideea că pentru a mă considera cât de cât vindecat și capabil să merg acasă ar fi trebuit să străbat toată lungimea parcului cocoțat pe catalige și recitând Homer, asta aș fi făcut. Înțelesesem perfect teoriile lor și nu aveam de gând să mă opun, pentru că intuitiv înțelegeam că negarea propriei boli însemna internare până când negarea se transforma în acceptare. Iar eu eram prea inteligent pentru un asemenea joc subtil, îl dejucasem din start.

De fiecare dată când venea în vizită, Gisèle mă găsea la masa de lucru, concentrat pe ceea ce scriam, sau în parc, citind o carte cât se poate de liniștit. Chiar dacă îmi venea să urlu și să sparg toate lucrurile din jurul meu, mimam la nesfârșit o stare de liniște inimaginabilă, aproape neomenească. Nu-i uram tot timpul, când rămâneam singur mă uram doar pe mine, dar de fiecare dată când îi vedeam începeam să-i urăsc din tot sufletul și îmi perfecționam jocul astfel încât ei să creadă că îi iubeam și aveam un comportament ireproșabil. Ăsta e cuvântul: „i-re-pro-șa-bil". Nu mi s-ar fi putut reproșa

nimic; dacă aș fi fost capabil, aș fi dormit așa cum își doreau ei, eventual cu două degete de la mâna stângă sub tâmplă și cu genunchiul drept îndoit într-un unghi de fix șaizeci și patru virgulă cincizeci și șapte de grade, respirând exact de treizeci și patru de ori pe minut. Ireproșabil, cum spuneam.

Și a funcționat. E aproape inutil să mai spun, dar planul meu a funcționat și, spre deosebire de Hölderlin, care poate că nu știuse să-și joace rolul până la capăt, eu într-o zi friguroasă de ianuarie am văzut-o pe soția mea intrând în cameră cu o mică valiză în care erau lucrurile mele obișnuite. Primul impuls a fost să sar de pe scaunul pe care o așteptam regulamentar și să o iau în brațe, să o sărut și de bucurie să o trântesc cât se poate de manierat pe patul care trona în mijlocul încăperii. Mi-am reprimat entuziasmul și am mimat liniștea. Privirea mea de înger s-a preschimbat într-o aripă de înger care a învăluit-o. I-am sărutat mâna, am privit-o cu evlavie reală. Știam. Ea nu trebuia să știe că eu știam. Nu a știut. Am mers împreună în cabinetul Doctorului P., am vorbit cât se poate de politicos, ne-am zâmbit, camera era atât de plină de zâmbete că mai lipsea puțin să dea pe afară. Am stabilit împreună un program al vizitelor mele la cabinetul lui privat. Mulțumit de sine, mi-a semnat fișa de externare cu gesturi mărețe de împărat.

Când am ajuns acasă, am hotărât să rămân înger. Nu avea sens să renunț la rolul meu, printre toate

lucrurile lipsite de sens din istoria umanității acesta a fost cel mai important. Am rămas înger, am muncit mult, m-am comportat desăvârșit. Și de fiecare dată când izbucnea vreo ceartă mă cufundam în mutenie și așteptam să-mi treacă furia. Altă soluție nu știam și nici nu am găsit vreodată.

Dar poate că toate aceste lucruri ar trebui să-și piardă importanța în fața unei realități mult mai cumplite. Și nu mă refer aici atât la soarta mea de dezrădăcinat, cât la ceva ce atunci a început să se petreacă în mine și m-a marcat și mă marchează probabil mult mai mult decât sunt dispus să recunosc. Odată cu acele mici crize – și spun „mici" pentru că în lumina celor de mai târziu ele chiar sunt aproape nesemnificative –, în mintea mea, poate ar trebui să scriu „cu mintea mea", a început să se petreacă un fenomen de care mă tem cumplit. Nu știu dacă diagnosticul Doctorului P. din timpul primei spitalizări a fost, este sau va fi vreodată real, dar știu, îmi dau seama cu o precizie extraordinară, că atunci au apărut tulburările de memorie și concentrare care încă mă bântuie. Încurc lucrurile între ele, încurc datele și perioadele și uneori mi se întâmplă să încurc chiar cuvintele, am ajuns să verific încrâncenat orice fac, să recitesc fiecare cuvânt în parte, să mă asigur întotdeauna că memoria nu mi-a jucat încă o festă și nu mi se va întâmpla să fac vreo boacănă dintre acelea memorabile și să ofer vreunei

edituri sau vreunui cunoscut o traducere care nu are sens pentru că pur și simplu memoria m-a lăsat într-un punct sau altul și am scris altceva decât trebuia – ba am făcut asta convins că aveam dreptate, lucru și mai grav. E o chestiune de care sunt tot timpul conștient – tot timpul e un fel de a spune, tot timpul când lucrez, tot timpul când încerc să-mi duc mai departe proiectele, acest timp e cât se poate de relativ.

Am o agendă. În ea scriu tot ce se întâmplă și tot ce e programat să se întâmple. Scriu la rând, aproape zilnic, tocmai de teamă că la un moment dat voi uita ce am făcut sau ce am de făcut, și nu vreau să se întâmple asta. Mă tem de uitare. Mă tem de momentul – destul de previzibil – când mă voi transforma într-un automat și nu voi mai putea combina cuvintele în mod corect, când însăși vorbirea mea va deveni o înșiruire de substantive și verbe și adjective și adverbe fără cuvinte de legătură între ele și fără o structură temporală, o simplă înșiruire a elementelor pe care mi le voi mai aduce aminte sau nici măcar atât, o listă de cuvinte rostite parcă la întâmplare. Mă tem de asta așa cum mă tem că doamna Claire Goll mă va ataca din nou sau printr-o întâmplare a istoriei voi fi aruncat din nou într-un lagăr.

Îmi dau seama că poate cel mai corect lucru de făcut ar fi să îți copiez aici rândurile din agenda mea și să te las să înțelegi singur sau singură ce

s-a întâmplat, de ce mă pregătesc să fac ceea ce cu siguranță am să fac. Poate că aceste rânduri ar trebui să fie o simplă înșiruire de liniuțe urmate de date și cuvinte care le corespund sau, și mai bine, o serie de date și titluri care mi-au marcat drumul prin artă. M-am gândit mult la asta înainte să mă apuc să aștern pe hârtie aceste cuvinte, m-am gândit chiar să îți las agenda pe birou și atât, dar ar fi existat și încă există un impediment. Fără completările mele, datele nu ar avea niciun sens, un tabel cronologic nu înseamnă mare lucru fără judecata celui pe care îl pune în lumină, se transformă exact în lucrul de care mă tem, o înșiruire de cuvinte care de cele mai multe ori nu au niciun sens. Voi face un experiment, iată. Am să copiez din agendă câteva date și lucrurile care s-au întâmplat atunci pentru a-ți arăta de ce procedeul înșiruirii nu e tocmai fezabil. Voi începe cu perioada imediat următoare primei mele externări, dar fără a pune datele exacte, oricum totul se întâmplă în perioada dintre anii '63 și '66. Să purcedem, chiar dacă timpul se scurtează și nu știu cât voi putea să urmăresc această aventură a lipsei de sens a lucrurilor.

- Întâlnire cu Henri Michaux la domiciliul acestuia din urmă din strada Séguier nr. 6.
- Apariția traducerii a două poeme ale lui Osip Mandelștam împreună cu șase poeme din *Roza Nimănui* dedicate lui.

- Întâlnire cu Margarete Susman și cu prietenul meu editor Manfred Schlösser la Zürich.
- Călătorie împreună cu Gisèle în Germania (Köln, Hanovra, Göttingen, Frankfurt, Tübingen).
- Apariția traducerii unei selecții de poeme ale lui René Char.
- Semnarea contractului de traducere pentru primul volum de opere ale lui Henri Michaux cu editura S. Fischer din Frankfurt.
- Întâlnire cu Erwin Lesser și soția lui Vera în strada Longchamp, discuții despre antisemitismul liberal și naționalismul de stânga.
- Cină în strada Longchamp cu pictorii Maria Lassnig și Jörg Ortner.
- Călătorie la Geneva, discuție cu Jean Starobinski despre starea mea de sănătate și medicamentele psihotrope care mi-au fost prescrise.
- Sejur în Italia și Elveția.
- Lectură la Roma.
- Lectură la Milano.
- Predarea unui manuscris conținând traducerea a optsprezece sonete ale lui Shakespeare către Norddeutscher Rundfunk pentru o emisiune transmisă cu ocazia împlinirii a patru sute de ani de la nașterea bardului.
- Călătorie în Germania și Olanda, parțial în compania Gisèlei.
- Frankfurt.
- Düsseldorf.

- Amsterdam. Vizite la Casa memorială Rembrandt și la Muzeul Van Gogh. Casa lui Spinoza a fost demolată.
- Invitație din partea lui Cioran la Moisville.
- Lecturi la Hamburg.
- Vizita lui Peter Szondi și a lui Mayotte și Jean Bollack la Moisville, vacanță apoi în Périgord la castelul Baneuil, locuința dnei și dlui Bollack.
- Scurtă suspendare a cursurilor mele de la ENS.
- Reluare a activității de la ENS.
- Am asistat la cursul inaugural al lui Beda Allemann la Würzburg.
- Mai multe întâlniri cu Petru Dumitriu, lector la editura S. Fischer.

Și lista ar putea continua, nu la nesfârșit, dar destul de mult. Viața ar părea o simplă înșiruire de date și fapte, o enumerare, o trecere prin această lume care nu are alt sens decât acela al unei înregistrări extrem de minuțioase, obsedante aproape, a lucrurilor care se vor fi întâmplat într-o viață de om. Dar nu e așa. Am sărit intenționat foarte multe însemnări din agendă, nu are sens să mă scriu așa, să mă enumăr, să mă prezint ca pe un calendar de întâlniri și evenimente. Aș fi putut să scriu aici și o altă întâmplare care m-a marcat, dar aceasta nu ar fi putut fi o simplă liniuță din agenda mea și de altfel nici măcar nu figurează acolo, am verificat.

Am fost foarte marcat în acea perioadă – cred totuși că după întâlnirea cu Peter Szondi, nu mai verific – de un articol publicat în *Merkur* de un anume Reinhard Baumgart. Acesta pur și simplu minimaliza evenimentele din centrul poeziei mele. Motivele din *Fuga morții*, laptele negru al zorilor, de exemplu, moartea cu viorile ei, Meșterul german, erau percepute ca figuri estetizante ale realității, simple efecte artistice. În același număr de revistă, Kurt Oppens îmi asimila poezia unei forme fără conținut, întrebându-se chiar dacă nu cumva era, pe alocuri, de un estetism radical și disperat. Scria despre mine astfel: „Celan a intrat în scenă ca un mort. Poezia lui e o urmare a Învierii și e nevoie de un mare efort pentru a nu-i conferi o prea mare solemnitate, a-i tempera caracterul extatic pentru a nu comite vreo impietate împotriva morților". Lectura acestor articole mi-a redeclanșat sentimentele legate de afacerea Goll împreună cu toate infamiile apărute în siajul ei. Sigur că ar fi imposibil să rezum aceste rânduri într-o liniuță, de fapt nu imposibil, ci cu totul nepractic. Nu aș putea spune nimic despre sentimentul de amărăciune care m-a cuprins, nu aș putea să arăt nimic, ar părea doar un atac al unor critici care din întâmplare nu mă plăceau, iar eu sunt convins că era mult mai mult de atât, aceste atacuri s-au repetat periodic și nu am putut niciodată să le iau altfel decât personal, ele contribuind

la nefericirea și tristețile mele din ce în ce mai accentuate.

Dar altceva voiam să spun. Toate aceste liniuțe dintr-o agendă, ca și furtuna stârnită în sufletul meu de articolele din revista cu pricina nu înseamnă aproape nimic în comparație cu realitatea sumbră în care începeam să mă scufund încă de pe atunci.

La trei ani și câteva zile după prima internare la psihiatrie, poate și în urma acelor articole defăimătoare și atât de rău intenționate care m-au făcut să mă prăbușesc într-o cumplită stare de depresie, totul a început cu o tăcere încăpățânată care s-a prelungit timp de câteva zile. Umblam prin casă ca un somnambul, îi priveam din când în când pe Gisèle și pe Eric și tăceam. Uneori ca un copil îmbufnat, alteori ca un satrap furios. Temându-mă să nu fac vreun gest necugetat, mi-am impus să nu vorbesc. Sigur că Gisèle știa de acele articole și încerca să mă îmbuneze, dar cu cât se străduia mai tare să intre în vorbă cu mine și poate să mă ajute să spun lucrurilor pe nume și să mă descarc, cu atât mă înfuriam mai tare. Iar când am vorbit prima dată după câteva zile, am dezlănțuit un scandal monstru, de la criticii care îmi voiau răul am ajuns pe nesimțite la trădătoarea mea nevastă, i-am spus cuvinte pe care nu am curajul să le repet, îmi era oricum clar că făcea orice ca să-mi fie rău și nu s-ar fi dat înapoi de la nimic ca să mă distrugă. Gelozia nu e un

sentiment oarecare, e o boală. Cu cât mai închipuită, cu atât mai apăsătoare și mai reală în mintea celui care cade în mrejele ei.

Scandalurile au continuat săptămâni întregi, toată luna ianuarie am petrecut-o sărind de la o stare de mutenie vinovată la una de furie incontrolabilă, nici eu nu mai știam ce era cu mine, nu puteam să-mi revin și cu fiecare ceartă care izbucnea între noi mă simțeam cu atât mai vinovat, cu atât mai apăsat de sentimentul că lucrurile pe care le făceam erau greșite și problema nu era la ea, ci la mine. Doar că nu mă puteam controla și urlam și aruncam lucruri și printre toate acestea Eric a devenit martorul și victima unui om pe care poate că nici el nu-l mai cunoștea și – ceea ce mă făcea să mă simt și mai vinovat, dacă era posibil – de care se temea. Eric să se teamă de mine! Gisèle să se teamă de mine! După ce scandalul se stingea, doar gândul că așa ceva ar fi fost posibil mă arunca ore și uneori zile întregi în cea mai întunecată depresie, mă învinovățeam pentru tot, pentru absolut tot, viața mea se transforma într-un coșmar din care nu puteam ieși, nici măcar nu puteam să-mi ridic privirile spre ei, mă simțeam cel mai mizerabil dintre oameni și aș fi făcut orice pentru a șterge cele întâmplate. Și nu puteam ieși din acea stare, ea se agrava de la o zi la alta, simțeam că înnebunesc între furie și vinovăție, simțeam cum mă desfac în bucăți, cum mă spulber în cele patru vânturi. În așa măsură încât

pur și simplu am rugat-o pe Gisèle să plece o vreme de acasă și să mă lase singur cu stările mele, nu mai vedeam altceva de făcut.

A acceptat cu greu propunerea mea, probabil se temea să nu-mi fac rău și ar fi stat lângă mine chiar știind că la un moment dat aș fi fost capabil să-i fac rău ei. În realitate, de asta mă temeam și eu, mi-era groază ca nu cumva într-un moment de furie să ridic mâna la ea sau la Eric sau, și mai rău, ca în locul furiei să nu se instaleze din nou acea stare din care mai apoi nu îmi aminteam nimic, mă temeam să nu înceapă din nou delirul și apoi să descopăr că voi fi comis ceva ce nici nu îmi permiteam să-mi închipui, inimaginabilul, poate chiar vreun omor. Depresie, furie, vinovăție, frică. Frică de momentul în care puteam să-mi pierd mințile, de orbirea de-o clipă în care aș fi devenit capabil de orice și apoi. Și apoi? Apoi ce-aș fi făcut? Cum să trăiești cu sentimentul că ai comis o asemenea atrocitate? Cum să mori cu sentimentul acela? Sunt lucruri, fapte în lume de care nu te mai poți dezice niciodată, de care nu mai poți fi iertat. Acele fapte trebuie evitate cu orice preț și din acest motiv am insistat ca ea și Eric să plece o vreme și să mă lase singur cu nebunia mea.

Au plecat. Iar când s-a întâmplat asta, nu s-a schimbat nimic, stările au continuat, doar că acum eram furios și pe mine însumi și mă simțeam de o mie de ori mai vinovat decât înainte. Vinovăția legată

de moartea părinților mei era acum dublată de vinovăția față de soția și fiul meu. Le distrugeam viețile, le întunecam zilele, devenisem o povară și eu știam asta mai bine ca oricine, deveneam călăul acelei familii. Victimă și călău în același timp, în mintea mea sălășluia un monstru de care nu mă puteam despărți și aș fi dat orice ca să-l fac să dispară. Scriam cu disperare, scriam ca să uit, mă prăbușeam în metaforă și-n noul limbaj ca într-un loc al izbăvirii și izbăvirea nu venea de nicăieri, pur și simplu nu exista. Aș putea spune că m-am liniștit o vreme, dar trei luni mai târziu am intrat din nou într-o depresie adâncă și nu mai vedeam speranțe pentru mine. Încercând să mă opun valului de gânduri negre, am încercat un gest de împăcare cu Gisèle. I-am copiat de mână poemul acesta, îl transcriu aici:

Cu toate gândurile-am ieșit eu
în afara lumii: acolo erai tu,
tu tăcuta mea, tu deschisa mea, și –
ne-ntâmpinai.

Cine
spune că totul ne-a murit,
când ochiul ni s-a frânt?
Totul s-a trezit, totul s-a-nălțat.
[...]
Ușor
ți s-a deschis poala, liniștit
a urcat un suflu-n eter,

iar ce se înnorase n-a fost,
n-a fost formă și ivită din noi,
n-a fost
un nume cumva?

Îmi amintesc de parcă totul s-ar întâmpla acum. Liniștit, cât se poate de blând, de deschis, m-am așezat lângă ea și i-am întins poemul. Cu un ușor tremur al mâinii. Poate din pricina emoției pe care o simțeam, poate din alt motiv mai întunecat. L-a luat, l-a citit, l-a recitit, l-a șoptit mângâindu-l cu vocea ei, nu l-a lăsat din mână. Și după luni de zile în care nu reușiserăm să ne vorbim fără să ne certăm, mi-a explicat încă o dată că aveam nevoie de ajutor medical, că ea și Eric m-ar fi sprijinit la nesfârșit, firește, dar problema îi depășea. Am tăcut inițial, cred că și ea a fost surprinsă de tăcerea mea, probabil se pregătise pentru ce era mai rău, ca de obicei. Am tăcut și i-am luat mâna, am privit-o în ochi și am aprobat tăcut din cap. Nu puteam rosti acel „da", era peste puterile mele să încerc așa ceva, dar știam și eu ce se petrecea și mă temeam mult mai tare decât ea de posibilele urmări tragice ale vreunei crize de delir. Poate că furia mi-o puteam controla până la un punct – și, oricum, în acele cazuri aveam mereu posibilitatea să ies trântind ușa și să cutreier străzile până când mă mai linișteam –, dar în cazul unei crize de delir nu știam ce se putea întâmpla și am acceptat, nu era altceva de făcut.

Am luat eu însumi decizia de a mă interna, știam, în sufletul meu știam că trebuia să înlătur orice posibilitate ca omul ascuns în mine să le facă vreun rău. Nu pentru mine mă temeam, mie mi-aș fi făcut rău fără să-mi pese prea tare, ci pentru ei. Credincios obiceiului meu, i-am scris o scrisoare lui Starobinski, o scrisoare simplă în care-i ceream ajutorul. Nu am expediat-o. Nu știu de ce.

Aproape toată luna mai am petrecut-o într-o explozie de flori și insecte în spitalul din Vésinet. Spitalizarea mea părea o enormă inutilitate, terapia și medicamentele nu păreau să aibă niciun efect, mi-am petrecut ore întregi scriind despre asta și aruncând multe dintre colile pe care le scriam, pur și simplu trăiam cu senzația că acei doctori nu aveau nicio șansă în lupta cu boala mea. Am scris și-un număr de poeme, manuscrisele i le-am dat Gisèlei. Am ieșit din spital parcă mai liniștit, dar profund tulburat și îngrijorat cu privire la viitor. Încă mai aveam puterea să mă îngrijorez, încă nu-mi făcusem bagajele, nu-mi luasem decizia, încă mai credeam într-un miracol prin care mintea mea își putea reveni. Memoria și concentrarea mă lăsau baltă din ce în ce mai des, petreceam uneori ore întregi căutând un cuvânt sau o amintire și acestea refuzau să mi se arate.

O vreme a părut să se instaleze liniștea. Am călătorit, am încercat să ducem o viață cât de cât normală. Când nu călătoream încercam să-mi reprim

furia plimbându-mă îndelung, noaptea, prin Paris, singur cu gândurile mele, singur cu vinovăția mea monstruoasă, singur cu fricile mele, singur cu poezia mea. Lor le era frică de mine, mie nu știam tot timpul de ce-mi era frică, dar în mod clar furiile mele izvorau și dintr-un asemenea sentiment. Cu toate acestea, acea vară a fost aproape liniștită. Nimic spectaculos, lucru, filme, monotonia vieții, aș spune banalitatea ei, dar mă abțin. Odată cu toamna, însă, stările mele stranii s-au întors să mă bântuie. Certurile au reînceput, motive noi nu erau, reveneam într-o buclă al cărei început nu era nicăieri și al cărei sfârșit e acum cât se poate de previzibil. Pe la sfârșitul lui septembrie, într-un moment de liniște, Gisèle mi-a propus să ne despărțim. Spun „mi-a propus" pentru că totul a sunat atât de tehnic, atât de birocratic, atât de rece, în ciuda tonului ei cald și a atitudinii împăciuitoare. Așa vin loviturile puternice ale vieții – ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, aproape zâmbindu-ne. Am refuzat. Nici nu voiam să aud de despărțire, nici măcar temporar, nici măcar o clipă nu voiam să ajungem să trăim departe unii de alții. Provizoriu, spusesese, ca să-l scutim pe Eric de chinul de a asista la certurile noastre și de frica de a trăi într-o familie în care părinții nu se înțelegeau. Voia să mă despartă de Eric, mi-era cu totul limpede, în timp ce eu nu puteam vedea legătura dintre noi altfel decât ca permanentă, de neschimbat, de neatins, infinită. Era în fond infinitul de

care aveam nevoie pentru a supraviețui, apartenența. I-am explicat aceste lucruri cât de liniștit am putut, dar cine poate spune ce înseamnă cuvântul „liniștit" când însăși viața îți e pusă sub semnul îndoielii, când în câteva cuvinte ți se propune să schimbi totul și să încerci să trăiești altfel decât erai obișnuit, să te confrunți cu noul, cu îngrozitoarea perspectivă a singurătății depline? Pentru că în afară de ei doi nu mai exista nimeni, nu puteam avea încredere în nimeni. Nu-mi puteam imagina acel provizorat propus de ea altfel decât ca pe o călătorie într-un infern complet pustiu. Cel mai cumplit infern imaginabil, un loc cu totul gol, nepopulat de nimeni, în care rătăcești și niciodată nu vei mai întâlni pe nimeni. Infernul singurătății așa trebuie să arate. În ciuda dorinței mele de a rămâne împreună, am înțeles că decizia ei era luată. Nu urma să se întâmple atunci, nu în acea clipă, nici în acea zi, dar urma să se întâmple și sentimentul de dezrădăcinare care m-a cuprins încă nu pot să-l descriu. Nu există cuvinte pentru așa ceva.

În octombrie, dintr-odată, am simțit nevoia să plec. Fără bagaje, fără nimic, am pornit într-un soi de tur al Franței în timpul căruia speram să regăsesc o oarecare liniște. De la Saint-Jean-de-Luz la Pau, de la Tarbes la Avignon, la Lyon, am cutreierat Franța când singur cu gândurile mele, când scriind rânduri disperate pe care le trimiteam neîntârziat spre casă, când expediindu-i lui Eric vederi din locurile pe unde

treceam, când închizându-mă în tăcere și schițând poeme, pe unele trimițându-le la rândul lor în scrisori. De ce? Nu știu, poate că nu tot ce se întâmplă trebuie să aibă o explicație și, invers, poate că nu toate explicațiile se pot aplica lumii. Trăiam ciclic, parcă în afara timpului: când eram acasă, nu eram bine și certurile continuau la nesfârșit; când plecam, dorul de casă mă transforma într-un om imposibil și – chiar dacă niciodată n-am spus-o – eu eram primul care înțelegea. După călătoria din octombrie a urmat încă o plecare neprevăzută în noiembrie, chiar înainte de ziua mea de naștere. Am plecat în Elveția să discut cu Jean Starobinski despre sănătatea mea și ce s-ar mai fi putut face, în el aveam încredere, lui puteam să-i spun, îi puteam cere să mă sprijine. De ce? Iarăși nu-mi explic.

Cert e că m-am întors la Paris la fel de întunecat cum plecasem și atunci teama mea cea mai adâncă, lucrul de care mă temeam mai mult decât de orice pe lume, gestul care mă bântuia și împotriva căruia nu doar luptam, ci trăiam, s-a produs. Nu-mi amintesc foarte limpede cum s-a întâmplat, iar de la un punct încolo nu-mi mai amintesc aproape nimic, e posibil ca tot ce-mi amintesc eu din acea seară de 24 octombrie să nu fie altceva decât produsul minții mele, să nu aibă nicio legătură cu realitatea simplă și atât de dură a faptelor petrecute. Pe scurt: am luat un cuțit și am sărit să o omor pe Gisèle. În mijlocul nopții, ea a fugit la vecini împreună cu

Eric. Când mi-am revenit din criză eram singur. Amintirile mele aveau gust de cenușă caldă. Am fugit la Londra două zile, dar acolo nu puteam avea liniște și m-am întors în mare grabă. Din privirile ei limpezi și liniștite am înțeles. Am încercat să-i explic cât de tare sufeream eu însumi din pricina celor întâmplate, dar siguranța lui Eric trebuia să rămână pe primul loc și singura soluție rațională era să mă internez din nou. Pentru binele tuturor, mi s-a spus. Pentru binele tuturor, mi-am spus. Aproape de înțeles. Aproape imposibil de înțeles. Eram pur și simplu dezamăgit de mine însumi, iar cu asta e foarte greu de trăit.

Trebuia să mă despart de îngerul din mintea mea. Tocmai el refuzase să mă apere de mine, mă trădase. Nu, nu eram un înger, eram mai degrabă un Raskolnikov și trebuia să-mi asum rușinea și vinovăția celor petrecute. A început atunci o perioadă dintre cele mai ciudate, în care – deși nu pot să explic lucrurile pe de-a-ntregul – m-am simțit aproape normal sau, în orice caz, am fost foarte liniștit. Am stat în spital o vreme, ce-i drept, singur cu gândurile mele și cu meditația despre acel Raskolnikov pe care-l descoperisem și care îmi putea oferi o vagă, deși insuficientă explicație pentru gestul meu. Sigur că mi-am luat tratamentul, întotdeauna am fost un pacient model, sigur că vizitele Gisèlei au continuat la fel ca înainte și, mai puțin previzibil, planurile ei de despărțire au dispărut ca prin farmec, ca și

cum n-ar fi existat niciodată. Începeam să mă obișnuiesc cu gândul că eu oricum locuiam într-un spital sau în altul și ieșirile mele în lume erau simple învoiri, viața mea în realitate petrecându-se acolo, într-un mediu controlat. Abia după patru luni de zile m-am întors acasă pentru câteva ore. Mi s-a făcut frică de mine și am plecat cât am putut de repede, nu puteam trăi acolo, în acel loc, cu amintirea celor întâmplate. Am fost externat în iunie. Dintr-odată puteam trăi cu ceea ce se întâmplase, o cură de insulină mă stabilizase și reușeam să-mi controlez sentimentele și să echilibrez stările prin care treceam fără prea mari greutăți. Am petrecut vara între Paris și Moisville, am primit prieteni în vizită, am trăit, da.

În acea toamnă am devenit din nou rătăcitori, am fost la mătușa mea la Londra, în Germania, am făcut împreună cu Gisèle un adevărat tur al Olandei. Apoi din nou Germania, Elveția, cu o lectură la radio, iar când ne-am întors la Paris ne-a vizitat Petre Solomon, vechiul și atât de bunul meu prieten din România. Normalitate.

Dar iarna nu așteaptă pe nimeni. Timpul nu așteaptă și-ntr-un anumit sens el nici nu există, nu-l putem atinge, nu-l putem arăta nimănui, el e acolo, curgere implacabilă sau, dimpotrivă, stagnare definitivă și niciodată înțeleasă. Timpul e înstrăinare.

Și atunci când lucrurile par să se întoarcă la normal, totul nu e decât o pauză, o cezură, o întrerupere

inexplicabilă a evenimentelor care stau să se petreacă. După anul '66 aveam toate motivele să cred că puteam trăi normal, alături de familia mea. Că începeam să mă vindec, că, în orice caz, ceea ce se întâmplase, acea teribilă izbucnire a delirului, nu avea să se mai întâmple niciodată. Că puteam trăi cu rușinea și vinovăția și în timp aveam să fiu iertat, dacă nu cumva ea deja mă iertase, ea, cea mai înțelegătoare ființă din lume.

Doar că și-n acel ianuarie, ca-ntotdeauna deja, previzibil aș spune, ba chiar de așteptat, tulburările au ieșit din nou la suprafață. Cum? N-aș ști să spun, au apărut de nicăieri, nimic din ceea ce se întâmpla în exterior n-ar fi putut să le provoace. Anul meu a început sub semnul unei vinovății atât de puternice și atât de inexplicabile, încât totul mi se părea imposibil. Aerul în sine părea un lucru imposibil, totul, totul, totul, până și zilele erau imposibile, nopțile nici nu mai vorbesc. Atunci a apărut traducerea *Meridianului* în revista *L'Éphémère*, am citit textul în franceză și suna bine. Iar într-o seară am fost invitați la Goethe Institut din Paris. Atât de liniștit, am intrat zâmbind, salutând pe toată lumea, și atunci am văzut-o: întunecată vedenie, stihie, trecutul ca o lamă, Claire Goll în aceeași încăpere cu mine. M-am blocat. În câteva clipe am revăzut în minte tot ce-mi făcuse acea femeie, tot răul pe care-l revărsase asupra mea a devenit cât se poate de prezent, toți anii în care încercasem să scap de amintirea ei

și-au reluat locul și au devenit clipa prezentă. Timp condensat în care eu o priveam pe Claire Goll. Nu știu dacă și ea pe mine, mai degrabă aș înclina să cred că nici nu m-a văzut sau, în orice caz, nici măcar nu i-a păsat de faptul că eram acolo. I-am strâns mâna Gisèlei și am plecat în grabă, n-am aruncat nici măcar o privire înapoi. A doua zi de dimineață i-am scris tăios directorului institutului, anunțându-l că nu mai putea conta pe prezența mea în nicio situație.

Supărat pe Claire Goll, m-am supărat pe toată lumea. Certurile au reînceput. Dar ce spun eu certuri? Scandaluri în toată regula, cu urlete, lacrimi și amenințări, cu despărțiri de moment și împăcări tot de moment, un vârtej din care, oricât încercam, nu mă puteam extrage și care mă trăgea inexorabil spre mâlul de pe fundul unei ape tulburi. Conștiința e o apă tulbure în care nu vedem nimic. Știu și cât a durat. Câteva zile, patru mai exact. În ziua de 30 ianuarie, în timpul unuia dintre scandalurile care se țineau lanț, am luat un coupe-papier de pe masa de lucru la care stăteam, am urlat „Mă omor!" și mi l-am înfipt în piept. L-am înfipt în acel suflet al meu ca să scap de el, să scap de mine, de omul care stătea închis acolo și mă distrugea pe mine. Gisèle a țipat, a sărit la mine, a început să tragă de cuțit, am văzut sângele meu pe mâinile ei, mi-am văzut sufletul de-un vișiniu strălucitor mânjit pe unghiile ei, o clipă mi-a trecut prin minte că așa

trebuia să fie, iubirea e sânge care curge, iubirea e sânge care moare, atât a fost. M-am trezit la spital, operat. Cu ea lângă mine, așa cum eu fusesem lângă ea în acele trei zile de demult, de atât de demult. De astă dată eu eram cel suferind, eu încercasem să mă sinucid și ratasem inima, înfipsesem acel cuțit într-un plămân. Ca și atunci, nu aveam mare lucru să ne spunem. Ea mă îngrijea, eu zăceam și nu înțelegeam exact ce se petrecuse, totul se întâmplase atât de repede, totul fusese atât de neașteptat, ce mi-aș fi putut aminti? O izbucnire de furie, mâna apucând mânerul acelui lucru, nici măcar durere, mâna ei plină de sânge luptându-se să-mi oprească mâna, moartea e un meșter tare nepriceput uneori, cel puțin în cazul meu, mi-am spus la un moment dat. Dar poate că de atunci decizia mea era deja luată, poate dinainte, nu aș putea să spun și nici nu trebuie să spun când am decis că totul trebuie să se termine. Să spun oare cât de vinovat și rușinat mă simțeam din nou? Cum aproape că nu îndrăzneam să o privesc în ochi, copilul de bună seamă știa – chiar dacă n-am îndrăznit să întreb –, vecinii știau, o lume întreagă știa și eu îi distrugeam viața. Am ales să tac, să fac orice mi se spunea, vinovăția mă sugruma și trăiam cu senzația că orice gest prin care m-aș fi opus dorinței ei de a mă salva era nu unul sinucigaș, ci de-a dreptul o încercare de a o ucide pe ea.

Sigur că din spitalul unde fusesem operat după tentativa de sinucidere – cum pot să sune unele

cuvinte sau alăturări de cuvinte, mă întreb de ce nu se spune „sinucidere ratată", ar fi mult mai potrivit – am fost mutat într-un spital de psihiatrie. Nicio clipă nu m-am așteptat la altceva, aș putea spune chiar că eu însumi îmi doream să se întâmple așa, că într-un sfârșit înțelesesem ce se întâmpla și acceptam să fiu supravegheat ca să nu le fac rău altora, nu ca să nu-mi fac rău mie, de asta nu mă temeam. Teroarea gândului că într-o criză de delir aș fi putut să-i fac rău Gisèlei era pur și simplu insuportabilă, era ceva cu care nu puteam trăi, cu care nu pot să trăiesc nici acum.

Încercasem mai întâi să o omor pe ea. Apoi încercasem să mă omor pe mine. Era limpede, totul era și e foarte limpede, trebuia să mă aflu într-un spital unde nu puteam face rău nimănui. Nu puteam fi mai vinovat de atât. M-am cufundat în lucru și în lectură, altceva pur și simplu nu mai era de făcut. Am scris mai bine de jumătate din poemele din *Fadensonnen* și o mare parte din *Lichtzwang*, am citit enorm, aproape tot timpul citeam într-o încercare disperată de a uita, deși știam în sinea mea că acea uitare nu avea să se producă și eram condamnat, mă condamnasem singur, ba nu, pretinsul înger preschimbat în demon din mintea mea mă condamnase la acea viață de recluziune cu care până și eu eram de acord. Dar de propriile gânduri nu poți scăpa, de tine nu te poți ascunde, oricât de bine ai reușit să te ascunzi de ceilalți – iar eu nici măcar

asta nu reușeam foarte bine, din câte-mi dădeam seama. Somn de plumb și lecturi și scris, vizitele ei ca dintr-o altă lume, din lumea de dincolo de zidurile și ferestrele clinicii. Înstrăinare? Nu, nici gând. Cu cât păream mai străin, cu atât eram mai aproape de ceea ce conta, de esențial, de iubirea mea față de ea. În data de 1 martie i-am scris un poem. În mintea mea era un dor de mărțișor, m-am întrebat dacă ea știa ce era acela, la un moment dat probabil că i-am explicat.

Iubirea, mândră-n cămașa de forță,
se-ndreaptă către perechea de cocori.

Pe cine,-ntrucât el străbate neantul,
îl trage răsuflarea aici,
într-una dintre lumile de-astă parte?

Mi-am pus în acel poem toată iubirea și toată vinovăția, toată rușinea, deși știam că ea știa, îi spusesem de nenumărate ori. Eu știam, ea știa. Era atâta tristețe în faptul că amândoi știam, încât mi se tăia răsuflarea. Aș fi vrut, ca omul lui Artaud, să-mi țin răsuflarea până la moarte. Dar ce era moartea, o întâmplare banală, în comparație cu lucrurile pe care le provocasem chiar eu. O transformasem într-o victimă, și nu orice victimă, ci victima mea, a nebuniei mele, a izbucnirilor mele, a crizelor mele care-i făceau viața un iad. Putea un poem să vindece

toate acele răni? Mă îndoiam. Tocmai de-aceea am cedat cererilor ei și am acceptat să-mi caut o locuință separată. Poate așa era mai bine. Dar deocamdată rămâneam în spital și am stabilit împreună cu doctorii să ies și să revin, considerând învoiri perioadele când trăiam în lume. Cine nu a fost niciodată internat sau închis nu știe ce înseamnă să fii liber când îți petreci viața închis într-un mediu sigur. Lumea are alte culori, sunetele se aud altfel, totul e învăluit într-o ciudată aură și parcă și aerul respirat are alt gust. Fie și pentru o jumătate de oră sau o oră, te întorci la realitate. Părăsești mediul artificial țesut în jurul tău și trăiești printre oameni obișnuiți. Vorbești cu oameni obișnuiți. Stai cu ei la masă, mergi pe stradă alături de ei. E ceva nou în viața ta, sunt elemente care destramă obișnuința închiderii și seamănă a raze de lumină cu gust. Așa m-am simțit în acele opt luni de internare, deși încă din aprilie am avut voie să ies și chiar să călătoresc. Am vizitat expoziția Henri Michaux, ba chiar mi-am reluat cursurile pe care le țineam în Rue d'Ulm. Am participat la o manifestație de susținere a statului Israel, contextul internațional era grav și conflictul cu țările arabe amenința să escaladeze. Am scris un poem despre Israel cu care am încheiat *Fadensonnen*. Oricât ar părea de ciudat, trăiam aproape normal. Ziua în lume, noaptea în spital. Luminîntuneric: starea generală dintre și din jurul celor două intervale. E imposibil să iubești fără să urăști.

în
colibă,

el, în carte
– al cui nume-a luat ea-n primire
'naintea celui al meu? –,
el, în această carte
înscris, rândul despre
o speranță, astăzi,
pentru al gânditorului, în
inimă, un cuvânt
sur-
venitor

Pe Martin Heidegger îl cunoșteam de-o viață, parcă. Încă de la începuturile vieții mele în Paris îi citisem cărțile – dar cred că mă repet –, îi trimisesem cărțile mele, corespondasem pe diverse teme. L-am considerat întotdeauna un mare intelectual și într-un fel un frate mai mare în materie de gândire. Sigur, el era filosoful din Freiburg care în 1933 se înscrisese în NSDAP și făcuse propagandă nazistă de la catedră. Într-un anume sens, el era unul dintre călăii mei. Încă un meșter german. Pe de altă parte, opera lui nu era neapărat politică. Nu scrisese și nu scria despre nazism, ba chiar refuza aproape ostentativ să vorbească despre subiect, nu era unul dintre antisemiții deghizați care mereu ne atacau și-n același

timp refuzase întotdeauna cu încăpățânare să vorbească despre perioada lui de întunecare.

Cu Heidegger simțeam că pot gândi. Încă de la început simțisem că între noi doi exista o afinitate în gândire, că puteam comunica și puteam construi un dialog nu neapărat politic, asta părea cu totul imposibil, dar cultural. Eu îi citeam cărțile cu stiloul în mână, el proceda la fel, ne trimiteam scrisori în care puteam vorbi despre opera de artă. În același timp, mi-aș fi dorit mult ca el să rupă tăcerea despre trecut, să stea drept în fața acuzațiilor care i se aduceau, să înceteze să se mai ascundă în cabana lui din pădure. Și uneori o făcea, dar în felul lui subtil și extrem de retractil. În 1958, Schall mi-a trimis două articole din *Les Temps Modernes*. Primul, o conversație a filosofului cu Maurice de Gandillac, o dare de seamă a unei vizite făcute la Freiburg chiar la sfârșitul războiului. Al doilea, oarecum mai detaliat, scris de Alfred de Towarnicki. Deși articolele păreau pline de miez, nimic în ele care să semene a regrete sau vreo recunoaștere a vinovăției. În fond, Heidegger tăcea.

Și atunci, cum să-mi explic acel pasaj din biografia lui Edith Stein din care aflam că tocmai el o ajutase să rămână la Freiburg și să-și definitiveze teza de abilitare, deși orice alte date pe care le aveam ar fi sugerat că el n-ar fi ajutat o evreică? Nu aveam o explicație și îmi dorisem ca eu însumi să ajung în preajma lui și să-l întreb, poate mie avea să-mi spună

ceva, mă gândeam, poate că de față cu mine, în lumina dialogului pe care-l purtaserăm atâția ani de la distanță, avea să se deschidă. Dar întâlnirea cu el fusese mereu amânată. Mă temeam de ea. Mă temeam să nu mă dezamăgească și el, mi-era groază atât de o posibilă tăcere din partea lui, cât și de eventualitatea în care ar fi spus lucruri grele care niciodată nu mi-ar mai fi permis să-l înțeleg. În mintea mea, era un gânditor prea mare, poate cel mai mare filosof al secolului XX, și preferam oarecum să nu-l întâlnesc, să amân posibilitatea unei revelații și s-o aștept la nesfârșit în absența lui. Sigur că posibilități de a-l întâlni mai existaseră, sigur că în timpul nenumăratelor mele călătorii în Germania aș fi putut aproape oricând să mă opresc la Freiburg și să fac în așa fel încât să-l cunosc, dar în primul rând afacerea Goll și problemele din căsnicie mă ținuseră prea ocupat și mă făcuseră să evit alte situații de conflict, iar în al doilea rând eu însumi ezitam să-l întâlnesc.

Să fi fost o întâmplare că tocmai în acel an tulbure al vieții mele, an pe care l-am petrecut mai mult în spital și pregătindu-mă să mă mut de acasă și să cad în vârtejul despărțirii, s-a ivit posibilitatea de a-l cunoaște în sfârșit pe Heidegger? La începutul acelui an o întâlnisem pe Claire Goll. Încercasem să mă sinucid. Gisèle îmi spusese că eram un pericol pentru mine și pentru ceilalți și trebuia să mă mut

de acasă. La toate acestea se adăugau eterna mea vinovăție față de moartea părinților mei și, mereu prezentă, teama de renașterea nazismului și a antisemitismului european. Poate că întotdeauna fusesem hipersensibil, dar acum stările mele atingeau paroxismul. Nu întotdeauna fusesem un om suspicios, dar acum chiar bănuiam pe toată lumea de gânduri rele și cea mai vagă suspiciune mă făcea să explodez. Nu aveam încredere în absolut nimeni pe lume, ca să nu mai vorbim de germani, de călăii mei. Eram și încă sunt tot timpul prost-dispus, a început să mi se pară un lucru dacă nu scuzabil, măcar explicabil. Deși în mod normal încerc să mă controlez și să rămân discret, deși nu întotdeauna îmi iese și explodez, iar relațiile mele cu oamenii se încheie chiar în acea secundă. În general eram și sunt un om trist. Am nenumărate motive să fiu așa. Mi-am pierdut încrederea până și în prietenii mei de-o viață, sunt sigur că toți complotează împotriva mea și aș da orice să pot dovedi asta. Și eram, sunt, în curând nu voi mai fi singur. Nu știu ce diagnostic mi-au pus, nu vreau să aflu, oricum nu am niciun motiv să-i cred. De ce aș crede pe cineva, de ce ar vrea un singur om din lumea asta să mă trateze și să mă ajute să trăiesc mai departe, când e limpede că nu au motive să vrea asta? Nu eu sunt nebun, ei toți sunt de-a dreptul diabolici.

Dar nu-mi voi lăsa furia să explodeze în aceste pagini, e cunoscută, va fi mereu cunoscută și istoria

îmi va face dreptate. Cum spuneam, iartă-mi digresiunea, tocmai în acel an astrele s-au așezat în așa fel încât să-l pot cunoaște în sfârșit pe Heidegger și să-l pot întreba. Să-l privesc în ochi, dacă aveam să fiu capabil de un asemenea gest, și să aud din partea lui un răspuns sau chiar mai multe. Pentru că încă din primăvară regimul meu de spitalizare a devenit oarecum mai blând și mi s-a permis din nou să ies, puteam să fac planuri. Iar Gerhart Baumann mi-a propus o lectură la Freiburg, adică exact în orașul în care locuia filosoful. Începusem din nou să predau la ENS, începusem să ies în lume, o vizită în Germania nu părea un lucru atât de greu de făcut. Am acceptat invitația lui Gerhart și chiar am făcut în așa fel încât programul meu să se potrivească cu al lui Heidegger și el să poată veni. Sigur că în mod normal evitam orice și pe oricine putea avea cea mai vagă legătură cu nazismul, dar aici am făcut o excepție și poate că nu am greșit. Am fixat lectura de poezie pe 24 iulie, atunci el era liber și aveam să ne întâlnim. Chiar dacă la-nceput fusesem entuziast, pe măsură ce întâlnirea se apropia, încrederea mea se diminua. Ce nu știam atunci, dar am aflat mai târziu, era că filosoful știa ce se întâmpla cu mine. Știa, oamenii care ne cunoșteau pe amândoi îl ținuseră la curent cu aproape fiecare întâmplare prin care trecusem și de care aflaseră. Dar și el își dorea mult să mă cunoască, își făcuse programul astfel încât să fie liber în acea zi, ba chiar, așa cum

mi-a povestit Gerhart mai târziu, vorbise cu librarii din Freiburg să aşeze cărţile mele la vedere în vitrine şi să se asigure că aveau să fie aprovizionaţi pentru data respectivă.

Iar când data a venit nu am mai putut da înapoi. La universitate totul era aranjat, publicul se anunţa numeros, nu puteam să spun dintr-odată că nu mă mai duceam şi până şi gândul de a amâna pentru o dată ulterioară mi se părea prea mult. Trebuia să încerc din toate puterile să mă comport normal, să îmi ţin promisiunea şi să mă duc. Nu se putea altfel. Şi m-am dus.

Heidegger mă aştepta în holul universităţii împreună cu Gerhart şi un grup de oameni, nu-mi amintesc exact dacă mai cunoşteam pe cineva. Ne-am salutat cât se poate de cordial, ne-am strâns mâinile îndelung, ne-am privit în ochi, am zâmbit. Cineva din jurul nostru a sugerat să facem o fotografie, să păstrăm momentul într-o imagine istorică. „Paul Celan şi Martin Heidegger împreună – a spus –, ce întâlnire epocală!" Vorbele lui au fost ca un cuţit înfipt în inimă. Am tăcut, m-am ridicat de pe fotoliul în care eram aşezat, am făcut un pas înapoi, i-am privit pe toţi cei de faţă cu neîncredere, puseseră totul la cale astfel încât să apărem împreună în fotografii, în presă, le-am spus cât se poate de clar că nu voiam să apar în nicio fotografie cu el. N-a părut nici măcar şocat, el însuşi a schimbat vorba cât se poate de diplomat şi împăciuitor, iar

câteva minute mai târziu, când – nici eu nu știu cum – m-am răzgândit și am spus că voiam să facem o fotografie, nimeni n-a mai îndrăznit să facă gestul. Toți știau de unde veneam, ce era cu mine, mi-a trecut prin minte. Mă menajau, încercau să nu mă supere, poate că se temeau să nu plec sau să nu izbucnesc în vreo criză de furie.

Când am intrat în uriașul amfiteatru, înăuntru erau peste o mie de oameni. O mie de oameni și Martin Heidegger, marele filosof care venise special să mă întâlnească și poate, doar poate, prin prezența lui să mă confirme încă o dată ca poet. După prezentarea obișnuită s-a lăsat o liniște deplină, o liniște nepământească, sala enormă părea goală, deși vedeam oamenii. În primul rând stătea el, relaxat, nu tocmai zâmbitor, atent, privind țintă spre mine. Eu eram chiar la pupitrul de la care el ținuse infamul discurs din 1933. De acolo urma să citesc, împlinind un destin mie potrivnic, mi-a trecut prin minte. Acuzând? Iertând? Nu știam. Iar când am început să citesc, am pus în voce tot patosul de care eram capabil, am rostit cuvintele apăsat, le-am declamat, am vrut să las o urmă în sufletele celor prezenți și am lăsat-o. Când am încheiat, mi-a trecut o clipă prin minte să-l acuz de acolo, din locul în care el stătuse și eu stăteam, să-i spun că știam ce se întâmplase și ar fi trebuit să-și explice public poziția și să ceară iertare poporului evreu. Nu am făcut-o. A urmat în schimb o conversație cu el care s-a desfășurat

lin, pe coordonatele obișnuite ale gândirii. Am mai avut și o intenție să-l întreb de ce nu mă amintise în *Originea operei de artă*, de ce nu-mi amintise măcar numele, de ce nu alesese să mă fixeze acolo, dar m-am abținut în continuare. În sală erau totuși o mie de oameni și teama de încă un scandal m-a făcut să amân orice discuție în contradictoriu și orice acuzație, ca și orice reproș, pentru altă dată, poate pentru niciodată. Am părăsit sala în vuietul aplauzelor, Heidegger mi-a spus că a doua zi mă aștepta la cabana lui din Todtnauberg. Să fi fost o întâmplare că în acel cuvânt sălășluia cuvântul „moarte"? mi-a trecut prin minte. Am acceptat invitația. Însă imediat ce el a plecat, singur, demn, fără grabă, pe drumul pe care de atâtea ori plecase din acea universitate, m-au cuprins îndoielile. Cum să mă duc eu să mă întâlnesc cu un om al cărui trecut nu-l puteam uita și nu trebuia să-l uit? I-am spus răspicat lui Gerhart că nu aveam să mă duc, că nici nu se punea problema. Nu a insistat, m-a condus la hotel, ne-am despărțit în cei mai cordiali termeni.

Prin laptele negru al zorilor, m-am dus. Nu știu ce m-a determinat să-mi schimb hotărârea atât de clară pe care o luasem seara, dar când m-am trezit dimineața îmi era cât se poate de limpede că trebuia să mă duc la acea întâlnire și să-l întreb. Nu se putea altfel, nu exista nicio altă posibilitate, nimic nu era mai clar și mai urgent. M-a întâmpinat la fel de cordial cum mă părăsise cu o seară înainte.

Eram singuri. Gerhart nu putuse veni, avea examene la universitate, iar asistentul lui, Neumann, rămăsese la mașină. Cabana izolată în pădure, simplă, interiorul cât se poate de banal, biblioteca într-o ordine desăvârșită, pe biroul lui coli pe care erau schițate viitoare cugetări. Ne-am plimbat prin pădure, am vorbit mai ales despre natură, în acel hățiș eram amândoi pe o cărare care nu ducea nicăieri. I-am spus că în sufletul meu eram și întotdeauna aveam să rămân un țăran din Bucovina, mi-a spus că el era un muntean și atât. În conversația noastră simplă despre natură și obiceiurile și îmbrăcămintea celor din regiune am împletit împreună esența a ceea ce gândeam. Am vorbit despre drumul Imposibilului, drumul spre poezie. Ne-am contrazis: când el a spus că poezia nu trebuia să fie supusă timpului, că esența ei era atemporală, i-am răspuns că poezia mea era întotdeauna legată de un eveniment mai mult sau mai puțin important din istorie, că ea purta o dată, se referea la ceva anume și întâmplător toată poezia mea putea fi datată în ziua de 20 ianuarie 1942. N-a părut deranjat, a continuat conversația, nu părea că-l pot tulbura.

Când ne-am întors la cabană, m-a invitat cât se poate de ceremonios să scriu în cartea lui de oaspeți. Mi-a spus că ar fi fost o mare onoare pentru el să îmi așez numele alături de toți cei care îl vizitaseră în ultimii treizeci de ani. Nu l-am putut refuza. Am

scris: „privind către steaua fântânii, în inimă cu speranța unui cuvânt ce va veni"

Iar în mașină, în drum spre restaurantul unde aveam să prânzim împreună cu Gerhart, l-am întrebat. Contrar așteptărilor mele, pentru că păruse tot timpul să evite subiectul și să caute căi ocolitoare pe care amândoi puteam să conversăm în siguranță, mi-a răspuns. Mi-a răspuns în cuvinte simple, a vorbit despre faptul că știa ce făcuse și se simțea vinovat, iar când l-am întrebat de ce nu spunea toate astea în public, de ce lăsa să planeze îndoiala asupra poziției lui, mi-a zâmbit aproape misterios și a spus că poate era mai bine să rămână vinovat. Mi-a spus multe alte lucruri, nu părea să aibă nimic de ascuns, a contrazis anumite afirmații care se făcuseră despre el, nicio clipă nu a încercat să se disculpe sau măcar să vrea să ascundă ceva din trecutul lui. Când am insistat să scrie câteva pagini pentru că asta putea opri lucrurile care se întâmplau în prezent, m-a privit lung și întrebător și a dat de înțeles că nu el avea să schimbe lumea. Cu toate acestea, cu toate golurile rămase în conversație, cu tot refuzul lui aproape explicit de a vorbi public și deschis despre ce se întâmplase, pentru o clipă am avut senzația că îl înțelegeam, că îi înțelegeam vinovăția, ca și dorința de a rămâne vinovat. Un fost nazist și un evreu vorbind despre vinovăție. În limba germană. Nu era același sentiment care mie-mi

întuneca existența, nu mă simțeam și eu vinovat pentru atâtea lucruri, nu mă străduiam chiar eu – poate nu în mod conștient, dar în mod sigur prin faptele mele – să rămân așa? Încă o dată l-am simțit aproape, mult mai aproape decât aș fi bănuit. Am vorbit împreună despre vinovăție, am disecat acest cuvânt, am căutat – fiecare pentru sine – vindecarea. N-am găsit-o. Chiar dacă mă dezarmaseră, răspunsurile lui m-au binedispus. După multă, multă vreme, în acea zi m-am simțit aproape liniștit și împăcat cu unele lucruri.

Sigur că am sperat, voi spera până în ultima clipă ca Heidegger să spună acel cuvânt. Poate că asta se va întâmpla, poate că nu.

De-ar veni,
de-ar veni un om,
de-ar veni un om pe lume, astăzi, cu
barba de lumină a
patriarhilor: el ar putea,
vorbind despre-acest
timp, el
ar putea
doar bolborosi și bolborosi,
iară-, iară-
șiși.

Așa cum ți-am spus, Gisèle, și sunt sigur că ai reținut, tu niciodată nu uiți nimic, acum e timpul.

Iată, mi-am scos ceasul de la mână și va rămâne pe birou, tu îl vei găsi sau altcineva îl va găsi și atunci vei ști că voi fi dispărut. Nu e nevoie de motive, nu totul trebuie să aibă un sens – oare de câte ori ți-am spus asta? –, Sensul nu există. Așa cum, în ciuda speranțelor mele de om cu adevărat nebun, sensul întâlnirii mele cu Heidegger nu a existat. Șase luni am tăcut după aceea unul la altul, eu așteptând acel cuvânt care nu a venit, el poate neașteptând nimic, continuându-și sfârșitul în cvasiizolarea autoimpusă, gândind ce e de gândit, făcând ce e de făcut. Știu sigur ce am așteptat scriind acele cuvinte în agenda lui. Știu la fel de sigur că așteptarea aceasta nu are sens.

La fel cum, atunci când am fost în sfârșit externat din spital, am așteptat un semn din partea ta. Dacă vreodată mi-am dorit ceva pe lumea asta, dacă vreodată mi-a tremurat inima așteptând un gest, dacă măcar o secundă am crezut că binele e posibil, atunci cu siguranță în acele zile s-a întâmplat: am așteptat să-mi spui că, în ciuda tuturor celor întâmplate, aveam să mă întorc acasă, am așteptat să mă iei acasă. Nu era niciun poet în acea cameră de spital și nici mai apoi, când am rămas singur în lume, eram doar un om care aștepta izbăvirea, aștepta întoarcerea acasă și siguranța lucrurilor obișnuite. În loc de asta, m-am mutat într-o cămăruță de la facultate în care treptat, în perioada de semiinternare, îmi dusesem o parte din bibliotecă. În loc să mă întorc acasă, singura mea casă a devenit munca

mea. M-am cufundat în cursuri, traduceri, poezie, lecturi nu neapărat din simțul datoriei, nu neapărat pentru că mai credeam în ceea ce făceam, ci pentru că încercam să uit. Doar că uitarea nu există. E o iluzie pentru cei care pot trece mai departe, pentru oamenii care găsesc puterea să lase ceva, orice, în urmă și să-și continue viața ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat când totul deja s-a întâmplat și orice încercare de a merge mai departe pare dinainte sortită eșecului. Privind acest ceas pe care cu atâta grijă l-am așezat la vedere, știu că vei ști. Dar e deja suficient ca eu să știu, dacă mai e ceva de știut.

Europa o lua razna. Au fost mai întâi manifestațiile din '68. Am participat inițial entuziast, ca om dintotdeauna de stânga, după aceea din ce în ce mai reticent, pentru ca în cele din urmă să nu mă mai duc. Am privit apoi stupefiat Praga împânzită de tancuri, orașul lui Kafka, Rilke și Rabi Löw din nou în stare de război, o lume care se întorcea de unde plecase, în care dușmanul încă exista, Dușmanul, pentru că niciodată nu putem vorbi de mai multe feluri de inamici, inamicul e pur, e unul singur, e cel ce-ți vrea răul. Cortina de Fier căzuse în mijlocul Europei și cred că înțelegem toți că nu se va ridica prea curând, unele lucruri sunt astfel făcute încât să dăinuiască. Răul nu poate fi întâmplător, poate tocmai de aceea e mult mai persistent decât binele. Iar eu, singur în camera mea de la facultate sau mai apoi în micul apartament închiriat, nu găseam

niciun sens existenței. Atunci am scris în jurnal, într-o atât de jalnică încercare de obiectivare, cuvintele premonitorii ale lui Kafka: „Să spunem că m-ai abandonat ar fi un lucru cât se poate de nedrept, dar că am fost abandonat – și-n moduri groaznice uneori – e adevărat" Iată senzația cu care trăiam și încă trăiesc, cu care am trăit, da, ca să mai repet o dată cuvintele care mă bântuie. Senzația abandonului, a inutilității în lume, a lipsei de relevanță a oricărui gest. Rămân cu lucrurile mici, dacă aș ști să și opresc acest ceas l-aș opri, dar sunt sigur că va ști să se oprească singur.

Au fost lecturi la Frankfurt din nou – a câta oară? –, la Tübingen. Unde n-au fost? Din nou dezrădăcinat, puteam merge oriunde și puteam face orice, nimic nu mai conta cu adevărat. Când Unseld m-a anunțat că-mi apăruseră patru cărți simultan și mi le-a expediat, nici nu m-am mai obosit să-ți trimit măcar un exemplar. Înțelesesem, înțeleg. Nu complet, dar înțeleg. Am călătorit și-n acel an ca-ntotdeauna, mai eram oare altceva decât un poet rătăcitor? Poate ultimul evreu... dar am mai scris asta undeva. Și să mă mai mir că mintea mi-a jucat încă o festă și am făcut o nouă criză de delir, singur de astă dată, bătându-mi un vecin de palier? Am ajuns să nici nu-mi mai pară rău, lumea e o ceață deasă și nu sunt singurul vinovat pentru gesturile mele, nici pe departe. Sigur, m-ați internat în spital. Ce altceva să faceți? Eram deja înstrăinat, ce-mi mai

putea face o perioadă petrecută după uși închise? Tu, Gisèle, m-ai și vizitat de câteva ori. Citeam frica în ochii tăi. Sunt sigur că și tu citeai aceeași frică, dacă nu una mai teribilă, în ochii mei. N-am știut niciunul să le facem să vorbească. Între noi doi vibra un cântec lipsit de cuvinte, nici măcar o melodie, doar intenția unei psalmodieri, o îngânare. Ne-am mai întâlnit chiar și după ce am ieșit din spital, ți-am scris prin intermediul lui Eric, ce era să fac?

Și-apoi au fost din nou lecturi: Kiel, Bonn, aselenizarea, moartea lui Adorno, o tristețe cât o lume. De ce? Parcă stabiliserăm să nu mai căutăm un sens.

Anul trecut am fost în Israel. Am ajuns în Israel, ar trebui spus. Am vizitat Ierusalimul, Muntele Măslinilor, Biserica Sfântului Mormânt, cimitirul evreiesc, nu și grădina Ghetsimani, pe care am văzut-o doar din afară. N-am intrat. La Zidul Plângerii i-am spus Ilanei Schmueli: „Să plecăm repede, e prea multă sfințenie aici" Și nu doar de locul acela vorbeam. Eu nu sunt un om religios. Sau poate sunt? Asta nu înseamnă că nu sunt pentru totdeauna evreu. Nu contează. Au fost și frumoase acele zile. M-am văzut cu Gershom Scholem, pe care deja-l cunoșteam de aici. În vremea asta Gisèle, sau tu, Gisèle, căci sigur vei citi aceste rânduri, avea/aveai o expoziție la Narvik, în Norvegia. Știam. Urmăream, deși tăceam. Urmăream destrămarea lumii noastre. Când am citit la Ierusalim, publicul m-a ovaționat. Nu au fost doar aplauze, am auzit strigăte de bucurie. Am dansat

împreună cu ei în acele strigăte, deși pe fața mea nu s-a văzut nimic. Dar adevărata emoție am trăit-o la Tel Aviv, unde în public au fost mai ales rude și cunoștințe din Bucovina. Am avut sentimentul că veniseră să vadă un compatriot, nu un poet, și m-am întristat. În așa măsură încât mi-am scurtat perioada de ședere în Israel și am plecat tulburat, tulburat, tulburat peste orice măsură. I-am scris Ilanei că știusem dinainte că Ierusalimul avea să fie un punct de cotitură în viața mea. Sigur n-a înțeles. Dar trăisem intens acele zile, cu o intensitate și chiar cu momente de bucurie cu care de mult nu mă mai întâlnisem.

Apoi parcă nu s-a mai întâmplat nimic. După acea vizită nu am mai avut vreodată senzația că se întâmplă ceva important, ceva ce ar trebui notat sau măcar reținut. Anul acesta, societatea Hölderlin mi-a organizat o lectură la Stuttgart. Mai are vreun sens să spun că societatea aceasta a fost înființată de Goebbels? Gust amar. În fața unui public format mai degrabă din oameni în vârstă (ca mine, spun zâmbind, doar că eu sunt mai bătrân decât veacurile, căci eu nu mai sunt); nu m-au înțeles, lectura s-a încheiat într-o tăcere de moarte. Într-o tăcere de moarte. Am vizitat casa lui Hölderlin. Din nou, mai fusesem? Nu știu.

Ca-ntotdeauna rătăcitor, luna trecută am fost într-o călătorie în Alsacia, am vrut poate să revăd un peisaj asemănător cu cel din Bucovina. „Ajunge!",

am spus de câteva ori după ce petrecusem o vreme-n fața unui retablu ce-nfățișa crucificarea. Sigur că am mai citit. Ce altceva să faci în viața asta decât să citești în fața publicului, să citești singur? Complet bulversat, m-am întâlnit din nou cu Martin Heidegger acasă la Gerhart Baumann. Mi-a dedicat o carte, o am aici. Mă uit la ea. *Arta și spațiul*. Nimic mai potrivit.

Zilele trecute m-am întâlnit cu Eric pentru ultima dată. Nu i-am spus nimic. Mai bine așa.

Nu am mai scris decât aceste biete însemnări. Pentru nimeni. Nu ar trebui să se scrie decât capodopere, iar eu nu mai scriu decât cuvinte.

Tabel cronologic al evenimentelor care probabil au dus la moartea lui Paul Celan

1920 La începutul anului se căsătoresc la Cernăuți Leo Antschel-Teitler și Friedericke Schrager, părinții lui Paul Celan.
23 noiembrie – se naște fiul lor, Paul Antschel-Teitler.

1930 Paul este înscris la Liceul de Băieți (Griechisch-Orientalisches Oberrealgymnasium) din Cernăuți.

1938 Obține bacalaureatul. Începe studiile la Școala Preparatorie de Medicină și Farmacie din Tours.

1939 În vară se întoarce la Cernăuți. În imposibilitatea de a-și continua studiile în Franța din cauza începerii războiului, se înscrie la Facultatea de Litere.

1942 La sfârșitul lui iunie, Leo și Friedericke Antschel sunt arestați și deportați.
Între iulie 1942 și februarie 1944 este el însuși deportat la Rădăzani, Fălticeni, Tăbărăști.
În 18 august, părinții lui sunt deportați în Ucraina, în lagărul german Mihailovka.
Moartea ambilor părinți: tatăl de tifos, mama probabil executată cu un glonț în ceafă.

1944 Eliberarea lagărelor din România.

1945 Emigrează la București. Locuiește pe strada Roma 47 bis, lucrează la Editura Cartea Rusă.

1947-1948 Reușește să fugă în Occident pe ruta Budapesta-Viena-Innsbruck-Paris. Are o relație de prietenie cu Ingeborg Bachmann. Se înscrie la Sorbona.

1949 Muncitor la Laboratorul Industrial de Electricitate (strada Émile Zola 41). Prima apariție a unor poeme publicate în germană. Începe relația de prietenie cu Yvan și Claire Goll.

1951 O cunoaște pe Gisèle de Lestrange, viitoarea lui soție, prin intermediul lui Isac Chiva.

1952 Se căsătorește cu Gisèle de Lestrange la Primăria Arondismentului al V-lea. Lună de miere în Provence.
Lecturi din opera lui Martin Heidegger, care vor continua toată viața.

1953 Claire Goll lansează o campanie de defăimare împotriva lui. Îl acuză că l-a plagiat pe soțul ei, deja decedat.
Apare în limba germană *Tratat de descompunere* de Emil Cioran, în traducerea lui Paul Celan.
7 noiembrie – nașterea primului copil, François.
8 noiembrie – moartea lui François.

1954 Paul și Gisèle Celan îl cunosc pe Constantin Brâncuși.

1960 22 octombrie – primește Premiul Büchner la Darmstadt. Citește discursul *Meridianul*, în care rezumă esențialul gândirii sale cu privire la poezie.

1961 Grave probleme de ordin psihologic.

1962 Criză de delir la Valloire. Agresează un trecător.
31 decembrie 1962 – 17 ianuarie 1963 – prima spitalizare în clinica privată de psihiatrie din Épinay-sur-Seine.

1965 8-21 mai – internat în clinica privată de psihiatrie din Vésinet.
24 noiembrie – într-o criză de delir, încearcă să-şi ucidă soţia cu un cuţit.
28 noiembrie – internat la spitalul de psihiatrie din Garches.
5 decembrie 1965 – 7 februarie 1966 – internat într-o clinică psihiatrică privată din Suresnes.

1966 7 februarie – 11 iunie – transfer la spitalul de psihiatrie Sainte-Anne.
1 decembrie – apar în *NRF* nouă poeme traduse în franceză de Jean-Claude Schneider reunite sub titlul *De Seuil en seuil* (*Din prag în prag*).

1967 25 ianuarie – o întâlneşte întâmplător pe Claire Goll la Goethe Institut din Paris.
30 ianuarie – tentativă de suicid cu un cuţit sau un coupe-papier. Soţia îl salvează la limită.
13 februarie – 17 octombrie – internat la spitalul de psihiatrie Sainte-Anne.
Aprilie – la insistenţele soţiei, se resemnează cu ideea despărţirii şi începe să-şi caute o locuinţă.
24, 25 iulie – lectură la Freiburg şi întâlnire cu Martin Heidegger la cabana acestuia din Munţii Pădurea Neagră.

1968 15 noiembrie – criză de delir. Agresează un vecin de palier. Este internat la spitalul Vaucluse, la Épinay-sur-Orge.

1969 Vizită în Israel. Citește la Ierusalim și Tel Aviv.

1970 17 martie – ultima întâlnire cu Peter Szondi la cafeneaua Deux Magots.
17 aprilie – ultima întâlnire cu fiul său, Eric Celan. Îi spune că nu va mai ajunge la reprezentația piesei *Așteptându-l pe Godot* de Samuel Beckett de la Teatrul Récamier.
Noaptea de 19 spre 20 aprilie – se sinucide aruncându-se în Sena, fără îndoială de pe podul Mirabeau.

Bibliografie

Ingeborg Bachmann, Paul Celan, *Timp al inimii*, Art, București, 2010.

Paul Celan, *Opera poetică (I)*, traducere de George State, Polirom, Iași, 2015.

Paul Celan, *Opera poetică (II)*, traducere de George State, Polirom, Iași, 2019.

Paul Celan, *Meridianul și alte proze*, traducere de Andrei Corbea, Polirom, Iași, 2020.

Paul Celan, Gisèle Celan-Lestrange, *Correspondance (1951-1970)*, Seuil, Paris, 2001.

Paul Celan, René Char, *Correspondance 1954-1968*, Gallimard, Paris, 2015.

Israel Chalfen, *Paul Celan, A Biography of His Youth*, Persea Books, New York, 1991.

Andrei Corbea, *„nu vrea/cicatrice". Studii despre Paul Celan la împlinirea a 100 de ani de la nașterea poetului*, Polirom, Iași, 2020.

Andrei Corbea, *Paul Celan și „Meridianul" său*, Polirom, Iași, 1998.

Jacques Derrida, *Schibboleth pour Paul Celan*, Galilée, Paris, 1986.

James K. Lyon, *Paul Celan & Martin Heidegger, An Unresolved Conversation 1951-1970*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006.

Serge Moscovici, *După război la Paris. Cronica anilor regăsiți*, traducere de Magda Jeanrenaud, Polirom, Iași, 2021.

Petre Solomon, *Paul Celan. Dimensiunea românească*, Art, București, 2008.

***, *L'Herne – Celan*, Cahiers de l'Herne, nr. 130, Éditions de l'Herne, Paris, 2020.

*

Mulțumirile autorului se îndreaptă către domnii George State, Andrei Corbea și Sorin Antohi, cei fără ajutorul și sfaturile cărora scrierea acestei cărți ar fi fost mult mai anevoioasă, dacă nu imposibilă.

au apărut:

Moni Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*

Bogdan-Alexandru Stănescu, *Caragiale. Scrisoarea pierdută*

Dan Coman, *Enescu. Caiete de repetiții*

Simona Antonescu, *Maria Tănase. O fântână pe un drum secetos*

Liliana Corobca, *Ionesco. Elegii pentru noul rinocer*

Lavinia Bălulescu, *Steinhardt. Bughi mambo rag*

Andrei Crăciun, *Cioran. Ultimul om liber*

Veronica D. Niculescu, *Luchian. Ochii, sufletul, mâna*

Ana Maria Sandu, *Hortensia Papadat-Bengescu. Străina*

Alexandru Vakulovski, *Urmuz. Cei dintâi trăsniți*

Mihai Buzea, *Vulcan. Lumina vine de la Asfințit*

Bogdan Crețu, *Nichita. Poetul ca și soldatul*

Cristian Fulaș, *Celan. Am trăit, da*

în pregătire:

Cosmin Perța, *Labiș. Jurnalul pierdut*

www.polirom.ro

Redactor: Giuliano Sfichi
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar: aprilie 2022. Apărut: 2022
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700505, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la GANESHA PUBLISHING HOUSE - Bucureşti
tel.: 021 423.20.58, tel./fax: 021 424.98.13,
e-mail: contact@ganesa.ro, web: ganesa.ro

PAUL CELAN (pseudonimul lui Paul Peisah Antschel) se naşte pe 23 noiembrie 1920 la Cernăuţi, în Bucovina, în familia lui Leo Antschel-Teitler şi Friedericke (născută Schrager). Mama sa este o avidă cititoare de literatură germană şi insistă ca în casă să se vorbească această limbă. Tatăl, partizan al sionismului, ţine ca fiul să fie înscris la şcoala evreiască. Paul îşi va lua bacalaureatul în 1938, apoi va pleca în Franţa, la Tours, pentru a studia medicina. În 1939 se întoarce la Cernăuţi şi se înscrie la Facultatea de Litere. La sfârşitul lui iunie 1942, părinţii îi sunt arestaţi şi deportaţi în Transnistria. Amândoi vor pieri în lagăr. După ce el însuşi este deportat şi petrece doi ani în lagăr, emigrează în 1945 la Bucureşti, de unde fuge în 1947 la Viena, ajungând în 1948 la Paris. În 1951 o cunoaşte pe Gisèle de Lestrange, cu care se va căsători un an mai târziu. Începe să câştige recunoaştere ca poet. În paralel, desfăşoară o activitate intensă ca traducător. În 1953 îi apare traducerea în germană a *Tratatului de descompunere* al lui Emil Cioran. În acelaşi an, Claire Goll lansează o campanie de defăimare împotriva lui, acuzându-l că l-ar fi plagiat pe soţul ei, poetul Yvan Goll. În 1958, Celan primeşte Premiul pentru Literatură al oraşului Bremen. În octombrie 1960, când i se decernează Premiul Georg Büchner, ţine celebrul discurs *Meridianul*, care conţine esenţa gândirii sale despre poezie. În 1961 apar primele manifestări ale problemelor psihice care îl vor chinui până la sfârşitul vieţii. În noaptea de 19 spre 20 aprilie 1970 se va sinucide aruncându-se în Sena de pe podul Mirabeau.

Pe copertă: ilustraţie de Radu Răileanu

„Gisèle a țipat, a sărit la mine, a început să tragă de cuțit, am văzut sângele meu pe mâinile ei, mi-am văzut sufletul de-un vișiniu strălucitor mânjit pe unghiile ei, o clipă mi-a trecut prin minte că așa trebuia să fie, iubirea e sânge care curge, iubirea e sânge care moare, atât a fost. M-am trezit la spital, operat. Cu ea lângă mine, așa cum eu fusesem lângă ea în acele trei zile de demult, de atât de demult. De astă dată eu eram cel suferind, eu încercasem să mă sinucid și ratasem inima, înfipsesem acel cuțit într-un plămân. Ca și atunci, nu aveam mare lucru să ne spunem. Ea mă îngrijea, eu zăceam și nu înțelegeam exact ce se petrecuse, totul se întâmplase atât de repede, totul fusese atât de neașteptat, ce mi-aș fi putut aminti? O izbucnire de furie, mâna apucând mânerul acelui lucru, nici măcar durere, mâna ei plină de sânge luptându-se să-mi oprească mâna, moartea e un meșter tare nepriceput uneori, cel puțin în cazul meu, mi-am spus la un moment dat. Dar poate că de atunci decizia mea era deja luată, poate dinainte, nu aș putea să spun și nici nu trebuie să spun când am decis că totul trebuie să se termine."

ISBN 978-973-46-8991-0

www.polirom.ro
Carte publicată și în ediție digitală

34.95